

**ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ
В УМОВАХ ПОЛІТИЧНОЇ ТА
ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ**

Матеріали
Міжнародної науково-практичної конференції
м. Дніпро, 21 грудня 2022 року

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ В УМОВАХ
ПОЛІТИЧНОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ**

*Матеріали
Міжнародної науково-практичної конференції
21 грудня 2022 року*

Дніпро
2022

УДК 159.9

А-43

Рекомендовано до друку Вченою радою Вищого навчального приватного закладу «Дніпровський гуманітарний університет» (протокол від 22.12.2022 № 4).

А-43 Актуальні проблеми психології в умовах політичної та економічної нестабільності: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 21 груд. 2022 р.). Дніпро : ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет», 2022. 98 с.

Збірник містить матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми психології в умовах політичної та економічної нестабільності» (21.12.2022), у роботі якої взяли участь зарубіжні та вітчизняні теоретики та практики в галузі психології і медицини, здобувачі вищої освіти та докторанти закладів вищої освіти.

Матеріали науково-практичної конференції надруковані в авторській редакції.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

докт. юрид. наук, проф. **Олег КИРИЧЕНКО** (*голова*); канд. юрид. наук, доц. **Тетяна ЛЕЖНЄВА** (*заст. голови*); канд. псих. наук, доц. **Людмила ПРИСНЯКОВА** (*заст. голови*); **Андрій МІРОШНИК** (*секретар*); канд. юрид. наук **Сергій ДУБОВ**; докт. політ. наук, проф. **Олег АГАРКОВ**; докт. псих. наук, проф. **Лідія ДЕРКАЧ**; докт. псих. наук, доц. **Олександр САМОЙЛОВ**; докт. мед. наук, проф. **Ірина СПРІНА**.

ISBN

© ВНПЗ ДГУ, 2022

© Автори, 2022

ЗМІСТ

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

Кириченко О.В.

НЕПРАВДИВІСТЬ ІНФОРМАЦІЇ ЯК ОЗНАКА КРИМІНАЛЬНО
ПРОТИПРАВНОГО ПОСЯГАННЯ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ6

Фаила Аббасова

МЕДІАЦІЯ В ЛАТВИЙ ГЛАЗАМИ ПРАКТИКУЮЩЕГО
МЕДІАТОРА.....10

Гавриш О.С.

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ.....14

Деркач Л.М.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНОЛОГІЇ, ТЕОРІЇ І
ПРАКТИКИ КЛІПОВОГО МИСЛЕННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ
МОЛОДІ.....16

Лежнева Т. М.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....21

Пашко А.О.

МОДЕЛЬ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА ЯК КАТАСТРОФА.....25

Пріснякова Л.М., Алфьорова Т.М.

МАТЕМАТИЧНА МОДЕЛЬ МЕДІАЦІЇ.....27

Самойлов О.Є.

ДО ДІАЛОГІКИ ПАРАДОКСАЛЬНОГО МИСЛЕННЯ.....33

Спіріна І.Д.

СОЦІАЛЬНЕ САМОПОЧУТТЯ І ПОВЕДІНКА МОЛОДІ В УМОВАХ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ.....38

Трескін Д.О.

ПСИХОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ДИСКРИМІНАЦІЙНИХ
УСТАНОВОК.....39

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ, АДАПТАЦІЇ ТА ПСИХОКОРЕКЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Дафна Максимо (Шарон)

ТЕРАПІЯ ВІЙСЬКОВОЇ ТРАВМИ ДЛЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ ЗА ДОПОМОГОЮ ЛЯЛЬКИ-ТРОПОЇДА – НІВУКІ.....43

Алещенко О.В.

ВИКОРИСТАННЯ ПРОЕКТИВНИХ МЕТОДИК ДЛЯ ДІАГНОСТИКИ ПОСТТРАВМАТИЧНИХ СТРЕСОВИХ РОЗЛАДІВ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ.....51

Алещенко О.В.

НЕРВОВО-ПСИХІЧНА НЕСТІЙКІСТЬ ЯК МАРКЕР РОЗВИТКУ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.....54

Варакута М.Л.

ПРОФІЛАКТИКА ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ПОЛІТИЧНОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ.....58

Коваленко Т.Ю.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЯКОСТЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТЕРМІНОВОЇ СЛУЖБИ І УСПІШНОСТІ ЇХ АДАПТАЦІЇ ДО АРМІЙСЬКИХ УМОВ.....61

Сухомлин С.В.

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ПІД ЧАС ВІЙНИ.....62

Тарасевич І.Ю.

СПЕЦИФІКА САМООЦІНКИ ПСИХІЧНОГО СТАНУ В УМОВАХ ВІЙНИ.....64

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ МЕХАНІЗМІВ СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Агапова І.М., Пріснякова Л.М.

СПРОБА МОДЕЛЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА ОСОБИСТОСТІ.....67

Агарков О.А. КОНСЕРВАТИЗМ, ЛІБЕРАЛІЗМ І ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗАХИСТ.....	69
Акімова О.О. ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ – ВІД НАУКИ ДО ПРАКТИКИ.....	72
Баб'як О.В., Сазонець І.Л. ГУМАНІСТИЧНІ, СОЦІАЛЬНІ ТА ЕКОНОМІЧНІ НАПРЯМИ СПІВПРАЦІ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ З ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В СФЕРІ ПРОФІЛАКТИКИ ТА РЕАБІЛІТАЦІЇ.....	75
Джинджоян В.В. ПОВЕДІНКОВІ АСПЕКТИ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	77
Мосейко А.Г. ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ІДЕНТИЧНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	81
Несправа М.В. СТАВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ДО СИСТЕМИ ЦІННОСТЕЙ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА.....	83
Саленко А.С. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ЧИННИКІВ НОВОГО ХАРАКТЕРУ ПРАЦІ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ СУСПІЛЬСТВА.....	86
Сергієні О.В. ТВОРЧА АКТИВНІСТЬ ОСОБИСТІСТІ – ВИКЛИК СУЧАСНОСТІ.....	88
Скрябін О.М., Устінова-Бойченко Г.М. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНІХ СВДКІВ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ.....	91
Ханіна О.І. ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКІ ВПЛИВИ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ.....	94

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

Кириченко О.В.

доктор юридичних наук, професор

ректор

Дніпровського гуманітарного університету

НЕПРАВДИВІСТЬ ІНФОРМАЦІЇ ЯК ОЗНАКА КРИМІНАЛЬНО ПРОТИПРАВНОГО ПОСЯГАННЯ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

На сьогодні у Кримінальному кодексі України (далі – КК України) [1] визначено 13 видів кримінальних правопорушень, склади яких мають ознаку умисного надання неправдивої інформації для досягнення кримінально протиправного результату.

Поширення неправдивої інформації не може не заподіювати шкоди особистості, суспільству і державі. За допомогою інформації, яка складається з неправдивих відомостей, винна особа здійснює посягання на об'єкти кримінально-правової охорони.

До таких кримінальних правопорушень можна віднести такі кримінально протиправні посягання, як:

1) надання неправдивих відомостей до органу ведення Державного реєстру виборців або інше несанкціоноване втручання в роботу Державного реєстру виборців (ст. 158 КК України);

2) підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців (ст. 205-1 КК України);

3) порушення порядку ведення бази даних про вкладників або порядку формування звітності (ст. 220-1 КК України);

4) шахрайство з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК України);

5) підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів (ст. 223-1 КК України);

6) завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності (ст. 259 КК України);

7) перешкоджання діяльності народного депутата України та депутата місцевої ради (ст. 351 КК України);

8) службове підроблення (ст. 366 КК України);

9) незаконне втручання в роботу автоматизованих систем в органах та установах системи правосуддя (ст. 376-1 КК України);

10) завідомо неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення (ст. 383 КК України);

11) введення в оману суду або іншого уповноваженого органу (ст. 384 КК України);

12) перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, спеціаліста, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку (ст. 386 КК України);

13) представництво в суді без повноважень (ст. 400-1 КК України).

Наприклад, у ст. 259 КК України передбачена кримінальна відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про підготовку вибуху, підпалу або інших дій, які загрожують загибеллю людей чи іншими тяжкими наслідками [1]. Неправдива інформація, яка названа в цій статті, є не чим іншим, як засобом вчинення злочину. Підмінюючи у процесі його вчинення правдиву інформацію про відсутність громадської небезпеки неправдивою, суб'єкт використовує останню саме як засіб вчинення злочину, тобто засіб трансформації громадської безпеки у стан небезпеки. З огляду на сказане, предметом неправдивого повідомлення про небезпеку є інформація, котра містить відомості про відсутність безпеки як необхідного компоненту громадської безпеки. Впливаючи на неї шляхом перекручення її змісту (тобто перетворюючи правдиву інформацію на неправдиву), суб'єкт вчинює злочин, передбачений ст. 259 КК [2, с. 153].

У зв'язку з цим актуальним є дослідження психологічних аспектів неправдивості інформації як ознаки кримінально протиправного посягання.

Неправду як особливу психологічну реалію слід розглядати у двох аспектах: як результат і як процес. Результатом у цьому випадку є сприйняття людиною, якій повідомляють неправду, невідповідної дійсності інформації. Процес же полягає в тій динаміці душевного стану, що відбувається в зазначеної особи [3, с. 11].

Більшість наукових робіт, безпосередньо присвячених темі неправдивої інформації, розглядають цю проблему з двох основних позицій: моралі і психології [4–7]. У цілому відповідну наукову літературу можна проаналізувати, ґрунтуючись на тому, до якої з вищезгаданих позицій ближче та або інша робота. Вчені по-різному визначають поняття неправди. Відповідно до цих визначень, вони намагаються виділити й описати різні види неправди, їх основні ознаки, розглянути їх розвиток в онтогенезі, визначити основні чинники, що впливають на формування ставлення людини до неправди, розкрити їх механізми тощо [8, с. 39].

Так, К. Мелітан розглядає неправду як ознаку аморальності, оскільки діти та дорослі починають брехати тоді, коли в їх вчинках з'являється «щось негарне», що необхідно приховувати від інших [7, с. 12]. У суспільстві людині доводиться приховувати своє істинне «Я», що неминуче призводить її до неправди. Людина говорить неправду, щоб дотримуватись елементарних правил ввічливості, або, звикнувши, використовує неправду завжди, коли це для неї вигідно. Автор поділяє неправду на повну (повну вигадку) і неповну (перекручення істини). Повна вигадка трапляється досить рідко, оскільки

будь-який випадок може видати брехуна. Неповна неправда містить у собі три основних засоби:

- 1) опущення;
- 2) перебільшення (з метою добитися ефекту);
- 3) прикрашення (деякі факти відкидаються, а деякі додаються).

Основною причиною, спонукальною силою неправди є окремі пристрасті людини, серед яких цей автор виділяє ненависть, кохання, марнославство і малодушність, але дві останні, на його думку, є найбільш сильними. Якщо К. Мелітан неправду розглядає з позиції моральних норм, то на протилежному полюсі шкали підходів до цієї проблеми «мораль – психологія» знаходиться психологічна теорія О. Ліпманна та Л. Адама про неправду як про вольове діяння, спрямоване на результат [6]. Для будь-якого вольового діяння характерна наявність певних внутрішніх або зовнішніх гальмуючих моментів. У випадку неправди гальмом є одночасна наявність у брехуна, поряд з комплексом неправдивих уявлень, комплексу правдивих, істинних уявлень. У боротьбі цих комплексів, коли за рахунок мети і наміру перемагає перший з них, людина поступає неправдиво. Коли ж за рахунок моральних уявлень про наслідки, перемогу одержує другий комплекс, людина говорить правду.

Дещо інакше розглядає неправду В. Штерн, визначаючи її як свідоме невірне свідчення, яке слугує для того, щоб шляхом обману інших досягти певних цілей [9]. Отже, на відміну від інших невірних свідчень, неправді властиві три ознаки:

- 1) свідомість неправдивості;
- 2) намір обдурити;
- 3) доцільність (спрямованість на одержання якоїсь вигоди або відхилення невигоди).

Близьким до вказаного є розуміння неправди Ж. Дюпра, котрий дає таке її визначення: «Неправда – це психосоціологічний словесний акт, або акт навіювання, за допомогою якого намагаються, більш-менш умисно, посіяти у розумі інших якість позитивне або негативне вірування, яке сама особа, котра вселяє, вважає противною істині» [4, с. 10]. Введення в оману іншої людини, навіювання їй неправильних «вірувань» може бути свідомим (продуманим, навмисним) і несвідомим. Він розглядає дві основні форми неправди, або два засоби навіювання неправди: позитивне навіювання (вигадки, удаваність, додавання, перекручування і перебільшення) та негативне навіювання (містить у собі повну скритність, заперечування фактів, приховування свідчень, замовчення, приховування та перекручування істини).

Слід зазначити, що у словнику української мови подане таке тлумачення неправди:

- 1) те, що суперечить правді, істині; брехня; протилежне правди;
- 2) несправедливі, нечесні, шахрайські вчинки; обман [10, с. 365].

Із вищевикладеного видно, що при визначенні поняття «неправда» автори використовують поняття правди й істини. Розглядаючи істину як

категорію гносеологічну, а правду – як онтологічну, де істина характеризує зміст знання, а правда відображає ставлення людини до істинного знання, перше поняття слід застосовувати, коли йде мова про об'єктивну реальність, а друге – коли йдеться про психологічну реальність кожної людини [5].

Таким чином, істина має властивість узагальнення і є однаковою для всіх людей, які мають достовірне знання, а правда – це суб'єктивна реальність, що характеризується усвідомленням достовірності будь-якого знання.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 10.12.2022).
2. Кириченко О. В. Кримінально-правова характеристика неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці. *Jurnalul juridic national : teorie si practica*. 2014. № 4 (8). С. 152-157.
3. Симоненко С. И. Психологические основания оценки ложных и правдивых сообщений : Дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05. Москва, 1998. 114 с.
4. Дюпра Ж. Ложь. Саратов, 1905. 157 с.
5. Знаков В. В. Правда и ложь в сознании русского народа и современной психологии понимания. Москва : РАН, Институт психологии, 1993. 116 с.
6. Липманн О., Адам Л. Ложь в праве. Харьков : Юриздат Украины, 1929. 48 с.
7. Мелитан К. Психология лжи. Москва, 1903. 87 с.
8. Кириченко О. В. Кримінально-правові та кримінологічні аспекти протидії завідомо неправдивим повідомленням про загрозу громадській безпеці : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2005. 234 с.
9. Лабунская В. А. Невербальное поведение (социально-психологический подход). Ростов-на-Дону : Изд-во Ростов. ун-та, 1986. 135 с.
10. Словник української мови: В 11-ти томах / І. К. Білодід, А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк та ін. ; гол. ред. І. К. Білодід. Т. V. Київ : Наукова думка, 1974. 840 с.

Фаила Аббасова

магистр юридических наук,
сертифицированный медиатор и
присяжный адвокат Латвии,
член правления Ассоциации
«Интегрированная медиация в Латвии»
(Лиепая, Латвия)

**МЕДИАЦИЯ В ЛАТВИИ
ГЛАЗАМИ ПРАКТИКУЮЩЕГО МЕДИАТОРА**

«Закон о медиации» принят Сеймом Латвии 22.05.2014. и вступил в силу 18.06.2014 г. С этого момента в Латвии действует законом установленное правовое поле процесса медиации.

Данный закон ждали многие, так как в Латвии на тот момент уже существовали негосударственные организации, которые обучали медиаторов, а также в Латвии уже существовали практикующие медиаторы.

Закон регламентирует медиацию как процесс добровольного сотрудничества, в котором стороны ищут взаимоприемлемое решение для разрешения своих разногласий через медиатор. [1]

До принятия закона в Латвии была разработана модель чистой медиации – в сфере медиации действовало несколько неправительственных организаций (ассоциаций). По мере того, как посредничество становилось все более популярным, продолжали появляться новые медиаторы. Ассоциации разработали курсы обучения и подготовки для медиаторов [2]. Хотя ассоциации хорошо работали вместе, содержание и объем учебных курсов различался. Ассоциации также разработали внутренние регламенты (кодекс Этики для медиаторов, описание процесса, регламенты). По данным ассоциаций, медиация в основном осуществлялась в спорах, возникающих из гражданско-правовых отношений – семейных, хозяйственных, трудовых споров. Ассоциации также активно продвигали идею медиации. Исходя из этого правительство разрабатывая концепцию медиации, сделало вывод, что модель самоорганизации чистой медиации работает хорошо, однако существует риск того, что по мере того, как спрос и предложение на медиацию продолжают расти, могут быть слишком разные стандарты для предоставления услуг медиации в Латвии, в том числе те, которые не предоставляют населению качественные посреднические услуги [3].

Правительством разработанный концепт предусматривал постепенное внедрение моделей медиации, без отказа от какой-либо из моделей медиации. Это означает:

1) в контексте чистой медиации (осуществляется медиатором вне судебного разбирательства) вводится модель самоорганизации – между

медиаторами существует свободная конкуренция, которая, в том числе, также определяет стандарты качества услуги медиации;

2) медиация на основе судебного решения (медиация осуществляется сертифицированным медиатором по инициативе суда (судьи), производство по делу приостанавливается на время медиации) признана исходной и основной моделью в обеспечении эффективной связи судебного разбирательства и медиации (взаимодействие);

3) судебная медиация (в рамках судебного разбирательства осуществляется судебным медиатором (судьей, служащим суда или другим лицом), если медиацию осуществляет судья, он не рассматривает соответствующее дело) и интегрированная медиация (суд пытается найти сотрудничество, используя и сочетая особенности судебного разбирательства и медиации) зависит от эффективности и действенности судебной медиации.

Следует сразу обозначить, что третья модель еще не задействована и медиация происходит в рамках первой и второй модели. Законом регламентированные модели, осуществляют вариант взаимозависимых и, следовательно, системно согласованных решений – медиация как независимый способ разрешения споров в основном вводится через чистую медиацию, взаимосвязь медиации и судебного разбирательства в основном достигается через посредничество на основе судебных решений.

Вторая модель, которая была включена в закон, когда суд рекомендует использовать медиацию в модели медиации на основе судебных решений, послужила основным основанием для централизованной сертификации медиаторов. Цель – суд должен быть убежден, что медиаторы имеют достаточную профессиональную подготовку для проведения медиации. Следовательно, медиаторы, желающие оказывать посреднические услуги по рекомендации суда, должны быть сертифицированы.

Существенно то, что в Латвии могут работать медиаторы чистой медиации, а так сертифицированные медиаторы. Закон о медиации регламентирует в основном деятельность сертифицированных медиаторов. Так же в Латвии существует два утвержденных кодекса этики медиаторов, один из них утвержден 14 октября 2013 г. Правлением Ассоциации «Совет Медиации» [4] и 14 января 2015 г. утверждённый общим собранием Совета Сертифицированных медиаторов [5]. Совет сертифицированных медиаторов создан на основании Закона о медиации.

Учитывая вышеуказанную дуальность, в практике существует разделение ответственности, прав, обязанностей и требований между сертифицированными медиаторами и медиаторами модели чистой медиации. Так, для получения сертификата, медиатору необходимо сдать экзамен по проверке знаний и навыков. Законом установлены требования к медиатору: лицо, достигнувшее 25 летнего возраста; имеет безупречную репутацию; получил документ об образовании государственного образца о высшем образовании; владеет государственным языком на высшем уровне; прошел курс обучения медиатора (100 академических часов); получил сертификат

медиатора. Срок действия сертификата 5 лет, с последующей аттестацией. Надо признать, что процесс сертификации и аттестации является довольно сложным из-за высоких требований. В то же время, надо упомянуть, что некоторые из медиаторов модели чистой медиации, знания и опыт которых может превышать знания и опыт сертифицированных медиаторов, после принятия закона не подали заявки на сертификацию и продолжают работать в модели чистой медиации.

Так же на редакцию Закона повлияла необходимость внедрения норм Директивы о конкретных аспектах медиации в гражданских и коммерческих делах Европейского парламента и совета 2008/52/ЕК. В Директиве говорится, что она применяется в первую очередь к использованию посредничества в гражданских и коммерческих делах с трансграничным элементом, но в то же время призывает государства-члены применять положения Директивы к национальным отношениям, т.е. установлен пограничный элемент. Цель Директивы – облегчить доступ к альтернативным способам разрешения споров и способствовать мирному разрешению споров путем содействия посредничеству [3].

Закон претерпел изменения два раза в 2017 г. и 2019 г. Изменения Закона от 2019 г., которые вступили в силу с 1 января 2020 г., являются существенными и целенаправленными на доступность медиации. Законом установлено, что Министерство юстиции в сотрудничестве с Советом сертифицированных медиаторов принимает соответствующие меры для урегулирования внесудебных и судебных споров с участием ребенка посредством медиации в рамках ежегодного финансирования из государственного бюджета, которое может быть использовано для оказания медиации услуг или выделенных для этой цели. Тем самым начал действовать Государством, финансируемый процесс медиации в семейных спорах (до судебный и судебный процесс), где главное место уделяется соблюдению интересов детей. До этих изменений Министерство Юстиции и Совет Сертифицированных медиаторов каждый год вели переговоры о необходимости такого проекта, что было трудозатратно и не давало чувство стабильности в этом вопросе.

Латвия сравнительно маленькая страна, но с момента вступления в силу закона, медиация стала более доступна в рамках государственных проектов финансирования отдельных процессов медиации. Статистику процессов медиации ведет Совет Сертифицированных медиаторов, что не дает полную картину о процессах медиации и ее популярности, так как уже выше сказано, что параллельно сертифицированным медиаторам практикуют медиацию и медиаторы модели чистой медиации. Так, по данным Совета Сертифицированных медиаторов в период с 2016 г. по 2020 г. было проведено 3713 медиаций, из которых по семейным спорам 2786 медиаций, из них 75 наследственных споров, а также было проведено 216 бизнес медиаций [6, с. 2]. В 2019 г. и 2020 г. вырос спрос на медиации в образовательных

учреждениях. Статистика по уголовным процессам не ведется, так как процесс медиации заменяет процесс соглашения в службе Пробации.

Параллельно развитию медиации в Латвии развивалась судебная практика. Одним из существенных решений суда (юдикатуры) является решение Сената по Административным делам Верховного суда Латвийской Республики от 17 сентября 2020 г. в деле SKA-1345/2020, где суд установил, что *«в делах, связанных с соблюдением прав детей, споры, в принципе, должны разрешаться во внесудебном порядке, при этом родители ребенка общаются друг с другом с единственной целью обеспечить соблюдение наилучших интересов ребенка. Конструктивное и объективное общение дает долгосрочный результат – полноценное развитие ребенка, в том числе эмоциональную устойчивость. Хотя решение суда формально регулирует конкретную правовую ситуацию, человеческие отношения страдают от такого судебного разбирательства, особенно ребенок, вовлеченный в дело. Поэтому для родителей в таких случаях разумно использовать все возможные внесудебные средства для облегчения общения, включая медиацию, которое является одним из наиболее эффективных средств разрешения спора, особенно в семейных делах».*

Несмотря на положительные моменты, так же существует проблематика, связанная с процессом медиации. Это вопрос исполнения договоренностей, достигнутых в процессе медиации. Закон предусматривает добровольное исполнение обязательств по в процессе медиации достигнутым решениям. Кроме этого, закон предусматривает, что в медиации по судебным решениям, стороны достигнутые соглашения могут оформить в виде мирового соглашения, которое утверждается судом. В этом случае, стороны более защищены, чем в случае чистой модели медиации, когда соглашение имеет частный характер и не утверждено судебным органом. Эта правовая несправедливость должна быть устранена. Во многих странах Евросоюза действует законодательная база в таких случаях предусматривающая упрощенную процедуру исполнения обязательств, даже без согласия второй стороны, что соответствует требованиям резолюции Европейского Парламента от 12 сентября 2017 года

Несмотря на добровольный характер медиации, необходимо сделать больше для обеспечения того, чтобы соглашения, достигнутые посредством медиации, могли легко исполняться в полном соответствии с основными правами, а также законодательством Союза и национальным законодательством.

Как видно, медиация в Латвии становится популярной, но есть необходимость в улучшении эффективности процесса и его применения во многих спорах, в том числе в виде обязательной досудебной процедуре.

Список использованной литературы:

1. «Закон о Медиации»/ Mediācijas likums, LR Saeima, Latvijas Vēstnesis, 108, 04.06.2014.

2. http://www.mediacija.lv/?Medi%C4%81cijas_padome
3. Анотація к законопроекту «Закон о Медиации» / Likumprojekta «Mediācijas likums» sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (анотācija). URL : <http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/C8D1DCB808392E71C2257AC2004FE48F?OpenDocument>
4. Кодекс Этики медиаторов / Mediatoru ētikas kodekss. URL : file:///Users/faila/Downloads/2013_10_14_Mediatoru_Etikas_Kodekss-2.pdf
5. Кодекс Этики сертифицированных медиаторов /Sertificētu mediatoruētikaskodekss. URL : http://test.sertificetimediatori.lv/wpcontent/uploads/2016/12/SM_Etikas_kodekss.pdf
6. Статистика. <file:///Users/faila/Downloads/2020Mediatoru%20darba%20un%20%C4%A2imenes%20projekta%20statistika-1.pdf>

Гавриш О. С.

здобувач вищої освіти

другого (магістерського) рівня вищої освіти
Навчально-наукового інституту

Дніпровського гуманітарного університету

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Подальші соціально-економічні й політичні зміни в суспільстві, зміцнення державності України, входження її в цивілізоване світове співтовариство неможливі без структурної реформи національної системи освіти, спрямованої на забезпечення мобільності, працевлаштування та конкурентоспроможності фахівців.

Однією з передумов входження України до єдиної Європейської зони освіти є реалізація системою освіти України ідей Болонської конвенції.

Болонська система навчання відноситься до однієї з важливих систем організації навчання. Відомо, що одні системи розвивались, удосконалювались, збагачувались, інші згасали, насамперед, через припинення свого розвитку.

Деякі інші системи навчання швидко припиняли своє існування через те, що припинявся їх розвиток й удосконалення.

Однією з ознак доброї якості освіти є її фундаменталізація. У науково-методичному забезпеченні її немало роль продовжує відігравати лекція як основний метод навчання у вищій школі і лектор як основний суб'єкт цього процесу. Лекції мають нести нову інформацію, формувати відповідно до теми систему наукових понять, моделювати розв'язок проблемних ситуацій і тим самим розвивати наукове і практичне мислення у студентів, їхню творчу

активність, толерантність, уміння взаємодіяти, працювати на результат, що надає освіті випереджувальний характер.

Для розвитку кредитно-модульної системи важливо, щоб вона більше була пронизана ідеями виховуючого навчання, тобто, ідеями над якими працювали і українські мислителі, починаючи з XV ст., і які теоретично обґрунтував видатний німецький психолог і педагог І. Ф. Герbart. Він стверджував, що освіта без моральної освіти є засіб без мети, а моральна освіта без навчання є метою, позбавленою засобів.

К. Д. Ушинський та інші видатні психологи і педагоги визначали виховуюче навчання як навчання, за якого досягається внутрішній зв'язок між набутими учнями знаннями, уміннями і навичками.

Важливою складовою кредитно-модульної системи навчання є самостійна робота, яка, з одного боку, дає можливість індивідуалізувати, диференціювати і у певній мірі демократизувати процес навчання, а з іншого, зобов'язує якісно засвоювати зміст освіти. Адже ніякі знання, якщо вони не здобуті у самостійній навчальній діяльності, не можуть стати справжнім здобутком людини.

Контроль як складова самостійної діяльності притаманний майже всім згаданим системам навчання, у тому числі і кредитно-модульній.

Відомо, що контроль здійснюється кожний раз із певною метою. У кожному акті контролю є об'єкт контролю і оцінка та еталон, з яким порівнюється об'єкт. Об'єктом контролю і оцінки можуть бути факти виконання певних дій, завдань викладача, характер і особливості виконання цього завдання чи дії, рівень знань, навичок і умінь, розвиток певної якості тощо.

У навчальному процесі використовуються різні методи і форми контролю, які можна розглядати як підструктуру різних навчальних систем. Ця підструктура, пов'язана з послідовною взаємопов'язаною діагностичною дією учителя і відповідно учнів, що забезпечує зворотний зв'язок у процесі навчання з метою одержання даних про успішність навчання, ефективність навчального процесу.

Відомо, що у сучасній дидактиці і психології навчання диференціюються методи і форми контролю. Так, виділяється метод усного контролю, метод писемного контролю, метод практичного контролю, метод дидактичного тестового контролю. Окремі вчені виділяють інші методи і форми контролю – контроль, пов'язаний з проблемними ситуаціями.

Держач Л. М.

доктор психологічних наук, професор
професор кафедри психології

Навчально-наукового інституту

Дніпровського гуманітарного університету

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНОЛОГІЇ, ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ КЛІПОВОГО МИСЛЕННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Феноменологія кліпового мислення молоді набуває надзвичайної актуальності для сучасної психології у зв'язку із формуванням нового інформаційного суспільства, NBICS – технологічної цивілізації [1], з її «екранною культурою» [2], новими засобами обробки інформації, її збереження і відтворення [3], а також культури мислення підростаючого покоління [4].

За визначенням Гич Г.М., «кліпове мислення» – це процес відображення безлічі різноманітних властивостей об'єктів без урахування зв'язків між ними, що характеризується фрагментарністю інформаційного потоку, алогічністю, повною різноманітністю інформації, яка надходить до людини з високою швидкістю її надходження та сприймання» [2, с. 38]. Теоретичний та експериментальний інтерес до проблеми підсилює потреба удосконалити психологічну культуру здобувача вищої освіти у процесі глобальної інформатизації, міжкультурної комунікації («світова освіта»), в першу чергу, комунікативну поведінку та когнітивні здібності.

Під впливом значного інформаційного потоку, який щоденно сприймає студентська молодь, використовуючи симультанно альтернативні можливості цифрового гаджету, індивід формує мозаїчну, кліпову свідомість. Її структура містить в собі фрагменти дійсності не пов'язані між собою, мозок не встигає встановлювати зв'язки між ними і тому створює еkleктичну, стереотипну картину світу, якій бракує системності, цілісності, глибини та гнучкості когнітивних процесів. Як наслідок, суттєво погіршується здатність людини до аналізу, і встановленню причинно-наслідкових зв'язків, суттєво погіршується пізнавальні здібності: увага, пам'ять, мислення, усна та письмова комунікація.

У сучасному освітньому просторі, як стверджують українські фахівці, кількість людей з кліповим мисленням буде зростати з кожним роком, і це може призвести до катастрофи, якщо не шукати шляхи адаптації системи вищої освіти до сучасних вимог часу [6, с. 18]. Не даремно Альберт Ейнштейн визначав, що «проблеми неможливо вирішити використовуючи той самий рівень мислення, який їх створив» [7].

Отже, феноменологію «кліпового мислення» можливо визначити як процес відображення реалій створеної картини світу особистістю за допомогою рухомого, динамічного зображення, що доповнюється звуковим рядом.

Становлення нової філософсько-освітньої парадигми в Україні, а також модернізація змісту вищої природничої і технічної освіти в умовах переходу до нанотехнологій, зумовили наукову зацікавленість дослідників до проблеми «кліповості» у сучасному освітньому просторі.

Характерною рисою у вивченні специфіки «кліп-мислення», з нашої позиції, є трансдисциплінарність і міждисциплінарність на перетині соціально-філософських, психолого-педагогічних, а також крос-культурних досліджень, присвячених аналізу феномену з різних теоретико-методологічних позицій парадигмальних шкіл і напрямків [1-6; 7-8; 15-16; 18-22].

Актуальні, але малодосліджені та дискусійні, проблеми становлення і формування кліпового мислення ґрунтовно проаналізовано в теоретичних та експериментальних дослідженнях як вітчизняних (Баранник С.; Бахтіна Г.; Гич Г.; Горлач Д.; Гриценко І.; Клигуненко Є.; Літвінова М.; Житеньова Н., Єхалов В. та ін.), так й зарубіжних (Toffler E.; McLuhan M.; Dautov D.; Girepok F.; Marcel M.; Асенов Л.; Фрумкін К. та ін.) фахівців.

Міждисциплінарний підхід до феномену «кліповості» в експериментальних діагностичних дослідженнях, а також кліпової свідомості, кліпового мислення, кліпової поведінки тих, хто навчаються, обумовлений, в освітньому просторі, на наш погляд, спробою з'ясувати специфіку індивідуально-психологічних особливостей студентів з «кліповим мисленням», визначенням структури їх когнітивного стилю. Так, в дослідженнях вітчизняних науковців переконливо висвітлені принципи візуалізації як основа дидактичного дизайну навчальних матеріалів [8]; досвід діагностування кліпового мислення [9]; визначено специфіку інформатизації освіти і її наслідок – формування «кліпової» свідомості та «кліпового» мислення [10]; з'ясовані передумови виникнення кліповості, наголошено, що кліпове мислення є нормою сучасної освіти і проявом геніальності [4]; проаналізовано феномен кліпового мислення у дискусійному просторі сучасної науки [11] та окреслено особливості формування кліпового мислення у студентів-медиків [12], студентів-математиків [13]; зазначено, що кліпова хаотичність є засобом абсурдизації та маніпулятивної технології [14] та ін.

Особливої актуальності у зарубіжних експериментальних розробках набувають проблеми взаємоз'язку між психологічними характеристиками кліпового мислення та уваги сучасної молоді (19-21 та 34-50 років) як психологічного механізму самоконтролю (П. Я. Гальперін) у процесі опанування навчальними дисциплінами.

Уперше поняття кліпове мислення ввів у науковий обіг у 1970 році американський футуролог Тоффлер [15], який наголосив на тому, що кліпова свідомість є наслідком впливу техногенного суспільства на особистість і зниженням його ментальної активності у сприйнятті інформації. З часом виважене осмислення різних аспектів кліповості торкалося зв'язку і рівня впливу засобів масової інформації на особистість [16]; психології комунікації, фрагментарності кліпового мислення та лінійного тексту [17].

Філософ Гіренок [18] зробив спробу з'ясувати взаємовплив кліпової свідомості, свідомості та класичного мислення (g-фактор). Автор дійшов висновку, що кліповій свідомості не притаманні традиційні процеси мислення, тобто, «елементарні інформаційні процеси- мікроопераціональні когнітивні акти, пов'язані з оперативною переробкою поточної інформації» [19, с. 23]. А це призводить до прийняття імпульсивних рішень, без ґрунтовного аналізу ситуації. Отже, спільним фактором для наведених вище наукових робіт, є великий попит на визначення характерного психологічного портрету сучасного студента в епоху диджиталізації, позитивні і негативні впливи на психіку, когнітивні процеси індивіда та умови, за яких вони формуються і змінюються.

В психологічних контекстах суттєва увага фокусується на якості університетської освіти у постковідний період у зв'язку із глобалізацією та інноваційними процесами у країнах, що розвиваються [20]; пропозиціями щодо майбутніх наукових розвідок стосовно взаємозв'язку між когнітивними процесами та рівнями кліпового мислення в різних вікових категоріях студентської молоді [3; 5; 8-10; 11; 14; 19-22].

Метою цього дослідження є аналіз експериментальних досліджень з проблеми «кліпового мислення» студентської молоді, отриманих висновків та ймовірних перспектив його подальшого дослідження.

Незважаючи на інтенсивне зростання психологічних розробок проблеми «кліповості», складність та багатомірність аналізу «кліпового мислення», відображені у дискусійних, а інколи діаметрально протилежних оцінках фахівців його впливу на *якість сучасного освітнього простору*. Зокрема, експериментальне осмислення феноменології, теорії та практики «кліпового мислення» студентської молоді дає підстави науковцям стверджувати, що «кліпове мислення» учнів (студентів):

- є норма, умова і релевантність сучасної освіти (Книш І.);
- друг чи ворог навчання? (Гич Г.);
- є засобом абсурдизації та маніпулятивної технології (Чаплак Я., Зварич І.);
- є інтеграцією в сучасну вищу медичну освіту (Баранник С.);
- крок уперед чи назад у медичній освіті? (Ярмола Т. та ін.);
- новий етап розвитку людства (Гриценко І.);
- це відповідь на зростання об'єму відомостей (Клигуненко Є. та ін.);
- є фактором впливу на організацію мережевих видань (Горлач Д.);
- математика є «щепленням» проти «кліповості» інформації та «колажу» сучасного мислення (Бахтіна Г.);
- геніальність чи деменція (Аксьонов Л.).

Актуальність феномену «кліпове мислення» також зумовлена інформатизацією освіти, який під впливом комп'ютерних технологій формує специфічний тип мислення особистості, якому притаманна «кліпова свідомість». Кліпове мислення – це відповідь на підвищення обсягу інформації

та використання інформаційних технологій, що створили умови для нових способів сприйняття інформації, комунікації та трансляції інформації [6, с. 12].

Таким чином, дискусійний простір сучасної науки, огляди вітчизняних та зарубіжних робіт з проблем кліповості свідчать про неможливість дати феномену однозначну оцінку його впливу на онтогенез особистості, однозначну дефініцію та навести структуру його психологічних механізмів тощо. У зв'язку з цим теоретичну і практичну значущість становлять спроби розробки та впровадження принципів та методів системного мислення у процесі вивчення феноменології, теорії і практики кліповості.

У дослідженнях проблематики кліпового мислення в останні роки, на наш погляд, надзвичайної глибини і мудрості становить діалогічна антропологія Мартіна Бубера, апологета «Філософії діалогу» [23]. На його думку, ми спроможні досягнути сутність людини шляхом висвітлення її ставлення до іншого буття, спілкування з іншими людьми, тобто тоді, коли навчимося розуміти її діалогічну природу, її здатність співіснувати з іншими [23, с. 19-27].

Надзвичайно важливим у контексті нашого дослідження є експериментальні доробки, які розкривають методологічний арсенал освітніх практик, і використовують дві поширені моделі організації навчального процесу: e-learning та m-learning. Спільним для моделей є актуалізація електронного навчання студентів в сучасних складних умовах. При цьому з усвідомленням *позитивних тенденцій кліпового мислення*: динамізм у пізнавальній учбовій діяльності, багатозадачність багатоплановість, мультिवаріантність, нестандартність підходів до аналізу конкретних ситуацій, захисна реакція людини на інформаційне перевантаження [6], стає ясно, що треба добре розуміти, до чого воно веде.

На думку Р. Грановської, «ті, хто пішов по лінії кліпового мислення, елітою ніколи не стануть» [24]. Чому? У руслі віртуальної реальності кліпове мислення студентів є фрагментарним, алогічним, візуальним, несистемним, архаїчним, мозаїчним. А це призводить до *проблем у навчанні*, зокрема: труднощів у читанні та конспектуванні першоджерел, їх осмисленні, передачі основного змісту наукового тексту, визначенні його теоретико-методологічної і практичної значущості, зеппінг-ефект як нова форма сприйняття інформації. Іншими словами, *негативна кліповість*, багатозадачність, мозаїчність інформації за одиницю часу привчає студента до сприйняття учбової інформації у *стислій кліповій формі*: короткі конспекти, презентації, малюнки, опорні схеми, граф-схеми тощо.

Таким чином, аналіз наукової літератури з означеної нами проблеми свідчить про те, що проблематика кліповості знайшла певне відображення в працях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Наведені вище психолого-педагогічні чинники формування кліпового мислення, умови його розвитку, діагностики, впровадження в практику вищої школи свідчать, з нашої точки зору, про певний стан наукової розробки феноменології кліповості взагалі.

Разом із тим, проблема аналізу кліпового мислення у контексті її динаміки побудови траєкторії індивідуального розвитку студента закладу вищої освіти не знайшла достатнього відображення в науковій літературі. Означений аспект проблеми потребує розв'язання, і полягає у мультидисциплінарному підході до інноваційного науково-методичного забезпечення учбового процесу нового покоління сучасної молоді.

Список використаної літератури:

1. Лук'янець В. С. NBICS – технологічна цивілізація: обрії майбутнього. *Науковий вісник НУБШП України. Серія: Гуманітарні студії*. 2014. № 203. С. 74-80.
2. Бараннік С. І. Єхалов В. В., Романюта І. А., Лященко П. В. Інтеграція «кліпового мислення» в сучасну вищу освіту. *Південноукраїнський медичний науковий журнал*. 2018. №19 (19). С. 8-12.
3. Ведмедєв М. Феномен кліпового мислення в дискусійному просторі сучасної науки. *Sciences of Europe*. 2021. №70. С. 41-45.
4. Книш І. «Кліпове мислення учнів (студентів) як норма і умова сучасної освіти. Світогляд – Філософія – Релігія. 2018. Вип. 13. С. 89-100.
5. Гич Г. М. Кліпове мислення молоді: друг чи ворог навчання? *Наукові праці. Педагогіка*. 2016. Т. 269. Вип. 257. С. 38-42.
6. Клигуненко Е.Н., Ехалов В.В, Кравец О.В., Куц Е.А., Сединкин В.А. Клиническое и клиповое мышление в процессе обучения врачей-интернов. *Медицина невідкладних станів*. 2018. №6 (93). С.12-23.
7. Gail D., Parsons P. (2016). 50 Science Ideas You Really Need to Know. 06. Special Relativity. Hachette UK, 2016.
8. Житеньова Н. В. Принципи візуалізації як основа дидактичного дизайну. *Science Rise: pedagogical Education*. 2017. №3 (11). С. 11-14.
9. Літвінова М.Б. Досвід діагностування кліпового мислення. *Педагогічні науки: зб.наук.праць*. 2017. Т. 3. Вип. LXXVI. С. 140-145.
10. Інформатизація освіти і її наслідок – формування «кліпової свідомості та «кліпового» мислення – крок уперед чи назад у медичній освіті? / Т. І. Ярмола, О. В. Мохначов, Л. А. Ткаченко та ін. *Удосконалення якості підготовки лікарів в сучасних умовах* : матер. наук-практ. конф. (м. Полтава, 2016). С. 254-256.
11. Dautov D., Korochentseva., Mohamed Kadom Mahdi Hussini (2019). Features of clip thinking and Attention Among Representatives of Generations X and Generations Z. *SHS Web of Conferences* 70, (2019). URL : <https://doi.org/10/105/shsconf/2019700600>
12. Єхалов В. В., Сединкин В. А., Бараннік С. І. «Кліпове мислення» та сучасна вища медична освіта. *Актуальні питання освіти і науки* : зб. наук. ст. Харків : ХОГОКЗ, 2017. С. 172-178.
13. Ярхо Т. Ретроспективний аналіз феномену кліпового мислення та його врахування в дидактиці сучасної математичної підготовки у технічних ЗВО. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2019. Вип. 177. С. 176-182.

14. Чаплак Я, Зварич І. Кліпова хаотичність як засіб абсурдизації та маніпулятивна технологія. *Psychological Journal*. 2018. №4. С. 19-36.
15. Toffler, E. *Shock of the Future*. AST, 2008.
16. McLuhan, M. (2014). *Understanding Media*. *Prospect*. Москва, 2014.
17. Фрумкин К. Г. Клиповое мышление и судьба линейного текста. *Ineternum*. 2010. №1. URL : http://nounivers.narod.ru/pub/kf_clip-on/htm (дата звернення: 02.01.2012).
18. Girenok F. I. (2016). *Clip Consciousness*. *Prospect*, M., 2016.
19. Деркач Л. М., Шевяков О. В., Бурлакова І. А., Братчікова Ю. К. та ін. *Когнітивна наука : навч. посіб.* Київ, 2021. С. 23.
20. Marcel M., Mkojera B. Is University Education Limited by Globalization and Technology in Developing Countries? An Observation Done During Pandemic. *IntechOpen*. 2021. URL : <https://www.intechopen.com/chapters/73505>.
21. Гриценко І. А. Клиповое мышление – новый этап развития человечества. *Социальная педагогика и психология*. 2012. №4. С. 71-74.
22. Аксенов Л. Б. «Клиповое мышление: гениальность или деменция». *Современное машиностроение. Наука и образование* : матер. 4-й междунар. конф. Санкт-Петербург : Изд-во Политехн. ун-та, 2014. С. 3-9.
23. Бубер М. Изреченное слово. *Личность. Культура. Общество*. 2008. Вып. 2 (41). С. 19-27.
24. Грановская Р. Люди с клиповым мышлением элитой не станут. URL : <http://www/rosbalt.ru/piter/2015/03/28/1382125.html>

Лежнева Т. М.

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри права

Навчально-наукового інституту

Дніпровського гуманітарного університету

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ
В СУЧАСНИХ УМОВАХ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

С.А. Беличева підкреслює, що асоціальна поведінка неповнолітніх має свою специфічну природу і розглядається як результат соціопатогенеза, що йде під впливом різних цілеспрямованих (організованих) і стихійних (неорганізованих) впливів на особистість дитини, підлітка, юнака. Оскільки розробка практичних заходів щодо запобігання відхиляється поведінки серед неповнолітніх також вимагає обліку психобіологічних, соціально-психологічних і психолого-педагогічних факторів, що обумовлюють різні відхилення, необхідний системний підхід у вивченні поведінки, що відхиляється дітей та підлітків, який виявляє ієрархію і взаємозв'язок різноманітних несприятливих чинників.

Як суб'єкт соціальних відносин особистість характеризується соціальною активністю, здатністю впливати на оточення, змінюючи його і себе. Причому активна діяльність особистості лише тоді є продуктивною, коли вона узгоджується з культурними надбаннями суспільства, коли її поведінка взаємозв'язана з оточуючими і має соціальний характер.

Поведінку особистості загалом можна розглядати як взаємодію з довкіллям, опосередковану її зовнішньою і внутрішньою активністю у формі цілеспрямованої послідовності вчинків. При цьому кожний вчинок особистості являє собою свідому дію, акт морального самовизначення, в якому людина стверджує себе як особистість у ставленні до іншої людини, самої себе, соціальної групи або суспільства, життя загалом.

За поведінкою особистості можна визначати успішність її соціалізації, тобто процесу входження до різних спільнот людей. Слід зауважити, що важливою складовою процесу соціалізації людини є виникнення і розвиток уявлень про правила поведінки, що співпадають чи не співпадають з традиціями і звичаями людської спільноти, про моральне чи аморальне, таке, що схвалюється або засуджується, що дозволено або заборонено тощо. Саме ці уявлення реалізуються в актах поведінки людини.

Соціальна поведінка – це дії людини стосовно суспільства, інших людей, до оточуючої природи і речей.

Діяльність і поведінка особистості детермінується, тобто обумовлюється, обмежується не лише внутрішнім механізмом мотивації, взаємодії потреб, інтересів, цінностей особистості. Ззовні на поведінку людини впливають існуючі у суспільстві норми.

За своїм характером соціальна поведінка, може бути найрізноманітнішою: альтруїстичною або егоїстичною, законслухняною або протизаконною, серйозною або легковажною, коректною або грубою і т. д.

Унаслідок різноманітних причин духовного, економічного, політичного характеру в суспільстві завжди є люди з девіантною поведінкою.

Вітчизняними та зарубіжними психологами, вченими та дослідниками на протязі декількох десятиліть досліджувалась поведінка, з боку її девіацій та причин цих проявів.

Не дивлячись на багаточисленні теоретичні та експериментальні дослідження, проблема суїциду до сих пір актуальна та потребує подальшого вивчення, оскільки в психологічних концепціях нема єдиного підходу до класифікації причин, видів, факторів самогубства, а також механізмів, умов та засобів реалізації психологічного супроводу особистості, схильної до суїцидальних форм поведінки.

На протязі всього історичного етапу розвитку людства оцінка самогубств викликала розбіжності як між релігійними конфесіями, філософськими школами, так і між великими теоретиками. В теперішній час в українському суспільстві протиріччя в поясненні цього поняття зберігаються, але самогубство однозначно розцінюється як прояв саморозпаду, котре необхідно вивчати і попереджувати.

До ідей, теорій та досліджень в області суїцидології, можна віднести роботи таких вчених: З. Фрейд (теорій інстинкту смерті); К. Меннінгер (дослідження глибинних мотивів самогубства); А. Адлер (взаємозв'язок між саморуйнуванням та пробудженням людей до подолання своєї неповноцінності); К. Юнг (несвідоме прагнення людини до духовного переродження); Г. С. Саллівен (суїцид як переорієнтоване на самого себе вороже відношення індивіда до інших людей та зовнішньому світу); К. Хорні (суїцид як наслідок дитячої залежності, глибоко вкорінених почуттів неповноцінності, «ідеалізованого образу»); Е. Дюркгейм (взаємозв'язок суїциду – вчинку конкретного індивіда – з оточенням, в котрому він існує); Н. Фейбероу (дослідження тих форм саморуйнівної поведінки, котрі раніше не відносилися до суїцидальних); Є. Кюблер – Росс (аналіз суб'єктів суїциду); А. Е. Лічко, Е. Шир, В. А. Тихоненко (види самогубства); Н. В. Конончук (дослідження психологічного сенсу суїциду). Самогубство розуміється як індивідуальний акт поведінки (предмет медицини, психології, педагогіки, етики), або як соціальне явище (предмет соціології та соціальної психології).

Суїцидальними спробами вважаються демонстративно-настановні дії, при яких суїцидент найчастіше знає про безпеку застосовуваних їм засобів самогубства. Однак вищесказане не знижує потенційну небезпеку подібних дій.

До суїцидальних проявів відносять суїцидальні думки, натяки та висловлювання, які не супроводжуються якими-небудь діями, спрямованими на позбавлення себе життя. Ці форми зазвичай розглядаються як стадії або ж прояви одного феномена. Однак деякі вчені відносять завершений і незавершений суїцид до різних, відносно самостійних феноменів («дві різні психологічні популяції»), виходячи з того, що в ряді випадків замаху і спроби носять шантажний характер за відсутності реального наміру відходу з життя.

У самому широкому сенсі **самогубство** – вид саморуйнівної, аутодеструктивної поведінки (поряд з пияцтвом, курінням, споживанням наркотиків, а також переїданням). За термінологією західної суїцидології, «непряме самогубство» включає зловживання алкоголем, наркотиками, обжерливість і «спорт високого ризику». Е. Шейдман воліє називати такі випадки «ненавмисної смертю».

Деякі автори відрізняють від суїциду парасуїцид (або «квасісуїцидальні спроби», або «не суїцидальні спроби»). До парасуїцидів відносять самоушкодження, самокалічення, суїцидальні спроби, а також поведінка, що послаблює, ранить, карає самого себе. **Суїцидальні замаху** – всі суїцидальні акти, котрі не закінчились летально по причині, незалежній від суїцидента.

Суїцидальні прояви – думки, вислови, натяки, які не супроводжуються будь-якими діями, направленими на позбавлення себе життя.

Загальне поняття «особистість, схильна до суїцидальних форм поведінки» відображає або наявні передумови, або наявність все існуючих суїцидальних ознак, як внутрішніх, так і зовнішніх: суїцидальна дія

(суїцидальна спроба та завершений суїцид) і суїцидальний прояв (суїцид альні думки, уявлення, переживання, задуми та наміри).

Також слід ввести поняття «несуїцидальні форми поведінки особистості», яке включає в себе прояви (внутрішні: думки, переживання) і дії (зовнішні: вчинки), не класифіковані як суїцид альні, тобто зниження рівня саморуйнування до показника «норми» та відсутності відповідних форм поведінки.

Психологічне супроводження особистості, схильної до суїцидальних форм поведінки, має представляти собою систему роботи цією особистістю, включаючи три основні компоненти: змістовний, операційно-діяльний, оціночно-регулятивний. Кожен із компонентів необхідно розглядати в структурі.

Модель особистості, схильної до суїцидальних форм поведінки, включає в себе чотири компоненти:

1) суїцидально-когнітивний. Розкриває особливості психології особистості: зміни пізнавальних процесів, звуження свідомості, типове для суїцидальних тенденцій відношення до світу та самого себе;

2) суїцидально-емотивний. Характеризується переживаннями та почуттями, суїцидальними настроями та можливими афектами; визначає внутрішню психологічну причину та динамічний процес управління суїцидальною поведінкою особистості;

3) суїцидально-аксіологічний. Носить в собі змінні цінності орієнтації, в тому числі відношення особистості до сенсу життя і втрату життя;

4) суїцидально-діяльнісний. Представляє сукупність суїцидальних дій і вчинків особистості, в котрих проявляються як особливості характеру, темпераменту, потреб, поглядів і смаків, так і відношення до предметів і явищ навколишньої дійсності.

Суїцид, як феномен людської поведінки неоднозначно розуміється й у повсякденній, й у научно-теоретичній свідомості з давніх часів. Такий стан в дослідженнях та поясненні суїцидальної поведінки обумовлено, по-перше, необхідністю різностороннього вивчення його причин та умов формування, що відповідають як науковим критеріям повноти та цілісності опису, так і тою обставиною, що створення ефективної системи профілактики самогубств можливе лише на основі знань основних (ведучих) факторів та їх взаємодії; по-друге, привабливої для вчених ідеї знаходження першопричини, детермінуючої розвиток процесів, формуючих цей феномен.

Між тим, давно відомо, що суїцидальна поведінка як явище не може бути зрозумілим або пояснено в рамках будь-яких однозначних уявлень. Це складна міждисциплінова проблема, маюча багато ракурсів: від культурних та філософсько-етичних до генетико-біологічних, включаючи багаторівневі соціально-психологічні аспекти.

Пашко А. О.

кандидат психологічних наук
доцент кафедри психології
Навчально-наукового інституту
Дніпровського гуманітарного університету

МОДЕЛЬ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА ЯК КАТАСТРОФА

Існуючі теоретичні моделі криміналізації суспільства носять в основному якісний, описовий характер, що не дозволяє кількісними методами прогнозувати плин кримінальних процесів. Безсумнівно, що більше ефективним було б складання математичних моделей таких процесів. Тому завдання «математизації» психології і соціології (а ми маємо справу не криміналістикою, що використовує й технічні, і математичні методи, а саме із психологією і соціологією) полягає, у всякому разі на першому її етапі, у створенні математичної моделі криміналізації суспільства. Така модель повинна давати теоретичні відповіді на шляху декриміналізації суспільства, кількісні способи керування цим процесом.

Треба сказати, що до математичної формалізації гуманітарних наук взагалі, і психології зокрема, ставляться неоднозначно, з огляду на складність одержання абстрактних понять і головне - начебто б очевидну неможливість виявити змінні таких процесів. У зв'язку із цим відзначимо, що в найбільш ірраціональній науці, якою є психологія, останнім часом вдається створювати математичні моделі процесів, що відбуваються в пам'яті людини, і одержати узгодження розрахунків з досвідом. На наш погляд, успіх у цьому напрямку залежить у переході в моделях від абсолютних значень змінних процесу до відносних, що відкриває широкі можливості кількісної оцінки ходу різних соціальних, психологічних, педагогічних й ін. процесів. Криміналізація суспільства – це багатоаспектне, системотворче соціальне явище. За якими законами розвивається процес криміналізації, які механізми управляють цим процесом, які керуючі змінні - завдання, що стоять при створенні математичної моделі.

Вперше теорія катастроф для моделювання криміналізації суспільства була застосована В. Прісняковим і Л. Прісняковою. В їх моделі основними змінними криміногенного стану є:

- питома (на душу населення) частота фіксуємих злочинів f [число злочинів/(рік чол.)], - питома частота не зафіксованих злочинів f_1 , - t - середньоінтегральний (за рік по всіх злочинах) гіпотетичний термін позбавлення волі, рівний $t = \sum N_i t_i / N_{cr}$, де N_i - число окремих злочинів i -того сорту, що реєструються статистикою правоохоронних органів; t_i отриманий строк позбавлення волі i -тим суб'єктом; N_{cr} - загальне число злочинів; β - зменшення фактичного середньоінтегрального строку позбавлення волі за рахунок не-зафіксованих (присхованих) злочинів, величина щільності злочинців у країні $\rho = N_{cnd} / N$, N_{cnd} - число засуджених коли-небудь, у країні, N - населення країни; λ - параметр нерівності розподілу доходів у країні

(відповідний кривій Лоренца)]; ν - рівень безробіття; ε - коефіцієнт якості системи виховання в країні.

Структурі злочинності властиві елементи самозбереження й самовідтворення, що визначає свої закони, більшість із яких нам невідома. Автори встановили, що внаслідок нескінченного процесу відтворення злочинної (девіантної) поведінки людей, що визначається самою соціальною співвідношення між тяжкими й нетяжкими злочинами має 1:3, а частка злочинів, що розкривають, не перевищує 0.38.

Математична модель В.Ф.Пріснякова та Л.М.Пріснякової ґрунтується на умові, що загальна питома (на душу населення) кількість реальних злочинів у країні за рік є сума питомої частоти фіксуємих злочинів f і питомої частоти незафіксованих правоохоронними органами злочинів f_1 : $f_0 = f + f_1$. Було прийнято, що $f_1 = a/t^2$, де a – деякий експериментальний коефіцієнт пропорційності [злоч./рік/чол.]. Питома тривалість перебування злочинців у місцях покарання (потужність місць позбавлення волі) [число злоч. число років позб. волі/рік чол.] дорівнює

$$F = (f + a/t^2) (t - \beta)$$

З іншого боку, ця кримінальна потужність рівняється деякому критерію криміналізації суспільства (ККС) γ , який прийемо рівним прямій пропорційній залежності щільності засуджених ρ , коефіцієнту матеріальної нерівності суспільства λ , рівню безробіття ν , і зворотно-пропорційним коефіцієнту якості виховання ε й мірі бідності в країні $y = y_1/y_0$ (де y_1 - добробут (дохід на душу населення, [\$/чол]), y_0 - дохід на душу населення в розвинених країнах). При цих змінних автори представили рівняння кримінального стану в такому вигляді

$$(f + a/t^2) (t - \beta) = c \lambda \nu \rho / (\varepsilon y),$$

де: c – деяка щільність злочинів у країні на душу населення, $c = N_{cr}/N$, [злоч./чол.]

Отримані теоретичні результати дали можливість аналітично отримати величину коефіцієнт розкривання злочинів χ

$$\chi = (1.7 + I_0/I') / (4.4 + I_0/I')$$

що співпадає зі світовою величиною розкриття злочинів $\chi = 0.386$.

Таким чином, розглянуті роботи показують великі можливості теоретичних залежностей для прогнозу плинину процесу криміналізації в суспільстві, для аналізу впливу різних параметрів на зміну криміналізації в країні, показують шляхи керування цим процесом.

Формалізація процесу криміналізації, складання математичних моделей можливо викличе їхнє неприйняття, особливо в частини юристів і психологів, що мають алергію до математики.

Простота пропонованих співвідношень підтверджує думку, що складні гуманітарні процеси успішно підкоряються формалізації й описанню математичними залежностями.

Пріснякова Л. М.

кандидат психологічних наук, доцент
завідувач кафедри психології

Навчально-наукового інституту
Дніпровського гуманітарного університету

Алфьорова Т. М.

кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри права

Навчально-наукового інституту
Дніпровського гуманітарного університету

МАТЕМАТИЧНА МОДЕЛЬ МЕДІАЦІЇ

Медіацією називають примирення потерпілого з правопорушником. Її вважають альтернативою кримінальної юстиції, яка зміщує акценти з проблеми покарання на більш людські, «мирні» способи реакції на злочин. Незважаючи на те, що в останні роки темпи приросту злочинності випередили темпи приросту народонаселення, в більшості країн основним способом боротьби з «криміналітетом» залишається інститут покарання. Суспільство все більше починає усвідомлювати неефективність і «тупиковість» розширення цього інституту, бо збільшується як розкриваємість злочинів, так і спектр різних верств населення – від підлітків до жінок, як діапазон нових злочинів, особливо проти держави (корупція, організована злочинність), так і коло узаконених протиправних дій. По визначенню Тоні Маршала «відновне правосуддя- це процес, за допомоги якого сторони, причетні до злочину, спільно вирішують, як обходитися з його наслідками і які висновки зробити на майбутнє. Психологічні аспекти процесу медіації мають чи не найважливіше значення, бо примирення – це не тільки «згода на певні умови договору, але і прощення того, хто причинив травми жертві», це і розуміння правопорушником шкоди, якої він завдав, і його відповідальність за свої дії, і його бажання виправити створене зло і ступити на інший, чесний шлях життя. Як видно, впровадження медіації має на меті не тільки скорочення обтяжливої для економіки будь-якої держави чисельності в'язнів, а і дегуманізацію правосуддя – перехід до «виправної справедливості, в якій не покарання, а відшкодування є головною метою», зміну «політики репресій і покарання на політику перенавчання і відшкодування». Процес медіації має ту особливість, що крім сторін в ньому приймає участь нейтральна та неупереджена особа – медіатор.

Вихідні положення:

Складемо *рівняння інформаційного стану процесу примирення*. Хай інформаційна множина для вираження втрат потерпілого від вкоєного з ним злочину є L . Загальноприйнятий стандарт цього типу злочину хай уявляє множину L' . Загальна кількість інформації в пам'яті потерпілого L_{Σ} буде

складатися з інформації про особисту втрату і з інформації про вину злочинця, який скоїв цей злочин ΔL , тобто

$$L_{\Sigma} = L + \Delta L$$

Нехай компенсація потерпілому від правопорушника в процесі медіації дорівнює в інформаційному вимірі множині M_{np} , або в відносному вигляді $m_{np} = M_{np}/L'$. Будемо вважати, що динаміка думки потерпілого відносно вини правопорушника залежить від величини компенсації в деякій степені n : $\Delta L = a'/m_{np}^n$, тобто зі збільшенням компенсації претензії до правопорушника з боку потерпілого зменшуються. Абсолютні значення коефіцієнту толерантності потерпілого до правопорушника a' і показника степеню n вимагають додаткових досліджень. Ми прийнемо $n=2$, залишивши коефіцієнт a' без визначення, що, як побачимо в подальшому, і не є потрібним при порівнянні різних режимів процесу медіації. Підґрунтям для цього є слідуєчі міркування. Те, що зміна думки потерпілого зворотньо пропорційна величині відшкодування правопорушником завданого збитку – є очевидним. Якщо врахувати, що одночасно з цим має місце забування інформації про втрати потерпілого, то показник степеню 2 є більш-менш близький до істинного. Таким чином ми можемо записати:

$$L_{\Sigma} = L + a'/m_{np}^2$$

З другого боку, кількість інформації, яка обробляється потерпілим в його пам'яті і стосується завданої йому шкоди, прямо залежить від індивідуальних характеристик потерпілого μ , від «цінності» скоєного злочину для потерпілого, що будемо виражати величиною L' , від $m_{жс}$ – поступлення з боку потерпілого в відносному до стандарту втрати вигляді, і зворотньо пропорційна від ефективності діяльності медіатора A_m , від діапазону можливої компенсації, що дорівнює різниці між наданою правопорушником компенсацією m_{np} і деяким еквівалентом компенсації, який відповідає мінімально можливій відповідальності по закону за скоєний злочин m^* , тобто:

$$L + a'/m_{np}^2 = \Re m_{жс} L' \mu / [(m_{np} - m^*) A_m] \quad (1)$$

Тут \Re - деякий коефіцієнт пропорційності.

Розділимо обидві частини цього рівняння на стандарт визначеного типу злочину L' , прийнявши такі позначення: $\bar{L} = L/L'$, $a = a'/L'$. Це дозволяє записати рівність

$$(\bar{L} + a/m_{np}^2)/(m_{np} - m^*) = \Re \mu m_{жс} / A_m \quad (2)$$

Рівність (2) назвемо *інформаційним рівнянням процесу примирення*. Його параметрами стану є *потенціал конфліктної напруги потерпілого* від завданої йому шкоди $0 < \bar{L} < 1$ і коефіцієнт *компенсації потерпілому від правопорушника* $0 < m_{np} \sim 1$. Функція в правій частині цього рівняння визначає успішність примирення сторін, яка залежить від зовнішніх і внутрішніх факторів – від індивідуальних характеристик потерпілого (які зведемо до рухливості його

нервових процесів μ), від професіоналізму медіатора A_m , від об'єму втрат, на які вимушений йти потерпілий для примирення $m_{жс}$. Позначимо цю функцію через $C = \mu m_{жс} / A_m$. Таким чином ми можемо остаточно записати

$$(\bar{L} + a / m_{np}^2) / (m_{np} - m^*) = C \quad (3)$$

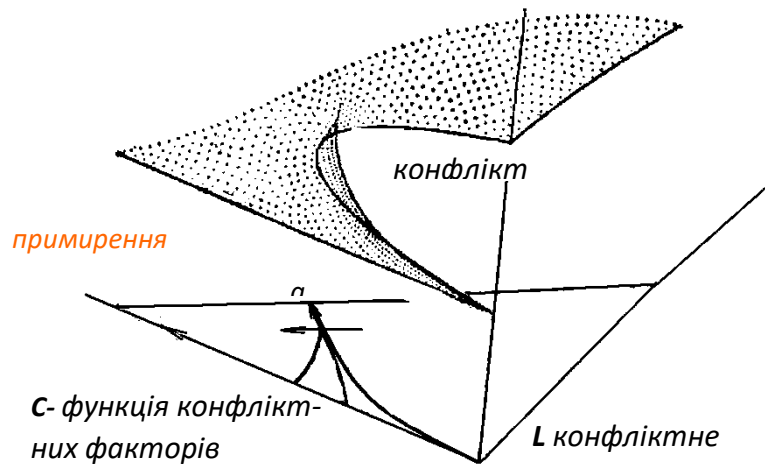

Рис. 1. Катастрофа типу збірка в координатах: \bar{L} - конфліктне напруження, m_{np} - компенсація потерпілому, C - функція конфліктних факторів

Таким чином ми маємо 5 координат конфліктного стану \bar{L} , m_{np} , A_m , μ , $m_{жс}$. Замість трьох останніх має сенс використовувати їх добуток C . Тому в подальшому будемо розглядати параметри стану примирення двох сторін кримінального процесу як декартові координати трьохмірного простору \bar{L} - m_{np} - C . Будем називати цей простір M -простором. Кожному стану примирення відповідає визначена точка M -простору.

Рівняння (3) відповідає катастрофі типу збірка, яка досить добре досліджена (див. рис. 1). Це рівняння перетворюється в кубічне рівняння відносно параметру компенсації потерпілому з боку правопорушника m_{np} . Вид кривих \bar{L} (m_{np} , C) представлені на рис. 2 (зауважимо, що на рис. 2 і 3 введено нормування змінних по відношенню до критичних параметрів (див. нижче, змінні з індексом «с»), тобто $\bar{L} = \bar{L} / \bar{L}_c$, $m_{np} = m_{np} / m_{np,c}$, $C = C / C_c$).

Як видно з рис. 2, виділяються три типи кривих, які відповідають таким випадкам:

- 1) нижні криві, що відповідають трьом дійсним і різним кореням рівняння (3);
- 2) середня крива – три дійсних і рівних корені;
- 3) верхні криві – один корінь дійсний і два уявні.

Перший випадок має місце при малих значеннях перш за все втрат з боку потерпілого в процесі примирення, а також при високій активності медіатора. Особливістю такого стану є нестійкість процесу примирення, при якому можливі нелогічні дії потерпілого, коли при збільшенні компенсації

конфліктне напруження буде зростати, щоб потім різко впасти (див. рис. 2). Зі зростанням функції конфліктних факторів точки максимуму і мінімуму співпадають, перетворюючи зигзагоподібну криву в деяку критичну з трьома дійсними і однаковими коренями.

Формула (3) дозволяє розрахувати величину конфліктного напруження і її розвиток залежно від величини стандартів і характеристик поведінки правопорушника і потерпілого. При забезпеченні значень змінних $C_c < 8a/27m^*$ ми попадаємо на зигзагоподібну криву, яка визначає коридор, у якому зростання *компенсації потерпілому* не призводить до зменшення конфліктного напруження у відносинах правопорушника і потерпілого або не перевищує критичні значення. Важливим є коефіцієнт толерантності, поступливості потерпілого a , що можна розглядати як свого роду джокер, тобто порівняно незначний фактор, що може привести до істотних змін системи.

Важливим параметром є змінна стану \bar{C} - *функція конфліктних факторів*. При її зменшенні до $\bar{C} < 8$ стан відносин переходить в область нестабільності, при якому до деяких значень конфліктна напруженість може зменшуватися до мінімуму, але надалі послужить цього може настати катастрофічне зростання конфліктного напруження. Керувати цим напруженням можна за допомогою різних факторів. Їхнє детальне дослідження дає можливість знаходити вплив кількісних змін цих факторів на коридор слабого конфліктного напруження, який знаходиться в діапазоні значень $m_{np} \sim 1/6 - 1/2$. Покажемо на деяких характерних прикладах, як отримані аналітичні результати дозволяють оцінити кількісно вплив параметрів моделі на величину конфліктного напруження в процесі медіації.

Приклад 1. Припустимо, що поступлення потерпілого в об'ємі компенсації правопорушника зменшилася на 40 % у стані напруженості конфлікту, що відповідає точці з координатами $\bar{L} (\bar{m}_{np} = 2, \bar{C} = 1.75) = 2.1$. В підсумку це зменшення $m_{ж}$ веде до зменшення функції конфліктних факторів \bar{C} на 40 %. Ця зміна призводить до переходу стану напруженості конфлікту в точку з координатами $\bar{L} (\bar{m}_{np} = 2, \bar{C} = 1) = 0.7$. Як можна бачити з рис. 2, зазначена 40% зміна параметрів, які входять до функції конфліктних факторів \bar{C} , зменшує конфліктну напруженість \bar{L} на 60 % (інші величини постійні).

Приклад 2. Припустимо, що $m_{н-}$ *компенсація потерпілому* збільшилася в 2 рази (при незмінних інших параметрах). У результаті цього стан конфліктної напруженості з координатами $\bar{L} (\bar{m}_{np} = 1, \bar{C} = 1.1) = 1.45$ переходить у стан $\bar{L} (\bar{m}_{np} = 2, \bar{C} = 1.1) = 1$, тобто зменшилось тільки в півтора рази. Це показує, що в цій області вплив величини компенсації потерпілому менш ефективний.

\bar{L} .

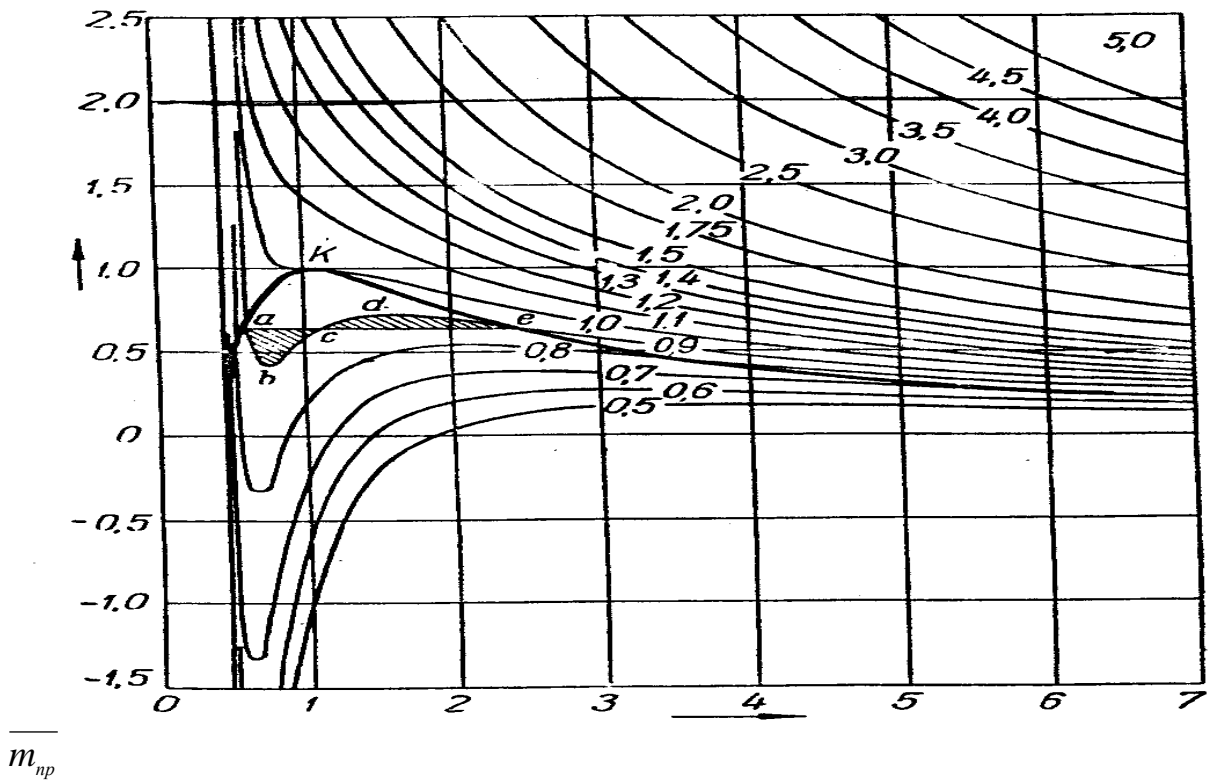

Рис. 2. Залежність медіативного напруження \bar{L} (вісь ординат) від компенсації потерпілому, \bar{m}_{np} (вісь абсцис) при різних значеннях функції конфліктних факторів \bar{C}

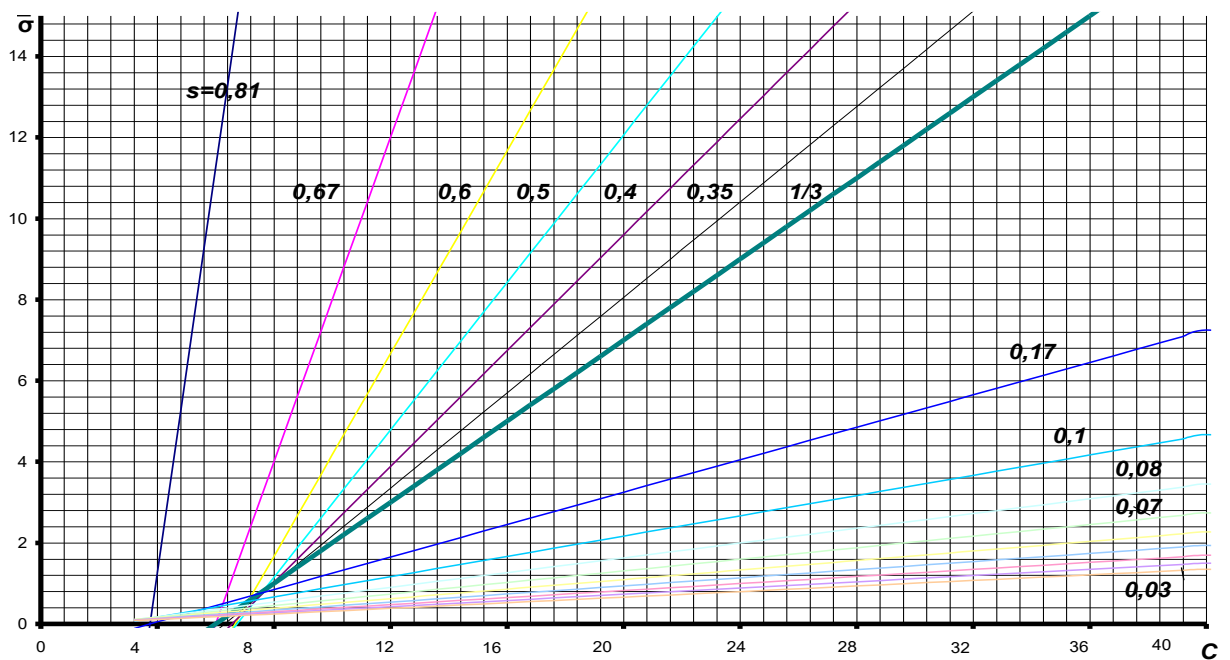

Рис. 3. Залежність відносного медіативного напруження $\bar{\sigma}$ (вісь ординат) від (вісь абсцис) при різних значеннях функції конфліктних факторів \bar{C} при різних значеннях компенсації потерпілому, \bar{m}_{np}

Труднощі кількісного опису взагалі відносин між людьми, і між правопорушником і потерпілим зокрема, визначається насамперед нелінійністю процесу. Звичні методи керування, при яких результати пропорційні зусиллям, тут, як правило, не діють, і "потрібно виробляти специфічно нелінійну інтуїцію, засновану часом на парадоксальних висновках нелінійної теорії". Досліджуючи більш детально чисельні значення використовуваних змінних, можна керувати процесами діяльності медіаторів при відновному правосуддї. Загальні найпростіші *якісні висновки з теорії катастроф* стосовно до розглянутої нелінійної моделі взаємин двох осіб в конфлікті, пов'язаному зі злочином, тобто тих, які перебувають у стані, визнаному поганим (оскільки в межах видимості є кращий, більш стійкий стан системи, при якому є розуміння правопорушником шкоди, якої він завдав, і його відповідальність за свої дії, і його бажання виправити створене зло і ступити на інший, чесний шлях життя) можна стосовно до розглянутої задачі викласти в такий спосіб.

Представлена елементарна математична модель примирення між потерпілим і правопорушником дозволяє кількісно аналізувати вплив різних факторів на *медіативне напруження* між ними, дає обнадійливий результат, дозволяє визначати шляхи керування медіатора поведінкою обох сторін теоретично. Поки це - грубі оцінки, тому що на сучасному рівні математизації гуманітарних процесів ми не можемо виміряти змінні розглянутої моделі. Метод порівняння двох режимів цих процесів дозволяє позбутися від багатьох коефіцієнтів і знаходити варіацію тієї змінної, яка нас цікавить. У майбутньому при можливості вимірювати абсолютні значення змінних відкривається перспектива знаходити й абсолютні величини конфліктної напруженості.

Самойлов О. Є.

доктор психологічних наук, доцент
завідувач науково-дослідної лабораторії
з актуальних проблем юриспруденції
та психології Науково-дослідного інституту
Дніпровського гуманітарного університету

ДО ДІАЛОГІКИ ПАРАДОКСАЛЬНОГО МИСЛЕННЯ

Парадокси, що виникають в логічно слухних теоріях, виступають, як недосяжні логічному осмисленню свідчення неспроможності цих теорій пояснювати природу тих явищ дійсності, ознаки яких вказують або на їх принципово незрозумілу природу, або – на можливість доведення, як істинності, так і хибності суджень про їх природу. Наявність парадоксів в теоріях ставить під сумнів запропоноване ними пояснення природи цих явищ, слугує німим докором професійній спроможності їх розробників та

невичерпаним джерелом ретельно приховуваної ними невпевненості в здатності власних витворів пояснювати різноманіття існуючих явищ, описувати та класифікувати їх по відомим ознакам, а тим паче – вказувати на їх причинний зв'язок між собою та їх загальними засадами.

Офіційна наука, починаючи з часів Античності і аж до нашого часу, розглядаючи логіку в якості універсального зразка організації хаотично розкиданих елементів мислимого, продовжує наполягати на необхідності позбавлятися від парадоксів, оскільки розглядає в якості причин їх виникнення логічні помилки, допущені по неухважності, або помилкові вибори вихідних засновок теорій, що вимагає їхнього перегляду. Проте сучасна наукова думка, взрошена зусиллями титанів Античності, Середньовіччя та Нового часу, яка пройшла в процесі свого історичного розвитку «ейдетичний», «причетний» та «пізнаючий» етапи розуміння специфіки просування пізнання, вимагає розглядати парадокс у новому його функціональному призначенні – не просто як засобу критики організації пізнання, яка виходить з одного її загального започаткування, а як засобу принципово нової його організації, яка просуває пізнання виходячи з врахування єдності вихідних протилежних його загальних започаткувань.

Дослідження має своєю метою розробку засад теоретичного підходу до організації пізнання, який дозволить представникам гуманітарного, історичного і правового напрямків науки підняти розуміння ними природи явищ, які виступають об'єктами їх професійного осмислення, на якісно більш високий рівень, за рахунок використання в якості форми їх мислення логіки діалога двох взаємовіключаючих одна одну логік, або діалогіки, тобто – логіки, яка забезпечує доказовість істинності парадоксальних розумових операцій. Ідея реалізації означеного підходу полягає в тому, що для якісного підвищення рівня розуміння явищ дійсності, пізнання повинно просуватись одночасно, як в межах предметної області, прийнятої науковим співтовариством в якості єдиної його загальної підстави, так і поза її межами, що робить його незалежним як виключно від логіки його звичної організації, так і від логіки іншої, часом протилежної його організації, яка знаходиться за межами цієї предметної області, тобто передбачається, що пізнання буде просуватись, керуючись одночасно законами і правилами обох логік. Парадокс, в межах реалізації цього підходу, розглядається в якості позитивно значущої форми постановки теоретичної проблеми, як форма організуючого загального започаткування самого початку побудови інтегральної теорії пізнання, яка виходить із єдності протилежних підстав його просування. Це дозволяє мисленню відтворювати природу об'єкту осмислення у всій її повноті, тобто в єдності крайнощів її проявлення, в противагу можливостям логічно коректних, але односторонніх та взаємовіключаючих один одного теоретичних підходів. Зручність використання цього підходу для представників зазначених напрямків науки полягає в тому, що а ні сама його ідея, парадоксальна за своєю сутністю, а ні спеціально розроблений формальний інструментарій, який використовується в процесі його реалізації

в якості психологічного знаряддя мислення, не позбавляють їх можливості користуватись природним мовленням, як єдино доступним їм та незамінним засобом формоутворення мислимого.

Задля досягнення поставленої мети та заради реалізації ідеї запропонованого підходу, використовувались:

1) традиційний теоретичний метод, який пропонує організацію пізнання шляхом введення онтологічної уяви про об'єкт осмислення в масив емпіричного матеріалу з метою його наступної парадигматизації і створення нової парадигми (з урахуванням поправки на специфіку емпіричного матеріалу та парадоксальний характер створюваної парадигми);

2) метатеоретичний метод, який дозволив організувати пізнання шляхом рефлексії та систематизації філософських та психологічних ідей, а також історично існуючих концепцій та теорій організації пізнання, що дозволило окреслити загальну спрямованість їх розвитку та оцінити запропоновані ними засоби розв'язання фундаментальної методологічної проблеми організації пізнання. Це привело до опредмечування об'єкту осмислення в межах нової парадоксальної парадигми і усвідомлення його як такого, що займає місце в ієрархії інтегрального комплексу парадоксальних теоретичних понять, в разі чого він і отримав можливість бути представленим в новій методологічній якості;

3) метод «Сходження від абстрактного до конкретного», як інтегральний спосіб організації пізнання, який відповідає принципам діалектики та вимогам законів діалогічної природи мислення. Слідуючи його передумовам, пізнання не обмежується концептуалізацією мислимого і створенням парадигм, а просувається за рахунок метатеоретичного аналізу історично існуючих теорій, що дозволяє мисленню відображати явища дійсності не у формі взаємовиключаючих понять протилежних теорій, а у вигляді єдності крайніх проявів дійсності і піднятих, за рахунок цього, на якісно більш вищий рівень пізнання, якій забезпечить відображення дійсності в повному її обсязі.

У відповідності з вимогами цього методу просування пізнання здійснюється шляхом використання в якості психологічних знарядь мислення діалектико-логічних понять, як форм відображення сутності кожного конкретного об'єкту осмислення за рахунок мислимого поєднання в єдине ціле його суттєвих, хоча і формально протилежних ознак, а також - триадичних (діалектичних) умовиводів, як форм забезпечення переходу від абстрактної вихідної категорії парадоксального теоретичного підходу до все більш конкретних діалектико-логічних видових та підвидових понять. Структура діалектико-логічних понять кореспондує наявності в них ознак єдності їх крайностей, які в логічному мисленні виступають у вигляді двох взаємовиключаючих одне одного формально-логічних понять. Діалектико-логічні поняття виводяться шляхом триадичних (діалектичних) умовиводів, структура та функціональне призначення яких забезпечує поєднання протилежних формально-логічних суджень про природу об'єкту осмислення в цілісне синтетичне судження про його формально суперечливу, але

діалектично цілісну природу. Процедура такого виведення дозволяє усвідомити динаміку витлумачення природи об'єкту осмислення. Кожний наступний крок підходу до організації парадоксального просування пізнання виступає як розв'язання все більш і більш конкретної теоретичної проблеми, а сам підхід у цілому – як засіб розв'язання цілої низки таких проблем. З кожним таким кроком, починаючи з фіксації суперечності між вихідними категоріями протилежних логічно коректних підходів у формі парадоксу, як такого, що організує загальне започаткування процесу розв'язання цієї суперечності, пізнання, за допомогою триадичних умовисновків, встановлює наявність діалектичного зв'язку між крайностями кожного все більш конкретного діалектико-логічного поняття.

Свідченням цінності та практичної значущості запропонованого підходу може слугувати реалізоване автором парадоксальне виведення діалектико-логічного поняття шляхом використання триадичних умовиводів, що, на його думку, дозволяє включити розроблений підхід в загальний ресурс методів дослідження пізнання, які використовуються психологічною наукою.

Список використаної літератури:

1. Аристотель. Аналитики первая и вторая. Москва : ГИПЛ, 1952. 417 с.
2. Аристотель. Метафизика. Москва – Ленинград : ГСЭИ, 1934. 447 с.
3. Аристотель. Тофика. Соч. в 4 томах. Т.2. Москва, 1978. 687с.
4. Асмус В. Ф. Логика. Москва, 1947. 208 с.
5. Асмус В. Ф. Иммануил Кант. Москва, 1973. 534 с.
6. Асмус В. Ф. Платон. Москва, 1975. 223с.
7. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. Москва, 1986. 444 с.
8. Брушлинский А. В. Мышление: процесс, деятельность, общение. Москва, 1982. 286 с.
9. Библер В. С. Мышление как творчество. Введение в логику мысленного диалога. Москва, 1975.
10. Библер В. С. К философской логике парадокса. Сб. *Актуальные проблемы теории познания диалектического материализма*. Москва, 1982. С. 28–42.
11. Библер В. С. От наукоучения – к логике культуры. Два философских видения в двадцать первый век. Москва, 1991. 413 с.
12. Богомолов А. С. Диалектический логос. Москва, 1982.
13. Бочаров В. А. Аристотель и традиционная логика: Анализ силлогистических теорий. Москва, 1984. 137 с.
14. Брокгауз-Ефронъ. Библиотека самообразования. Философский словарь. Санкт-Петербургъ, 1911. 284 с.
15. Буш Г. Я. Диалогика и творчество. Рига, 1985. 318с.
16. Выготский Л. С. Мышление и речь. Москва – Ленинград, 1934. 324 с.
17. Гайденко П. П., Фихте Г. История диалектики: Немецкая классическая философия. Москва, 1978. 280с.

18. Гайденко П. П. Философия Фихте и современность. Москва, 1979. 288 с.
19. Гегель Г. В. Ф. Наука логики. Москва, 1970–1972. Т. 1. 501 с., Т. 2. 248 с., Т. 3 374 с.
20. Давыдов В. В. Виды обобщения в обучении (Логико-психол. проблемы построения учебных предметов) Москва, 1972. 423 с.
21. Давыдов В. В. Проблемы развивающего обучения. Опыт теоретического и экспериментального психологического исследования. Москва, 1986. 240 с.
22. Диалектическая логика ; под ред. З. М. Оруджева, А. П. Шептулина. Москва, 1986. 298 с.
23. Ильенков И. В. Диалектическая логика: Очерки истории и теории. Москва, 1984. 320с.
24. Кант И. Критика чистого разума. Сочинения в 6 т. Москва, 1963-1966. Т. 3. 779 с.
25. Кант И. Метафизика нравов. Сочинения в 6 т. Москва, 1963-1966.
26. Кант И. Критика способности суждения. Сочинения в 6 т. Москва, 1963-1966. Т. 5. 420 с.
27. Кириллов В. И., Старченко А. А. Логика. Москва, 1987. 242с.
28. Кумпф Ф., Оруджев З. Диалектическая логика: Основные принципы и проблемы. Москва, 1979. 287 с.
29. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики. Москва, 1972. 576 с.
30. Леонтьев А. Н. Деятельность, сознание, личность. Москва, 1977. 304 с.
31. Лосев А. Ф. Жизненный и творческий путь Платона. С. 3–63. В кн. : Платон. Собрание сочинений в 4 т. Т. 1. Москва, 1990. 860 с.
32. Маркиш С. П. Знакомство с Эразмом из Роттердама. Москва, 1971. 415 с.
33. Маркс К. Критика политической экономии. Т. 1. Кн. 1. Процесс производства капитала. Москва, 1988. 522 с.
34. Павиленис Р. Й. Проблемы смысла. Москва, 1983. 123 с.
35. Платон. Собрание сочинений в 4 т. Т. 1. Москва, 1990. 860 с.
36. Попов П. С. Суждение. Москва : Изд. МГУ, 1957. 48 с.
37. Рубинштейн С. Л. О мышлении и путях его исследования. Москва, 1958. 147 с.
38. Самойлов О. Психологічний смисл іронізування в процесі спілкування. *Українська психологія : сучасний потенціал* : матер. четвертих Костюковських читань. Київ, 1996. Т. 3. С. 57–63.
39. Самойлов А. Е. Теоретические проблемы логико-психологического анализа мышления : монограф. Запорожье, 1997. 167 с.
40. Самойлов А. Е. Диалогичность как сущность процесса мышления. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості : проблеми і пошуки*. Київ – Запоріжжя, 2000. С. 46–50.

41. Самойлов А. Е. Психология парадоксального мышления или прогностический диалог теории с эмпирией : монограф. Днепропетровск, 2007. 185 с.
42. Самойлов О. Є. Зміст та форма постановки теоретичної проблеми. *Психологія і суспільство*. 2015. №2. С. 31-36.
43. Самойлов О. Є. Діалогіка формоутворення ідеї як засобу мислення. *Психологія і суспільство*. 2020. № 3. С. 5-32.
44. Свинцов В.Н. Логика. Москва, 1987. 287 с.
45. Струве Г. Элементарная логика. Учебник для преподавания и самообучения, одобренный ученымъ комитетомъ министерства нар. просв. и святѣйшим синодом, какъ Руководство для Гимназій и Духовныхъ Семинарій. Ст.Петербургъ, 1986. 176 с.
46. Ткаченко А. А. Теория диалектико-логического доказательства. Запорожье, 1993. 227 с.
47. Фурман А. В. Проблемно-діалогічна ситуація як умова розвитку пізнавальної активності школярів у процесі навчання. *Психологія*. 1989. Вип 33. С. 16–25.
48. Фурман А. В. Проблемный диалог: методология обоснования и анализа. Тезисы докл. и сообщ. на Всесоюз. конф. Москва, 1990. С. 16-19.
49. Фурман А. В. Теорія навчальних проблемних ситуацій: психолого-дидактичний аспект : монограф. Тернопіль, 2007. 164с.
50. Фурман А. В. Методологія парадигмальних досліджень у соціогуманітарних науках. Методологія і психологія гуманітарного пізнання. До 25-річчя наукової школи професора А.В. Фурмана : колект. монограф. Тернопіль : ТНЕУ, 2019.
51. Шашкевич П. Д. Теория познания Иммануила Канта. Москва, 1960. 304 с.

Спіріна І. Д.

доктор медичних наук, професор,
професор кафедри психології
Навчально-наукового інституту
Дніпровського гуманітарного університету

**СОЦІАЛЬНЕ САМОПОЧУТТЯ І ПОВЕДІНКА МОЛОДІ
В УМОВАХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ**

Молодь за своєю суттю завжди прагне нового, бажає зайняти гідну позицію в суспільстві, використати свій шанс на успіх. І молодь готова найчастіше йти на ризик, досягати успіху будь-якими шляхами, навіть протиправними, якщо не бачить іншої можливості заявити про свій статус. Українська молодь за останні двадцять років, і особливо протягом останніх десяти років, сильно поляризувалася, вона не однорідна і за матеріальним, і за

соціальним статусом. Тут виділяються як лідери, і аутсайдери, і обидві частини молоді явно протистоять одна одній. Молодь орієнтована в основному на матеріальні цінності, але, що важливіше, вона зазначає, що для неї не такі важливі способи досягнення цих цілей, і чим більш низькоресурсна та низькоосвічена група молоді, тим вищий відсоток тих, хто говорить про свою «байдужість» до способів досягнення мети. Треба мати на увазі, що й високоосвічена молодь, яка могла б бути кадровим резервом української модернізації (а процес модернізації має йти «знизу», спираючись на творчий потенціал індивідів), не зумівши досягти цілей законними, суспільно прийнятими методами, теж добиватиметься своєї цілі – «альтернативними» способами (це – шахрайство, махінації, корупція), і боротися з такими «інноваторами» державі буде дуже складно.

Таким чином, ми бачимо, що в сучасних українських умовах і лідери серед молоді, і аутсайдери можуть опинитися в групі девіантів, і причиною цього можуть бути не так особистісні та індивідуальні характеристики особистості, як саме середовище та умови, в яких живуть молоді люди. Ситуація ще ускладнюється тим, що молодь вибудовує переважно короткі життєві проекти, тобто соціальні, економічні, духовні, сімейні плани на короткий термін, один – два роки. Причина цього і соціальна, економічна нестабільність та бажання «по-швидкому» досягти «всього». Молодь, найчастіше, не вкладаючи у собі й у своє майбутнє зусиль і коштів, намагається легкими шляхами досягти матеріального успіху.

Найголовнішими проблемами, на наш погляд, в Україні є відтворення бідності; у молоді з бідних сімей немає можливості вирватися з цього порочного кола і зайняти іншу, більш високу позицію у суспільстві; негативно дається взнаки відсутність рівних стартових можливостей, а також реальних перспектив підвищити свій соціальний статус. Закритість каналів вертикальної мобільності, клановість, корупція, приватизація влади, соціальна байдужість, зарозумілість можновладців та багатіїв не дають молоді можливість законними способами підвищити соціальний статус, а «загравання» влади та молодіжних організацій з молодим поколінням, використання молоді в політичних цілях, акціях, що спостерігається останнім часом в Україні, дає короточасний ефект, особливо перед виборами. У довгостроковій перспективі це призводить до того, що молодь відчуває почуття дискомфорту, недовіри до влади та розчарування в політичних інститутах суспільства.

Ще одна проблема полягає в тому, що молодь бачить високі стандарти та зразки життя, але забезпечити такий матеріальний рівень вона не в змозі. Доходи молоді нижчі, ніж у середньому по країні, а безробіття, яке серед молоді вище, ніж у інших вікових груп. Спостерігаючи, як багаті багатіють, а бідні та середні верстви ще більше бідніють і, не маючи законних способів підвищити свій статус, юнаки та дівчата стають девіантами. А це означає, що соціальна напруженість у нашому суспільстві тільки наростатиме, і кількість девіантів тільки збільшуватиметься, і гострота проблеми полягає в тому, що

сама модель сучасного суспільства штовхає молодь до девіації. Таким чином, необхідна модернізація не лише української економіки та фінансів, а й реорганізація ринку праці та соціально-розподільчих відносин; інакше країні загрожує катастрофа.

Трескін Д. О.

старший викладач кафедри права

Навчально-наукового інституту

Дніпровського гуманітарного університету

ПСИХОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ДИСКРИМІНАЦІЙНИХ УСТАНОВОК

Вивчення дискримінаційних установок особистості та соціальних груп є важливим завданням не лише юридичної науки, а й сучасної соціальної психології. Заявлена тематика набуває в Україні особливу актуальність у зв'язку зі повномасштабним вторгненням росії та необхідністю соціальних, економічних та політичних інновацій, що вимагають встановлення рівних взаємин між представниками різних груп. Дискримінаційні установки здатні згорнути інноваційні тенденції у суспільстві та посилити соціальну напругу з вивільненням агресивності до інших, що відрізняються за будь-якими ознаками.

Дискримінаційна установка розглядається як схильність особистості до поведінки, спрямованої на обмеження активності та позбавлення певних прав інших людей, заснована на попередньому досвіді соціалізації, що регулює цілісне ставлення та вчинки людини до представників аутгруп. Соціально-психологічний підхід передбачає пошук джерел дискримінаційних установок у процесі соціалізації особистості.

Джерелом дискримінаційних установок можуть бути не тільки групи, що мають такі установки, але й інші та їх представники – латентні носії та «провідники» цих норм.

Дискримінаційні установки впливають на ставлення до представників інших груп. При цьому може бути важливою будь-яка інформація, достатньою основою їх проявів може стати зовнішній вигляд або будь-які ознаки «іншості». Іншими словами, ознаки, на яких ґрунтується актуалізація дискримінаційних установок, можуть бути надзвичайно прості, а ставлення може поширюватися на всю особистість.

Кожна людина в процесі своєї соціалізації одночасно є членом різних груп, зокрема й більшості і меншин. Часто, будучи представником меншості, вона переживає всю гаму негативних почуттів, пов'язаних зі своєю належністю. Це призводить до різних ефектів ідентифікації та прийняття дискримінаційних установок щодо меншин та їх обмежень щодо більшості. Іншими словами, маючи уявлення про те, що переживає інший, будучи

представником групи меншин, людина тим не менш здатна не тільки зберігати установки, а й вчиняти відповідні дії щодо цієї меншини. Очевидно, формування дискримінаційних установок пов'язано, перш за все, з тим, що іншій групі та її представникам атрибууються негативні риси, а престижні групи, незважаючи на їх чисельність, не дискредитуються, але, навпаки, їм приписуються позитивні або гіперболізовані, часом не властиві їм риси, що свідчать про їх видатну роль у соціальному житті. Особливо це характерно для етнічних дискримінаційних установок, зокрема, представники групи меншин іноді виявляють більш позитивні установки щодо більшості, ніж до своєї групи, та дискримінаційні установки – щодо більш низькостатусних груп.

Крім того, дискримінаційна установка може бути і певним способом стабілізації внутрішньогрупових відносин, коли вони зміцнюються через наявність належності до чужої групи. Часом ця властивість використовується і в системі міжособистісних стосунків, в організаціях і навіть у соціумі (державі) як на підставі прихованого, так і безпосереднього впливу. Зокрема, йдеться про посилення соціально-психологічної напруги у соціумі як певного інструменту політичної боротьби.

Засвоєння дискримінаційних установок відбувається у процесі соціалізації. На різних її етапах дискримінаційні установки особистості набувають певні як змістовні, так й емоційні риси різної інтенсивності. Джерела установок можна розглядати відповідно до ступеня їх стійкості та узагальненості, а також сфери дії – від особистості, малої групи до соціуму та культури. Очевидно, вони накопичуються протягом життя, але на певних етапах їх засвоєння або актуалізація можуть відбуватися більше інтенсивно у зв'язку з різними зовнішніми обставинами. Серед цих обставин найбільш значущими є соціальні зміни, які зумовлюють виникнення невизначеності і, відповідно, ситуативної тривоги щодо майбутнього. Змістовно невизначеність створює ґрунт для позитивного сприйняття дискримінаційних ідей, оскільки багатом може здаватися, що відновлення рівноваги пов'язано з усуненням причини дестабілізації, що можуть бути приписані (атрибутовані) певним групам, як правило, меншинам.

Вважається, що механізмами формування дискримінаційних установок є соціальне навчання [1], соціальне суперництво [2], нарешті, соціальна категоризація «Ми та Вони» [3]. Фактично, який б пояснювальний принцип не був взятий в якості підстави аналізу формування дискримінаційних установок, всі вони пов'язані з соціалізацією індивіда та її ефектами.

Соціалізація особистості передбачає засвоєння норм, правил, установок і моделей поведінки відповідно до прийнятими у тих групах, включення до яких відбувається або природно (первинні групи), або впливає з власних прагнень індивіда (вторинні групи). У психології є достатньо суперечливі дані щодо початку засвоєння особистістю дискримінаційних установок. Так у дослідженні Ф. Ебауда [4] було з'ясовано, що установки дітей не завжди збігаються з установками батьків. Більш того, етнічні упередження 4–5-річних дітей виявилися більш сильнішими, ніж у дорослих. Дослідник припустив, що

такий ефект викликаний ранньою соціокогнітивною орієнтацією на характеристики сприйняття Іншого, відмінні від Свого. Інакше кажучи, джерелом формування установок з раннього віку є соціум, до якого належить дитина, а не лише сім'я.

Таким чином, дискримінаційні установки транслуються з різних джерел та їх засвоєння пов'язано як з первинною, так і вторинною соціалізацією. Особливе значення у засвоєнні дискримінаційних установок мають власний соціальний досвід індивіда, його включення до системи міжособистісних відносин у групі, задоволеність / незадоволеність ними, здатність знайти позитивну ідентичність, критичне світосприйняття, нарешті, здатність до інтелектуальної обробки інформації та позитивної атрибуції соціальних змін.

Найважливішим завданням емпіричних досліджень є визначення «внеску» різних соціально-економічних, соціально-політичних та соціокультурних уявлень у варіації дискримінаційної установки особистості, що дозволить визначити шляхи їх подолання із використанням соціально-когнітивного підходу.

Уявлення про дискримінаційні установки як похідних від соціалізації індивіда та її найважливішого ефекту дозволяє визначити можливі «чутливі» етапи для ресоціалізації, спрямованої на формування уявлень про Інших як партнерів із соціального буття, актуальність такого партнерства визначається інноваційним розвитком соціуму та загальним рівнем його добробуту. Важливим кроком стала б розробка теоретичної структурно-функціональної моделі формування та реалізації дискримінаційних установок: вона дозволить пояснити їх дія в процесуальному (динамічному) та змістовному (структурному) планах, що буде сприяти створенню дієвих програм їх усунення.

Одним із головних засобів усунення дискримінаційної поведінки є усунення дискримінаційних установок. Всупереч думки, що склався про низьку ефективність соціальних програм, бачиться важливим створення психологічно обґрунтованої системи просвітницької та контактної роботи з формування установок, що перешкоджають легкому прийняттю дискримінаційних установок щодо представників аутгруп, принаймні, на рівні динамічної рівноваги у системі відносин особистості. Суспільний консенсус щодо прийняття Інших – питання складне та розтягнуте в історичній перспективі. Однак, його постановка вже репрезентує собою великий крок у подоланні напруженості у взаєминах представників різних спільнот та умовних дискримінованих груп.

Список використаної літератури:

1. Petti T. Gordon Willard Allport : 1897-1967. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2019. Vol. 12. № 3. P. 5-19.
2. Hepworth J. T. & West S. G. Lynchings and the economy : A time-series reanalysis of Hovland and Sears (1940). *Journal of Personality and Social*

Psychology, 1988. Vol. 55. № 2. P. 239-247. URL: <http://dx.doi.org/10.1037/0022-3514.55.2.239> (дата звернення: 15.01.2023).

3. Judd C. M., Ryan C. S. & Park B. Accuracy in the judgment of ingroup and outgroup variability. *Journal of Personality and Social Psychology*, 2021. Vol. 61 (3). P. 366-379.

4. Aboud F. E. Children and Prejudice Social psychology and society. Oxford, 2018. 240 p.

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ, АДАПТАЦІЇ ТА ПСИХОКОРЕКЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Дафна Максимо (Шарон)

Dafna Maksimov (Sharon)

Post-graduate student of the University of
Educational Management
of the National Academy of Sciences of Ukraine
Ma Sociology of education ,
Hebrew University in Jerusalem, Israel
Med Educational Psychology,
University of Derby, England

ТЕРАПІЯ ВІЙСЬКОВОЇ ТРАВМИ ДЛЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ ЗА ДОПОМОГОЮ ЛЯЛЬКИ-ТРОПОЇДА – НІВУКІ

Емоційний стан дітей у період природних катастроф і локальних війн – глобальна проблема сучасності, характерна для багатьох країн і народів, зокрема Ізраїлю, Боснії та Герцеговини, Сирії, Японії. Нині ця проблема набула особливо гострого характеру в Україні, мешканці якої змушені переносити важкі випробування, включаючи геноцид, масове знищення людей, руйнування звичайного життя, сімейних зв'язків.

Діти переживають багато різних психічних травм. Вони стають свідками вбивств, насильства та руйнування будинків. Складний та драматичний процес евакуації з рідних місць. Чим сильніший стрес, тим більше життєвих ресурсів потрібно дитині для її подолання.

Як показує практика, одним із ефективних засобів роботи з психічними травмами дітей є арт-терапія, яка допомагає побудувати адекватну систему психологічного захисту (Вальдес, 2005).

Арт-терапія сформувалася як новий напрям психотерапії на межі ХІХ-ХХ ст.ст. Психоаналітичні теорії З. Фрейда та К. Г. Юнга вплинули на уявлення провідних арт-терапевтів ХХ ст. – М. Наубург, Е. Крамера, Л. Лібмана та інших на психіку людини. У другій половині ХХ ст. американськими дослідниками було запропоновано феноменологічний підхід (Е. Гуссерль, М. Хайдеггер) до організації арт-терапевтичного процесу. Інтерес представляють також дослідження таких учених як Д. Валлер, Р. Вольф, Т. Деллі, Е. Зірер. Великий вплив на розвиток арт-терапії мала Ханна Якса Квятковська, яка включила її в процес діагностики та лікування сімей (Копытин, 2002).

Окремим методом арт-терапії є лялькотерапія. Цей метод заснований на процесах ідентифікації дитини з улюбленим героєм мультфільму, казки та з улюбленою іграшкою. Лялька використовується як проміжний об'єкт, посередник у взаєминах дитини та дорослого (психолога, педагога, лікаря).

Цьому методу присвятив свою працю Ф. Зімбардо (Зинкевич-Евстигнеева, 2001).

Показаннями для лялькотерапії є: розв'язання інтра- та інтерперсональних (внутрішніх та зовнішніх) конфліктів; проблема покращення соціальної адаптації; корекційна робота зі страхами, заїканням, порушеннями поведінки; корекція дітей з емоційними травмами; профілактика дезадаптивної поведінки дітей та підлітків (корекція протестної, опозиційної, демонстративної поведінки – через розігрування на ляльках у парі з батьками або однолітками типових конфліктних ситуацій із життя дитини).

Ізраїльський клінічний психолог – доктор Шай Хен-Галь, провів дослідження та запропонував терапію іграшкою для дітей, які пережили військові події та природні катастрофи. На цьому етапі продовжують існувати та розвиватися різноманітні форми арт-терапії.

Мета роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні сутності моделі Хібукі - терапії як методу лялькотерапії та її ролі у подоланні психічної травми у дітей.

Для досягнення мети використано теоретичні методи: аналіз, синтез, узагальнення, аналогія – для формулювання основної наукової проблеми дослідження, визначення її методологічних засад.

Проблема психічної травматизації в дитинстві є однією з найбільш актуальних впродовж багатьох десятиріч, її вивчення зумовлено запитом психологічної теорії та практики, оскільки людське життя включає безліч травматичних переживань. Важкі життєві ситуації супроводжують дитину в самій, здавалося б, щасливій порі його життя – дитинстві. Це можуть бути випадки жорстокого тілесного поводження, ситуації розлуки та втрати значущих осіб, емоційна холодність з боку батьків, несприятливі життєві події.

Представники різних теорій вказують на патогенний вплив психічних травм на подальший розвиток особистості та психіки дитини

Учені дають визначення «психічної травми» як життєвої події, що зачіпає значні сторони існування людини і призводить до глибоких психологічних переживань. Психотравму, отриману в результаті стрес-реакції, дитина дошкільного віку не в змозі подолати самотійно, тому в більшості випадків це призводить до тяжких психічних руйнувань (Вальдес, 2005).

У сучасних роботах психічна травма також визначається як стан сильного переляку, що переживає людина при зіткненні з раптовою, потенційно загрозливою його життю подією, яка перевершує можливості індивіда і яку вона, тому, не здатна ні контролювати, ні ефективно відреагувати (Levine, 1998; Zettl & Josephs, 2001).

Психічне потрясіння становить загрозу життю і фундаментально відкладається у людській свідомості. Негативні прояви травмивного впливу можуть настати не відразу, а через тривалий час чи навіть десятиліття.

Багатьох дослідників цікавила проблема впливу психотравми минулого на особистість дорослої людини (Менделевич, 2002).

Поняття психічної травми запроваджено німецьким неврологом А. Ойленбургом у 1878 р. Історія поняття травми сягає корінням у ранні роботи З. Фрейда та дофройдівські роботи Ж. М. Шарко та Ж. Брейера. Аналіз наукової літератури дозволив виявити, що найбільш повне дослідження цієї проблеми здійснювалося в межах психоаналітичного підходу (Х. Томэ, Х. Кэхэле, 1997).

Поняття «травма» було запозичено З. Фрейдом з медицини і в дослівному перекладі з грецької означає «рана», «пошкодження», «результат насильства». Запозичуючи це поняття, психоаналіз переніс його на психологічний рівень (Менделевич, 1995).

З. Фрейдом була створена перша психоаналітична теорія травми, в якій це явище розглядалося як глибоко укорінений у несвідомому афект, що надає патогенний вплив на психіку людини і лежить в основі невротичних розладів. Джерело травми він вбачав не в зовнішній події, а в самій психіці, в розщепленні «Его», до якого призводить травматична тривога, заснована на несвідомих фантазіях.

Проблема психічної травми вивчалася й у аналітичній психології, засновником якої був К. Г. Юнг. З його точки зору, порушення функціонування «Его» викликаються не лише сексуальною травмою, а всіма трагедіями, всіма нещастями людського життя, кожне з яких, по-своєму, унікально (Юнг, 1995).

Психічна травма розробляється також у контексті уявлень сучасного психоаналізу, зокрема, теорії об'єктних відносин, що включає в себе досить широкий теоретичний діапазон різних шкіл і напрямів, що мають один спільний пункт: вони приписують відношенню з об'єктом головну роль у психічному житті дитини.

Фундаментом цього нового напрямку у психоаналізі стали теорія госпіталізму (Р. Спітца) та теорія прив'язаності (Дж. Боулбі). Вивчаючи дітей в умовах депривації, вони дійшли висновку, що відсутність матері призводить до незворотних наслідків у їх розвитку: втрата об'єкту кохання є механізмом, що запускає психосоматичні захворювання, робить дитину більш вразливою до впливу життєвих стресів, руйнує біологічні регулюючі процеси (Томэ, Кэхэле, 1992).

На психоаналітичній традиції засновано й сучасну теоретичну концепцію терапевтичної моделі травми (М. Мюррей) (Мюррей, 2004). Основні положення її теорії представлені у декларації вітальних потреб, які є значущими у розвитку дитини – це потреба у безпеці, захищеності, стабільності та сталості.

Їх задоволення сприяє формуванню «природної дитини», яка здатна усвідомлювати і висловлювати свої почуття, із закладеними в неї здібностями та задатками. Психічні травми, депривація та насильство викликають у неї нестерпний душевний біль, від якого виростаючи, вона намагається

захиститися придушенням хворобливих почуттів; знеболюванням (за допомогою їжі, алкоголю, тютюну, наркотиків тощо) і відволікаючими прийомами (взаєминами з іншими людьми, роботою, комп'ютером та ін.). Ці засоби є захисними механізмами, що забезпечують тимчасову анестезію зменшення впливу психічної травми. Згодом такий спосіб уникнення болю переходить у залежну поведінку. Пригнічені хворобливі почуття та захисні механізми сприяють продукуванню потужного потенціалу агресії. Таким чином відбувається придушення «природної дитини» і людина втрачає здатність сприймати життя, радіти їй та знаходити задоволення.

Теорія психічної травми розроблялася у контексті теорії стресу (Г. Сельє) (Сельє, 1992). Вчений розглядав психічну травму як особливу форму стрес-реакції. Відповідно до цієї концепції, травматичний стрес настає тоді, коли стресогенний чинник інтенсивний, тривалий за часом і, перевантажуючи можливості людини, призводить до фізіологічної та психологічної травматизації. У цьому випадку йдеться про травматичну подію, яка за силою та тривалістю виходить за межі наявного досвіду та регуляторних можливостей дитини, і може викликати клінічні форми стресу, які прийнято співвідносити з категорією посттравматичного стресового розладу.

Цікавою є теорія відомого американського вченого П. Левіна (Levine, 1997), який вважає, що психічна травма може бути викликана такими подіями, як війна, жорстоке поводження, що включає емоційне, фізичне і сексуальне насильство, депривацію, нещасні випадки або природні і техногенні катастрофи. Його підхід до розуміння травми та посттравматичних стресових розладів можна віднести до інтеграційних, оскільки автор широко використовує розробки гуманітарних та природничих наук, спирається на знання в галузі біології, нейрофізіології, нейропсихології та імунології.

Отже, ми розглянули різні наукові підходи до розуміння психічної травми. Існують також різні методи психотерапевтичного впливу на дітей і дорослих для корекції зазначеного феномену.

Застосування іграшки в корекції психічної травми особистості сприяє встановленню емоційного контакту, зняттю емоційної напруги, розвитку психічних процесів.

Психокорекційний ефект ігрових занять у дітей досягається завдяки встановленню позитивного емоційного контакту між дітьми та дорослими. Гра коригує негативні емоції, страхи, невпевненість у собі, розширює здібності дітей до спілкування, збільшує діапазон доступних дитині дій з предметами. Терапія іграшкою є взаємодією дорослого з дитиною на власних умовах останньої, коли їй надається можливість вільного самовираження з одночасним прийняттям її почуттів. Нині сфера застосування терапії іграшкою значно розширилася.

З. Фройд, описуючи ігри дітей (історія хлопчика Ганса та ін.), вказував, що дитина на активність гри перетворює те, що вона пережила пасивно. М. Кляйн у 20-х роках минулого століття вперше почала використовувати

іграшки у психоаналізі дітей. Вона вважала ігри дітей аналогом вільних асоціацій, які відкривають доступ до несвідомого матеріалу (Томэ, Кэхэле, 1992).

Гра є єдиним видом діяльності, де дитина виявляється вільною від примусу та тиску з боку ворожого до неї середовища. А отже, перед нею розкриваються широкі можливості вираження несвідомих потягів, почуттів та переживань, які не можуть бути прийняті та зрозумілі у реальних відносинах дитини зі світом. М. Кляйн вважала, що практично будь-яка ігрова дія дитини має певний символічний зміст, виражає конфлікти та пригнічені потяги дитини. Цей символічний зміст має бути проінтерпретований терапевтом і доведений до свідомості дитини.

Гру однією з перших стала застосовувати А. Фройд у роботі з дітьми, які пережили бомбардування Лондона під час Другої світової війни. Якщо дитина мала можливість висловити у грі свої переживання, вона звільнялася від страху і пережите не розвивалося в психологічну травму (Freud, 1977).

У книзі «Діти та війна» А. Фройд яскраво описала відмінності у способі вираження реакції на бомбардування Лондона дорослих та дітей: після нальоту дорослі знову і знову розповідали про те, який жах вони пережили. Діти, які пережили те саме, майже ніколи не говорили про це. Їхня реакція на пережите виражалася у грі. Діти будували будиночки з кубиків та скидали на них бомби. Вдома горіли, лунали сирени. Вбитих та поранених «швидка допомога» відвозила до лікарень. Такі ігри тривали кілька тижнів. А. Фройд виявила, що гра є важливим чинником становлення емоційного контакту з дитиною і є тим засобом, який робить самовираження дитини вільним.

Слідом за З. Фройдом, Т. Гуг-Гельмут стала одним із перших терапевтів, які стверджують, що гра є найбільш відповідальним моментом у психоаналізі дитини, і запропонувала дітям, з якими проводилася ігрова терапія, іграшки для того, щоб вони могли виразити себе.

Хоча хронологічно її робота передує роботам А. Фройд та М. Кляйн, вона не сформулювала певного підходу та використовувала ігрові матеріали тільки з дітьми віком від 6 років. Тим не менш, вона привернула увагу до того, як важко застосовувати методи, що використовуються в терапії з дорослими, у роботі з дітьми.

Ізраїльська програма (із застосуванням іграшки), яка була створена для надання допомоги дітям після Другої ліванської війни у 2006 році, потім у 2011 році була використана у роботі з японськими дітьми (для зниження рівня впливу травми від цунамі, яке обрушилося на Японію).

Ця програма має назву «Хібукі», що на івриті означає «обіймашка». Центральною «персоною» програми є м'який плюшевий песик із сумною мордочкою і довгими лапками – «іграшка, що ожила», дуже симпатична, яка обіймає дітей і просить їх розповісти про свої страхи та проблеми. У Японії разом із ізраїльською програмою застосовувалася також японська лялькова терапія.

Програма розроблена спеціально для посттравматичного психологічного відновлення та була створена Американським єврейським об'єднаним розподільчим комітетом («Джойнт») у співпраці з ізраїльським міністерством освіти, службою психологічного консультування та факультетом психології Тель-Авівського університету.

Експерти «Джойнт» наголосили, що накопичений в Ізраїлі досвід дії у надзвичайних ситуаціях і після них, з метою подолання отриманого стресу та травм, є досить багатим і може допомогти і в інших країнах.

Ідея вперше створити м'яку терапевтичну іграшку – Huggy-Purru (Хібукі, у перекладі на іврит) належить ізраїльському доктору Шай Хен-Галю. Втручання (короткострокова інтервенція, що передбачає одну-дві зустрічі з дитиною) було спрямоване на те, щоб спонукати дітей дбати про Хібукі, яку їм подарували. Дослідження Шай Хен-Галя та його колег підтвердили ефекти такого втручання, яке потребує мінімальних ресурсів.

На думку доктора Шай Хен-Галя, терапевтичний ефект його методу полягає в тому, що діти відчують у Хібукі опору. Дитині дорослий дарує іграшкового песика і каже, що дитина має про нього піклуватися. Якщо песик злякається вночі, потрібно допомогти йому заснути. Потрібно заспокоїти його та відвести до дитячого садка чи школи. Діти беруть на себе активну роль, яка сприяє самозаспокоєнню. Замість того, щоб зосередитись на власних тривогах, вони переводять свою увагу на турботу про нового друга.

Як зауважив Шай Хен-Галь, діти, які отримали іграшку, менше страждають на тривогу і депресію. Що більше вони дбають про Хібукі, то краще почуваються. Терапевтичний песик має дивовижну цілющу силу для дітей, які пережили сильну психічну травму.

До вибору такого втручання (інтервенції) ізраїльського психолога спонукав аналіз літератури, який передбачає, що відповідальність за турботу про інших та заохочення активного подолання труднощів під час стресових періодів, розширюють можливості людей та роблять їх менш уразливими та сприйнятливими до стресових ситуацій. З точки зору розвитку дитини, було встановлено, що подібна гра має важливу функцію, що розвиває.

У літературі з лялькотерапії передбачається, що діти з великою ймовірністю проєктують свої почуття та тривоги на іграшкові фігурки (особливо тварин), щоб ідентифікувати себе з цими почуттями та регулювати ці емоції під час догляду за іграшковими фігурками.

Інший ракурс дослідження відноситься до літератури про процеси уваги, тривоги та стресових реакцій. Було висловлено припущення, що тривожні розлади (як у дорослих, так і у дітей) є наслідком спотворення уваги та пов'язані зі стимулами, що викликають страх.

Крім того, було виявлено, що тривожні люди схильні зосереджуватися на собі, їх відчуття і розумові процеси пов'язані зі страхом; а тренування уваги та зниження самосвідомості можуть призвести до значного зниження рівня тривожності у таких людей.

Запропонований метод дає дитині стимул зосередити увагу на почуттях та потребах іграшкового песика, а також на ролі дитини як опікуна, тим самим пропонуючи відволікання від власних страхів та тривоги. Дбаючи про м'яку іграшку, дитина може розвіяти свої страхи та занепокоєння. Дуже важливо, що дитина починає себе почувати компетентним опікуном, а не неспокійною людиною, яка потребує допомоги.

До цього процесу підключають батьків дітей, які отримують інструкцію про те, як треба дбати про Хібукі.

Програма, запропонована доктором Шай Хен-Галем, набула розвитку в нашій терапевтичній моделі Хібукі-терапії, яка передбачає більш тривалу інтервенцію (три-шість місяців). Модель, розроблена нами, ґрунтується на принципі, згідно з яким діти, які активно протистоять пережитим стресовим ситуаціям, можуть полегшити свої страхи і краще адаптуватися до життя після будь-якої травми (розлучення батьків, аварія, бойові дії тощо).

Складові терапевтичної допомоги дитині для того, щоб впоратися з психічною травмою:

- 1) активна позиція дитини;
- 2) зміщення/перенос фокусу уваги;
- 3) перенос емоційного стану з дитини на Хібукі;
- 4) упевненість та саморозвиток.

В Ізраїлі понад 100 тисяч дітей пройшли лікування за допомогою вищезгаданої терапевтичної моделі, і останні дослідження, проведені в Тель-Авівському університеті, показали, що ця модель дійсно показує дуже ефективні результати зниження посттравматичних реакцій і стресу серед цих дітей.

Отже, метою моделі «Хібукі – терапія» є підтримка та реабілітація психічного здоров'я дітей, які постраждали від війни та інших несприятливих життєвих подій.

Дитину знайомить із Хібукі дорослий, який пройшов відповідний курс навчання. Граючи з песиком, дитина переносить свої тяжкі переживання та емоції на Хібукі і в такий спосіб запускає процес відновлення після травми. З його сумною мордочкою, довгими лапами, що дозволяють Хібукі «обіймати» дитину цілий день, та іншими спеціальними функціями, песик не залишає байдужим жодної дитини. Цей підхід вже неодноразово перевірили на практиці.

Команда ізраїльських експертів уже познайомила з Хібукі - терапією тисячі волонтерів в Україні та притулках для біженців у Європі та Ізраїлі шляхом тривалих та коротких семінарів. Завдяки чому цей метод вже широко використовується для допомоги дітям впоратись з травмами війни і демонструє високу ефективність.

Нині Хібукі є важливим інструментом, який допомагає українським дітям впоратися із травмою війни. Хібукі - іграшка, яка вміє обіймати. Важливість обійм, тактильного контакту для дітей неможливо перебільшити.

При об'їмах позитивні зміни відбуваються в організмі на хімічному рівні: в кров поступає так званий гормон щастя – ендорфін, а також відомий гормон довіри – оксітоцин, який зменшує тривожність та підвищує почуття захищеності. При цьому знижується рівень гормонів стресу, разом з якими йде напруга і приходить безтурботність. Виходить, що більше об'їмів і дотиків, то більше щастя. Особливо це важливо для гармонійного розвитку дітей.

Таким чином, в результаті теоретичного дослідження виявлено, що поняття «психічна травма» передбачає шкоду, завдану психічному здоров'ю людини внаслідок інтенсивного впливу несприятливих чинників середовища або гостроемоційних, стресових впливів інших людей на її психіку.

На основі огляду літератури, присвяченого проблемі психічної травми в дитячому віці, відзначено достатню складність і багатоаспектність цього феномену та відсутність нині єдиного підходу до його розуміння.

З'ясовано, що рання травма може не стати емоційним переживанням у маленької дитини, але надалі може проявитися і визначати функціонування її особистості у дорослому житті.

Перспективою подальшого вивчення нашої терапевтичної моделі може стати емпіричне дослідження впливу Хібукі – терапії на відновлення психічного здоров'я дітей.

Список використаної літератури:

1. Вальдес Одрисола М. С. Арт-терапия в работе с подростками. Психотерапевтические виды художественной деятельности : метод. пособ. для педагогов. Москва : Владос, 2005. 63 с.
2. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д., Грабенко Т. М. Практикум по креативной терапии. Санкт-Петербург : ТЦ «СФЕРА», 2001. 400 с.
3. Копытин А. И. Теория и практика арт-терапии. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 368 с.
4. Менделевич В. Д. Психотравма, личность и неврозогенез (антиципационный подход). *Социальная и клиническая психиатрия*. 1995. С. 12-17.
5. Мюррей М. Узник иной войны: удивительный путь исцеления от детской травмы. Москва : Альварер Пабблишинг, 2004. 208 с.
6. Селье Г. Стресс без дистресса. Рига : Внeda, 1992. 109 с.
7. Томэ Х., Кэхэле Х. Современный психоанализ. Т. 1. Теория. Москва : Прогресс, 1997. 576 с.
8. Юнг К. Г. Тэвикстокские лекции. Аналитическая психология: ее теория и практика ; пер. с англ. В. Менжулина. Киев : СИНТО, 1995. 236 с.
9. Freud A. The Ego and the mechanisms of defense. *The writings of Anna Freud*. 1997. V. 1, 2. London.
10. Levine P. Waking the Tiger: Healing Trauma. *North Atlantic books*. Berkeley, 1997.
11. Zetl L. & E. Josephs. Self-Regulation Therapy. *Canadian Foundation for trauma Research and Education*. Vancouver, 2001.

Алещенко О. В.

викладач кафедри психології

Навчально-наукового інституту

Дніпровського гуманітарного університету

ВИКОРИСТАННЯ ПРОЕКТИВНИХ МЕТОДИК ДЛЯ ДІАГНОСТИКИ ПОСТТРАВМАТИЧНИХ СТРЕСОВИХ РОЗЛАДІВ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Згідно зі статистичними даними, більше 300 тисяч українських громадян вже мають статус Учасника бойових дій, і ще десятки тисяч захисників та захисниць рідної землі отримають цей статус найближчим часом. Людина, яка знаходиться в зоні бойових дій, живе на межі своїх можливостей, і це чинить неабиякий вплив на її психо-емоційний та фізичний стан. За оцінками ряду експертів та науковців психогенні втрати в сучасних війнах можуть складати до 30% і значно перевищують кількість санітарних втрат. Найчастіше спостерігаються посттравматичні стресові розлади. Враховуючи той факт, що участь у бойових діях приймають люди від 18 до 60 років, тобто ті, хто після повернення до мирного життя мають приймати активну участь у відновленні економіки України та самореалізовуватися у професійних сферах, необхідні профілактичні заходи для попередження розвитку посттравматичних стресових розладів, їх максимальна рання діагностика та надання ефективної психологічної, соціальної, а за потребою, й медичної допомоги. Проективні методики дозволяють діагностувати психічні стани й психічні розлади на різних, в тому числі і на ранніх, субпроявлених стадіях.

Посттравматичний стресовий розлад має дві суттєві особливості, які принципово відрізняють його від звичайного стресу. Перша складається в тому, що психологічні, фізичні та соціально-психологічні розлади продовжуються після закінчення дії фактору, який викликав стрес, коли людину, що зазнала психологічної травми, вже оточує спокійне повсякденне життя. Друга особливість і небезпека полягає в тому факті, що посттравматичний стресовий розлад може розвинутися через декілька місяців, або, навіть, років після пережитої психотравми, тобто, коли стан, що був з нею пов'язаний, мав би давно закінчитися. Таким чином, посттравматичний стресовий розлад- непсихотична відтермінована реакція на травматичний стрес (природні чи техногенні катастрофи, тортури, згвалтування, бойові дії та інші), що здатна викликати психічні порушення майже у будь-якої людини. Психологічна картина посттравматичного стресового розладу характеризується нездатністю інтегрувати травматичний досвід з іншими життєвими подіями. Травматичні спогади існують у пам'яті не як цілісна картина події, а складаються з інтенсивних емоційних та соматосенсорних елементів, що актуалізуються під час збудження чи

потрапляння у ситуації, які нагадують про травмування. Тож, травматичні спогади залишаються не інтегрованими в когнітивну схему індивіда й майже не змінюються з плином часу, жертви застигають в травмі як актуальному переживанні. Крім того, з часом перші нав'язливі думки можуть контамінуватися з реакціями індивіда на широкий спектр стимулів й зміцнити селективне домінування травматичних мереж пам'яті. Люди з посттравматичними стресовими розладами мають надмірну пильність, перебільшені реакції на неочікувані стимули та не здатні до релаксації. Одним із наслідків гіперзбудження стає генералізація загрози, що очікується. Тож, як нейтральні стимули навколишнього середовища, так і нормальні фізіологічні відчуття можуть приймати новий, загрозливий сенс. Людям з посттравматичним стресовим розладом складно провести межу між ревалентними та ірревалентними стимулами, вони не в змозі ігнорувати несуттєве й вибирати з контексту найбільш ревалентне, що, в свою чергу знижує зацікавлену участь у повсякденному житті та посилює фіксацію на травмі. Втрачається здатність гнучко реагувати на зміни навколишнього середовища, і, як наслідок- складнощі у соціальному житті та професійній діяльності. Важливо розуміти, що усі ці проблеми у спілкуванні та самореалізації викликають тривогу, депресивні думки, почуття відчуження, бажання «відключитися» за допомогою різних видів залежностей і ще більше сприяють проявам посттравматичного стресового розладу. Крім того, в соціумі, на жаль, не існує сформованого поняття про посттравматичні стресові розлади як про психічні розлади, і, відповідно, замість розуміння, підтримки, адекватної допомоги учасники бойових дій з ПТСР отримують недовіру, докору, відчуття себе «чужими серед своїх», необхідність приховувати свої страждання та жорстко контролювати поведінку. Саме ці чинники «вчать правильно відповідати на тестові запитання». На відміну від стандартизованих тестів, проєктивні методики з низьким ступенем структурованості тестового матеріалу та необмеженою кількістю варіантів відповідей дозволяють реалізувати тестування у замаскованому вигляді, коли респондент не здогадується, що саме є предметом інтерпретації, і це забезпечує якісний а не кількісний підхід до вивчення особистості. Крім того, проєктивні методики для людини з надмірною пильністю, як ознакою посттравматичного стресового розладу, несуть значно меншу соціальну й професійну загрозу, ніж опитувальні тести,

Як інструмент вивчення особистості, проєктивний метод діагностики виник під впливом класичного психоаналізу та холистичної психології. Під впливом психоаналізу виникли такі базові категорії проєктивного методу, як «несвідоме», «захисний механізм», «принцип проєкції» та інші. Наслідкування положень холистичної психології можна спостерігати в розумінні особистості як цілісної унікальної системи, тобто її вивчення має виключити порівняння суб'єктивного світу з усередненими показниками. Проєктивні методики спрямовані на діагностику причин дезадаптації особистості, несвідомих покликів, конфліктів, як зовнішніх, так

внутрішньоособистісних, механізмів їх вирішення. Головною особливістю проективної методики є невизначеність тестової ситуації, завдяки чому можна уникнути тиску об'єктивної реальності та реалізувати особистості не конвенціональні, а індивідуальні поведінкові патерни. Взаємодія особистості з соціальним оточенням інтерпретується як процес структурування життєвого простору індивіда з метою створення особистого світу.

Були проведені два дослідження за участю 30 учасників бойових дій, які знаходяться на лікуванні у військовому шпиталі міста Дніпра, та порівняні їх результати. В дослідженні приймали участь чоловіки віком від 20 до 48 років, з пораненнями легкого ступеня важкості. 17 офіцерів та 13 солдатів. Методики які використовувалися:

1. Тест агресивності Басса-Дарки. Методика була розроблена у 1957 році й використовується для визначення агресивних та ворожих реакцій особистості. Агресивність розуміється як властивість особистості, що має деструктивні тенденції, головним чином, в суб'єктно- об'єктних відносинах. Ворожість- реакція, що створює негативні почуття й оцінки подій. Методика дозволяє отримати трьох вимірну модель агресивності (пряма- косвена, фізична-вербальна, аутоагресія- агресія до зовнішнього світу).

2. Тест на агресивність (модифікація тесту Розенцвейга). Даний тест призначений для оцінки ступеня розвиненості у людини риси особистості «агресивність», що розуміється як не викликані об'єктивними обставинами і необхідністю тенденції вороже реагувати на більшість висловлювань, дій і вчинків інших людей. Агресивність – це риса особистості, що виявляється в більш-менш постійному ворожому ставленні людини до людини, тварин і предметів природи і матеріальної культури, схильність до їх руйнування і неспровокованими агресивних дій. У цьому тесті, основою якого з'явився відомий тест Розенцвейга, досліджувані отримують 24 різних малюнка. На малюнках представлені люди в різних емоціогенних, близьких до стресових і таких, що викликають фрустрацію, ситуаціях. Спільним для всіх малюнків, використовуваних в тесті, є те, що одна людина в них проявляє відносно іншого такі дії, які цією, другою людиною можна зрозуміти по-різному: як агресивні, умисно викликають або образливі, або випадкові, вчинені ненавмисно, через незнання, без свідомого бажання нашкодити або принизити іншу людину.

За результатами тесту Баса-Дарки: в групі солдат був виявлений високий рівень як фізичної(66) так і вербальної (69) агресії, тоді як в групі офіцерів фізична(48) та вербальна агресія (45) виражені помірно; високий рівень негативизму (61 і 59) в обох групах; почуття провини в групі офіцерів виражено більше(55), ніж в групі солдатів (46); дратівливість та підозрілість більш виражені в групі солдатів (65 та 67), ніж в групі офіцерів (52 та 49 відповідно). Також, при оцінці таких інтегральних показників, як індекс агресії та індекс ворожості були отримані наступні результати: високий індекс агресії у солдатів (34), помірний рівень агресії (25) в офіцерів, індекс ворожості у солдатів -високий (11, 5), і середній (9,5) в групі офіцерів.

Результати тесту Розенцвейга майже однакові у солдатів та офіцерів і демонструють високу агресивність. Крім того, у 24 (80%) учасників дослідження виявлений високий рівень тривожності, у 22 (73 %) високий рівень фрустрації. Тож, якщо порівняти результати цих двох досліджень, можна зробити наступні висновки: учасники бойових дій, що знаходяться на лікуванні в шпиталі мають достатньо високий рівень агресивності, ворожості та тривожності, що може завадити подальшій ефективній адаптації до мирного життя й бути факторами ризику виникнення посттравматичного стресового розладу. Крім того, варто звернути увагу на розбіжності в результатах опитувального та проєктивного тестів серед офіцерів, що може свідчити про намагання відповідати соціально- професійним вимогам. Для подальшого аналізу необхідно продовжити дослідження з використанням різних методик. Кількість учасників бойових дій в Україні постійно збільшується, тож визначення максимально достовірних методик діагностики їх психо-емоційного стану стає одним із пріоритетних завдань психології сьогодення.

Алещенко О. В.

викладач кафедри психології

Навчально-наукового інституту

Дніпровського гуманітарного університету

НЕРВОВО-ПСИХІЧНА НЕСТІЙКІСТЬ ЯК МАРКЕР РОЗВИТКУ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Здатність переносити багато навантажень закладено в самій природі людської психіки. Особистість може пристосовуватися, адаптуватися до змін у своєму житті чи навколишньому середовищі, але різкі перепади, травми, важкі переживання можуть привести до стійкої стресової ситуації, яка з часом може перейти в патологічний стан – посттравматичний стресовий розлад. Сьогодні посттравматичні стресові розлади входять до п'ятірки найбільш розповсюджених психічних розладів. Вважається, що майже 8% мешканців нашої планети переносять ПТСР протягом життя. Причиною посттравматичного стресового розладу може стати будь-яке сильне переживання, що виходить за межі звичайного досвіду та викликає завелике перевантаження всієї емоційно-вольової сфери людини. Найбільш вивченим причинним фактором є військові конфлікти, що викликають ПТСР з деякими характерними особливостями («військовий невроз», «в'єтнамський синдром», «афганський синдром»). Справа в тому, що симптоматика ПТСР при військовому неврозі погіршується складнощами адаптації учасників бойових дій до мирного існування. Досвід військових психологів свідчить про те, що посттравматичний стресовий розлад дуже рідко розвивається у людей, які

достатньо швидко інтегруються у життя соціуму – робота, родина, друзі, хобі і т.д. Також причинами ПТСР можуть бути: переживання особистої катастрофи, що викликана смертю близької людини, насильство в родині чи сексуальне насилля, катастрофічні ситуації, аварії, що могли привести до летального кінця, фізична травма та скалічення. У деяких особистостей посттравматичний стресовий розлад може виникнути навіть тоді, коли людина не приймала безпосередньої участі, а була лише свідком важкої травматичної ситуації. Посттравматичний стресовий розлад характеризується трьома групами симптомів: постійне переживання події, що викликала травму, намагання уникати стимулів, що нагадують про психологічну травму, підвищена вегетативна активність, в тому числі й посилена реакція переляку (стартл-рефлекс), раптові болісні занурення в минуле, коли людина знов і знов переживає події так, ніби вони відбулися тільки зараз (“флешбеки”). Постійні переживання також можуть проявлятися у вигляді неприємних спогадів, важких сновидіннях, посиленні фізіологічних, психологічних та емоційних реакцій на стимули, які тим чи іншим чином пов’язані з подіями, що викликали психологічну травму. Крім того, при ПТСР спостерігається агедонія, зниження пам’яті про події, що пов’язані з травмою, притуплення афекту, відчуття дереалізації та безнадійності. Також спостерігається загострення інстинкту самозбереження, для якого типове постійне підвищення внутрішнього психо-емоційного напруження для постійної підтримки механізму фільтрації зовнішніх стимулів, аби “не пропустити” стимули, що закарбувалися у свідомості як ознаки надзвичайної події. При ПТСР погіршується не тільки психологічний, а й фізичний стан. Відмічається підвищення артеріального тиску, маніфестують чи загострюються такі психосоматичні захворювання як виразкова хвороба, бронхіальна астма та інші. У жінок спостерігаються різноманітні порушення менструального циклу, викидні на ранніх термінах вагітності; у чоловіків-зниження лібідо та проблеми з потенцією. Часто постраждалі мають скарги на похолодання чи підвищену пітливість долонь та стоп, відчуття поколювання в пальцях, погіршення росту нігтів, випадіння волосся. Для ПТСР характерні такі особливості протікання, як можливість виникнення через деякий проміжок часу після ситуації, що викликала травму визначена стадійність; ступень прояву симптомів, здебільшого, залежить від тривалості латентного проміжку, а також від стадії розладу.

Тож, актуальність дослідження посттравматичного стресового розладу у представників професій екстремального профілю сприяє рішенню проблем психології особистості як суб’єкту діяльності, розробці індивідуальних програм підтримки та реабілітації фахівців з метою подолання негативних наслідків подій, що були пережиті, полегшення соціо-культурної адаптації та підтримки психічного здоров’я. У зв’язку з тим, що отримано достатньо інформації про роль соціальних та організаційних факторів у виникненні посттравматичного стресового розладу. Професійна діяльність своїми організаційними, змістовними та нормативними характеристиками продукує

психічний стан (стрес, втома, вигоряння і т.д), що в свою чергу впливають на саму діяльність.

Було проведено дослідження, мета якого визначення нервово-психічної нестійкості у військовослужбовців як маркеру розвитку посттравматичного стресового розладу. Під нервово-психічною нестійкістю розуміють схильність до зривів нервової системи при значних фізичних та психічних навантаженнях. Це доволі широке поняття включає в себе різноманітні стани “предхвороби” (межові варіанти психічної норми) зі схованою, не проявленою, чи помірно проявленою, але компенсованою формою протікання, що обумовлені дефектами функціонування нервової системи та знижують пристосувальні можливості організму.

У дослідженні прийняли участь 60 військовослужбовців у віці від 18 до 58 років, 30 із яких приймали участь у бойових діях (УБД), 30 – ні. Гендерний розподіл – 20 жінок та 40 чоловіків, 34 учасника дослідження мають офіцерські звання, 26 – солдати й сержанти. Для визначення нервово-психічної нестійкості була використана методика «Прогноз». Ця методика дозволяє виявити окремі ознаки особистісних порушень, що можуть привести до розвитку хвороби, а також оцінити вірогідність їх розвитку та проявів в поведінці та діяльності людини. Необхідно протягом 30 хвилин відповісти «так» або «ні» на 84 запитання. Аналіз відповідей дозволяє уточнити деякі біографічні данні, особливості поведінки та стан психічної діяльності у різних ситуаціях.

Обробка починається зі шкали щирості, аби оцінити достовірність відповідей.

Результати дослідження представлені в таблиці 1.

Таб. 1. Значення НПС у відповідності з віком, гендерною приналежністю й соціально-професійним статусом

Вік	Значення НПС у УБД			Значення НПУ у тих, хто в бойових діях не приймав участі		
	Середнє	Min	Max	Середнє	Min	Max
18-30	4,5	1	6	4,84	3	7
31-40	4,16	1	10	5,34	2	8
41-49	4,65	3	5	5	3	8
50-58	5	3	7			
Жінки	4,56	3	7	4,58	2	8
Чоловіки	4,24	1	10	5,23	3	8
Солдати, сержанти	4,11	1	7	4,72	2	8
Офіцери	4,79	1	10	5,43	3	8

Як видно з таблиці, найбільшу нервово-психічну стійкість мають учасники дослідження у віці 31-40 років, які не приймали участі у бойових діях. Також варто зауважити, що саме в цій віковій групі спостерігається найбільша різниця між мінімальним (1) та максимальним (10) показниками нервово-психічної стійкості, що може свідчити про найбільш свідомий вибір професії. Найбільший ризик виникнення ПТСР, враховуючи, несприятливий прогноз, мають учасники бойових дій у віці 18-30 років. Саме у цьому віці людина досягає піку свого фізичного розвитку, є здоровою, сильною, енергійною та витривалою особистістю. Екстремальні професії, такі як професія воїна, здавна оточені романтичними легендами. І молоді люди, під впливом мрій про героїзм та славу, йдуть воювати. Але далеко не кожен здатен впоратися з реаліями та жахіттям війни. Аби попередити негативні психічні наслідки, варто проводити більш ретельний відбір молодих людей, які будуть приймати участь в бойових діях. У жінок, незалежно від участі в бойових діях, показники майже однакові й відповідають середньому рівню нервово-психічної стійкості, що може свідчити про більшу адаптивність жінок до різних умов задля максимального збереження та продовження роду. Чоловіки зовні мало проявляють свою тривожність й намагаються не демонструвати невротичних симптомів, відчувають більш негативний ефект від стресів, що підтверджується мінімальними показниками нервово-психічної стійкості, і як результат, мають більш несприятливий прогноз як для психічного, так і фізичного здоров'я. Відповідно, чоловіки більше потребують психологічної допомоги, хоча й звертаються по неї значно рідше, ніж жінки. Найвищі показники НПС, і, як результат, найсприятливіший прогноз мають офіцери, які не приймали участі в бойових діях, а найнижчі- у представників солдатсько-сержантського складу, що приймали участь у бойових діях. Можливо, такі результати пов'язані з фізичними та психологічними умовами несення служби. Крім того, необхідно вказати на найбільшу різницю між

мінімальним (1) та максимальним (10) показниками нервово- психічної стійкості в офіцерів, що приймали участь у бойових діях, що пов'язано з високим ступенем відповідальності. Показники нервово- психічної стійкості у військовослужбовців обумовлюють прогноз виникнення різноманітних психічних розладів, і в першу чергу, посттравматичного стресового розладу. Тож, військовослужбовці, які приймали участь у бойових діях, потребують підвищеної уваги психологів у зв'язку з достатньо високим ризиком розвитку посттравматичного стресового розладу.

Варакута М. Л.

викладач кафедри психології

Навчально-наукового інституту

Дніпровського гуманітарного університету

ПРОФІЛАКТИКА ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ПОЛІТИЧНОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

В наслідок нестабільної політичної та економічної ситуацій, проявам пандемії COVID – 19, широкомасштабного вторгнення Росії в Україну з 24 лютого 2022 року ускладнилась ситуація адаптації особистості в соціумі, її травматичним стресовим розладом, оборотними і необоротними психічними дисфункціями і розладами, а також невротичними структурами особистості. У цих умовах наявність кваліфікованої психологічної допомоги, підтримки та реабілітації є запорукою безпеки суспільства.

Саме у цей важкий для країни час, звернення людей до спеціалістів різного профілю з проблемами діагностики так званих клінічних розладів осі 1(DSM-I) (дивитись табл.1), збільшилося у декілька разів. DSM-I (1952) відобразив вплив Адольфа Мейєра на американську психіатрію та класифікував психічні розлади як різновид «реакцій» на стрес [2].

Таблиця 1.

Види основних клінічних розладів осі1(DSM-I)

№	Клінічні розлади
1.	Депресивні стани
2.	Панічні атаки (панічні розлади ПА)
3.	Обсесивно-компульсивні розлади ОКР
4.	Різні види фобій
5.	Розлади харчової поведінки
6.	Генералізований тривожний стан (ГТР)
7.	Тривожний розлад здоров'я
8.	Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР)

Найважливішим тут буде психологічна освіта. Це означає, спираючись на знання про нейробіологію мозку, чітко пояснити людині, що з нею

відбувається, і навчити її самодопомозі. Це допомагає впоратися з проблемою, краще зрозуміти діагноз і зосередитися на його стані в період ремісії.

Людям, які страждають на такі розлади, дуже часто ставлять діагност вегето-судинної дистонії, що призводить до довгострокового та без результативного лікування. Одним з завдань психолога постає допомогти клієнтові зрозуміти причини того стану, що відбувається з ним та його організмом, те, що він може контролювати ці симптоми та змінювати свій стан на краще.

Як приклад, одним із страхів під час панічної атаки проявляється страх смерті від інсульту чи інфаркту. Не знаючи нічого про ці захворювання людина не розуміє чи знаходиться вона у групі ризику, чи може з нею дійсно статися інсульт чи інфаркт. Таким чином, маючи попередні знання про причини та симптоми можуть зменшити занепокоєння. Фахівці зазначають, що володіння інформацією не знижує ПА, але при цьому терапія стає більш короткотривалою та відмічається триваліші періоди ремісії.

Так само і з іншими захворюваннями (депресія, ОКР, ПТСР тощо). Люди не знають, що з ними не так, не знають, куди звернутися, і часто навіть не усвідомлюють, що у них є розлад. Тому людина повинна розуміти, що кризи в суспільстві є невід'ємною частиною нашого життя і ми не маємо на нього впливу. У такій ситуації допоможе лише інформація про психічне здоров'я людини та швидке звернення до спеціалістів медичного та психологічного напрямків (лікар, психолог, психіатр).

Рекомендації збереження психічного здоров'я, на яке варто орієнтуватися у повсякденному житті та в умовах політичної та економічної нестабільності:

- Фізіологія. Під час сну відновлюються наші основні життєві потреби, мозок відпочиває. Під час сну, людина, яка зазнала стресу, більш швидко відновлює функціональну активність. Усі сучасні дослідження говорять нам, що це основа здоров'я, як фізичного, так і психічного. І, звичайно, їжа, фізичні вправи, заняття ресурсами.

- Емоції – явища, які охоплюють не лише наше тіло, а й розум та енергію. Перш за все – не піддавайтесь емоціям, але й не пригнічуйте їх. Зверніть увагу на них, проаналізуйте та назвіть які саме ви відчуваєте емоції, прийміть їх. Важливо знати, де ви можемо створити чи отримати позитивні емоції, де можемо зцілитися, який ваш ресурс.

- Знання про психічне здоров'я. Звертайтеся до достовірних джерел інформації чи спеціалістів для отримання знань про психічне здоров'я.

- Соціум. Людина є соціальною істотою, саме тому соціальна ізоляція є шкідливою для нас. Пам'ятайте, що спілкування з родиною, друзями, колегами по роботі є важливим для нашого психічного здоров'я. Обмін ідеями, підтримка один одного – все це допомагає нам краще працювати, дозволяє почуватися в тонусі і підтримувати життєві сили. Під час привітань, рукостискань, обіймів, поцілунків виділяється гормон окситоцин, який викликає відчуття задоволення, зменшує тривогу і страх, підвищує рівень довіри. Але важливо пам'ятати, що психічне здоров'я вимагає від нас

проводити час з людьми, з якими ми відчуваємо близькість і комфорт. Це люди, які поділяють однакові цілі та цінності, виявляють до нас щиру прихильність та інтерес, не є агресивними, не змушують нас почуватися винними, соромними чи нещасними. Якщо ні, змініть середовище. Якщо не можете, сходите до психолога і зробіть це разом.

Для усунення наслідків стресу та психічних перевантажень використовуються програми антистресової поведінки: самовиховання, здорове харчування, рухова активність, йога, медитація, народні засоби, духовне очищення, консультації психолога. Стежте за думками і почуттями, які там виникають, і вчіться з ними працювати.

Таким чином, сьогодні профілактика психічного здоров'я – це психологічна просвіта про психічні розлади, доступ до якісної психологічної допомоги, правильний спосіб життя, вміння бути толерантним у будь-яких обставинах, фрагментація міфів про психічні розлади, стреси, соціальної кризи та формування стійкості.

Список використаної літератури:

1. Крюгер Р.Ф. Безперервність осей I і II: На шляху до єдиної моделі особистості, розладів особистості та клінічних розладів. *Журнал розладів особистості*, 19. Р. 233-261.

2. Лиам Д., Відігер Т. Використання п'ятифакторної моделі для представлення розладів особистості DSM-IV : експертний консенсусний підхід. *Журнал аномальної психології*, 110 (3). Р. 401-412.

3. American Psychiatric Association (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fifth Edition (DSM-5)*. Washington, D.C : American Psychiatric Association.

4. Вступ до психології. URL : https://socialsci.libretexts.org/Sandboxes/TranslatedTexts/%D0%9A%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B0%3A_%D0%92%D1%81%D1%82%D1%83%D0%BF_%D0%B4%D0%BE_%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%97

Коваленко Т. Ю.

доктор наук з державного управління
професор кафедри психології

Навчально-наукового інституту

Дніпровського гуманітарного університету

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЯКОСТЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТЕРМІНОВОЇ СЛУЖБИ І УСПІШНОСТІ ЇХ АДАПТАЦІЇ ДО АРМІЙСЬКИХ УМОВ

Проблема адаптації вже давно викликає інтерес у суспільстві. Зумовлено це тим, що успіх діяльності людей із захисту державних інтересів та безпеки країни, здебільшого, залежить від морально-психологічного стану та психологічної готовності військовослужбовців до ефективної реалізації її цілей та завдань.

Особливий інтерес представляє дослідження особистісних характеристик адаптації військовослужбовців до умов служби на заклик, насамперед, пов'язаних з індивідуальними особливостями, рисами характеру, волевими та іншими якостями. Інтерес цей пов'язаний із необхідністю оцінки адаптаційних здібностей людини в умовах військової служби та виділенням у структурі особистості тих складових, які тим чи іншим чином впливають на успішність перебігу цього процесу у новобранців.

Особливості соціально-психологічної адаптації молодих солдатів зумовлені як зовнішніми, так і внутрішніми факторами, що впливають на особистість призовника. Отримані в попередній роботі «Динаміка процесу адаптації військовослужбовців на заклик першого півріччя служби» дані поставили перед нами низку нових питань, які потребують додаткового вивчення. Тепер маємо завдання встановити взаємозв'язок успішності процесу адаптації з виділеними соціально-психологічними характеристиками особистості, до яких ми відносимо:

- 1) риси особистості;
- 2) локус-контроль особи;
- 3) підпорядкованість;
- 4) психологічний захист особистості;
- 5) копінг-стратегії;
- 6) адаптивність.

Отримані в ході дослідження знання можуть бути використані військовими психологами у взаємодії з командним складом, які, використовуючи дані результати та рекомендації, спрямують свою діяльність у напрямку оптимізації адаптаційних процесів особистості з урахуванням її особливостей, що призведе до швидшого пристосування військовослужбовців на заклик першого півріччя служби до нових їм умов військової служби і, відповідно, до кращого рівня знань військової справи.

Сухомлин С. В.

викладач кафедри психології

Навчально-наукового інституту

Дніпровського гуманітарного університету

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Воєнний стан та військові дії самі по собі є ситуацією, що зумовлює принципово нову парадигму життєвих цінностей та реалій соціуму, що, беззаперечно, впливає на усі сфери життєдіяльності суспільства та індивіда, як складової колективу підприємства, установи, організації – власне, особистості психолога у реаліях агресивного середовища.

Визначним чинником психоемоційного напруження є ситуація невизначеності, яка характеризується такими особливостями:

1. Знецінення навколишньої реальності порівняно з реаліями нового буття («до» та «після»), у якій набувають більшого значення екзистенційні переживання та цінності – виживання, адаптація, пошук змісту та сенсу існування (В.Франкл) [5].

2. «Страхи буття» – тривога та опікування життям та здоров'ям себе та близьких, матеріальне благополуччя та знаходження у безпеці.

3. Емоційне виснаження через зростання відповідальності, провини того, хто у безпеці та того, хто вижив або не має достатніх ресурсів для боротьби, волонтерства тощо [1].

4. Нездатність бути прикладом та опорою та підтримкою для близьких, учнів, студентів, шанувальників та колег – фрустрація потреб вищого рівня у любові та повазі за А.Маслоу [3].

У подібних обставинах найбільш небажаним та неефективним є використання такого переліку технік та елементів психологічного впливу:

- техніки глибокої м'язової та емоційної релаксації – особливо в умовах, де раптово може виникати необхідність мобілізації та оперативних дій: термінова евакуація, виконання бойового завдання чи дії із порятунку життя інших людей, управління складними механізмами та керування транспортом;

- трансівні та медитативні техніки – через «роз'єднання» свідомості та тілесних відчуттів знижується критичність сприйняття навколишнього світу та інстинкт самозбереження, що є смертельно небезпечним у ситуаціях із необхідністю швидкого прийняття рішень та оперативних дій;

- регресивні техніки психоаналітичного та арт-терапевтичного змісту – можуть активізувати та загострити існуючі страхи та напруження, активізувати дитячі травми, спровокувати некеровані емоційні реакції через сприйняття неструктурованого матеріалу – тобто, привести до ре-травматизації із подальшим некерованим прогнозом розвитку психологічного стану [4].

Більш актуальними з точки зору екологічності та ефективності використання є технології психологічного впливу, згадані нижче та більш часто використовані у ситуаціях надання екстреної психологічної допомоги, а саме:

- техніки дибрифінгу – проговорення власних почуттів та переживань стосовно актуальної ситуації або власного травматичного досвіду;
- “групи підтримки” між колегами та співробітниками навчального закладу, підприємства та організації, де у присутності фахівця-психолога можна обговорити стан справ, поділитися своїми переживаннями – побачити, що тривожитися і стресувати – це НОРМА у подібній ситуації;
- допомога тому, хто слабший – підтримка родин та дітей переселенців, робота з маломобільними групами населення, догляд за пораненими, волонтерська робота (обов’язково у колективі!) [2].

Найбільш небезпечними з точки зору первинної психологічної роботи та супроводу є стан дисоціації та панічного нападу – коротко зупинимось на їхньому описі та купіюванні.

Дисоціативний стан: окремо – тіло, окремо – думки та поведінка (відсутній погляд, хаотичні рухи або ступор, ігнорування сильних подразників – «економ-режим» нервової системи.

Виведення зі стану:

- заземлення (вода, чай, продукт із сильним смаком чи запахом, наприклад сіль чи лимон для стимуляції смакових рецепторів, для дітей – солодощі);
- залучення до монотонної та кропіткої роботи, обов’язково у компанії інших людей, можливо навіть із певним тілесним помірним контактом (за рішенням фахівця) – плетіння маскувальних сіток, сортування гуманітарної допомоги, комплектація аптечок та ін.

Панічний напад – хаотичний рух, звужені зіниці, часте дихання та серцебиття, відчуття задухи, страх смерті, небезпечні дії часто у стані легкої дереалізації та деперсоналізації, що зумовлює небезпеку такого стану.

Заходи стабілізації:

- стресове дихання, інтенсивна м’язова робота (присідання, віджимання від підлоги, техніки «заземлення» – див. вище);
- Вправа «4,3,2,1», а саме:
- опиши 4 предмети які бачиш;
- дотягнися до трьох предметів;
- понюхай два предмети; вкуси або лизни один.

Загалом для дотримання інформаційної та психологічної безпеки звичайним людям та фахівцям варто дотримуватися простих порад з фізіологічної та інформаційної культури:

- Правила трьох «П» – попоїсти, поспати, справити природні фізіологічні потреби за першої нагоди та можливості.
- Пити воду не менш ніж 1.5 – 2 літри (з метою профілактики кортизолної інтоксикації).

- Інформаційна гігієна (споживати інформацію з 1-2 перевірених джерел).
- У разі сильного збудження – використовувати механічну роботу, яка виснажує монотонністю та повторюваністю (мережіння, плетіння, сортування, прибирання).
- Звертатися по допомогу до фахівця, якщо Ваш симптом керує Вашими діями та поведінкою.

Слід зазначити, що саме зараз, в умовах повномасштабної українсько-російської війни відбувається формування нової системи підтримки психологічного здоров'я, яка, в найближчому майбутньому, стане зразком та новою сторінкою у світовій психології та психотерапії, і вже зараз пишеться українськими психологами та психотерапевтами, передовий досвід яких стане у пригоді майбутнім поколінням українських та зарубіжних фахівців.

Список використаної літератури:

1. Біженці : посіб. для батьків. URL : Посіб. для батьків біженці (elternratgeber-fluechtlinge.de), 2022.
2. Консультування в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій / авт. кол; заг. ред. В. Г. Панок, І. І. Ткачук. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2019.
3. Маслоу А. Мотивация и личность. Санкт-Петербург : «Питер», 2003.
4. Сухомлин С.В. Первинна психологічна допомога під час воєнного стану. *Theoretical and science bases of actual tasks* : матер. XXII-ї Міжнар. наук.-практ. конф. (Лісабон, Португалія, 14-17 черв. 2002). Лісабон, 2022.
5. Франкл В. Воля к смыслу. Москва : Эксмо, 2002.

Тарасевич І. Ю.

старший викладач кафедри психології
Навчально-наукового інституту
Дніпровського гуманітарного університету

СПЕЦИФІКА САМООЦІНКИ ПСИХІЧНОГО СТАНУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Усвідомлення ситуації як конфліктної завжди має емоційне забарвлення. Виникнення та вплив емоцій на перебіг конфлікту є дуже важливою проблемою адекватного розв'язання конфліктних ситуацій і вимагає спеціального аналізу. Конфліктні дії різко загострюють емоційний фон перебігу конфлікту, а негативні емоції, що виникають у цей час, у свою чергу, стимулюють конфліктну поведінку. Взаємні конфліктні дії здатні змінювати, ускладнювати первинну конфліктну структуру, що породжує нові чинники

конфліктних дій. Стадія конфліктної поведінки може призвести до ескалації конфлікту, зміни його характеру, типу. З іншого боку, під час конфліктних дій учасники стикаються з реальністю, яка коригує первинні образи ситуації, що може привести до адекватного розуміння конфліктної ситуації і сприяти її адекватному розв'язанню.

Під час розгортання конфлікту можливі його переходи з одних форм в інші. Наприклад, внутрішній конфлікт може перейти в зовнішній (особистісний у міжособистісний) або навпаки. Останнє відбувається, коли конфлікт розв'язується не повністю, коли блокується конфліктна поведінка, спрямована зовні, але внутрішнє прагнення до конфліктної поведінки не згасає. Науковий аналіз подій і процесів, які набувають характеру конфлікту, в останній час стає актуальним. Аналізуючи наслідки надзвичайних ситуацій (військових дій) дослідники констатують, в першу чергу, про зміни, які відбуваються в психічному здоров'ї особистості.

Для психодіагностики була застосована методика «Самооцінка психічного стану» (Л.В. Куліков). В діагностиці прийняло участь 120 осіб, серед яких 70 військовослужбовців, які мають статус учасника бойових дій та 50 військовослужбовців, які не мають даного статусу. Учасники дослідження однакового віку.

Призначення методики – визначити характеристики настроїв і деякі характеристики особистісного рівня психічних станів за допомогою суб'єктивних оцінок обстежуваного. Опитувальник призначений головним чином для діагностики щодо стійких (домінуючих) станів. В методиці дослідження самовідношення існують шкали:

- **Шкала Ак:** активне - пасивне ставлення до життєвої ситуації;
 - **Шкала Бо:** бадьорість-зневіра;
 - **Шкала То:** тонус високий-низький;
 - **Шкала Ра:** розкутість-напруженість;
 - **Шкала Сп:** спокій-тривога;
 - **Шкала Ус:** стійкість-нестійкість емоційного тону;
 - **Шкала Уд:** задоволеність-незадоволеність життям в цілому (її ходом, процесом самореалізації);
 - **Шкала По:** «позитивний-негативний образ самого себе»
- Результати діагностики самооцінки психічного стану приведені в таблиці у вигляді середніх значень.

Учасники	Шкала Ак	Шкала То	Шкала Сп	Шкала Ус	Шкала УД	Шкала По
Учасники бойових дій	41.8 (міп)	50.0	53.5 (мах)	47.3	52.3	52.3
Не брали участь в бойових діях	50.3 (міп)	53.3	57.3	57.7	58.7 (мах)	54.0
Розбіжність	8.5	3.3	4.2	10.4	6.4	1.7

Якщо співставити значення учасників дослідження, то маємо змогу визначити значення розбіжностей по кожній шкалі та визначити шкали, де зафіксовані максимальні прояви, а саме:

- Шкала Ак: активне – пасивне ставлення до життєвої ситуації;
- Шкала Ус: стійкість-нестійкість емоційного тону;
- Шкала Уд: задоволеність-незадоволеність життям в цілому (її ходом, процесом самореалізації).

Нами були проаналізовані значення шкал не тільки по віку, але й по гендеру (статті) та статусу: **ССС** – солдатсько-сержанський склад, **ОС** – офіцерський склад.

Результати розрахунків приведені в таблиці у вигляді середніх значень:

Учасники	Шкала Ак	Шкала То	Шкала Сп	Шкала Ус	Шкала УД	Шкала По
УБД						
ССС	48.0	49.0	55.0	50.0	52.0	51.0
ОС	42.0	47.0	53.0	52.0	57.0	52.0
розбіжність	6.0	2.0	2.0	2.0	5.0	1.0
Не брали участь в БД						
ССС	47.0	52.0	56.0	57.0	58.0	52.0
ОС	58.0	56.0	60.0	60.0	61.0	56.0
Розбіжність	11.0	4.0	4.0	3.0	3.0	4.0

Учасники БД мають незначні розбіжності не залежно від статусу по шкалам То, Сп, Ус, По, а по шкалам Ак=6.0, Уд=5.0. Військовослужбовці, які не мають статусу БД, мають більш значні розбіжності, особливо по шкалі Ак=11.0. На наш погляд, розбіжності пов'язані з умовами проходження служби.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ МЕХАНІЗМІВ СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Агапова І. М.

старший викладач кафедри психології
Навчально-наукового інституту
Дніпровського гуманітарного університету

Пріснякова Л. М.

кандидат психологічних наук, доцент,
завідувач кафедри психології
Навчально-наукового інституту
Дніпровського гуманітарного університету

СПРОБА МОДЕЛЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА ОСОБИСТОСТІ

Інформаційне середовище – це сфера діяльності суб'єктів, пов'язана із створенням, перетворенням і споживанням інформації. Інформаційна безпека – стан захищеності інформаційного середовища суспільства, забезпечення її формування, використання і розвитку на користь громадян, організацій, держави.

Інформаційна безпека суспільства, особи – це перш за все відсутність інформаційних загроз або стан захищеності і, отже, стійкості основних сфер людської діяльності (політичною, економічною, науковою, технічною, культурною, медичною, сфер державного управління, військової справи, суспільної свідомості тощо) по відношенню до можливих небезпечних інформаційних дій.

Інформаційна безпека грає ключову роль в забезпеченні життєво важливих інтересів громадян, юридичних осіб і держави. Це, насамперед, обумовлено потребою створення розвиненого і захищеного інформаційного середовища суспільства. Разом з тим через інформаційне середовище здійснюються погрози національній безпеці в різних сферах життєдіяльності особи, суспільства і держави.

У найбільш загальному вигляді інформаційна безпека може бути визначена як неможливість нанесення шкоди властивостям об'єкту безпеки, що обумовлюються інформацією і інформаційною інфраструктурою.

Структура поняття «Інформаційна безпека»

Інформаційна безпека - неможливість нанесення шкоди властивостям об'єкту безпеки, що обумовлюються інформацією і інформаційною інфраструктурою (захищеність від погроз)				
Об'єкт інформаційної безпеки - властивості об'єкту безпеки, що обумовлюються інформацією і інформаційною інфраструктурою	Загрози інформаційній безпеці об'єкту	Забезпечення інформаційної безпеки		
		Діяльність по забезпеченню інформаційної безпеки (по недопущенню шкоди об'єкту інформаційної безпеки)	Засоби здійснення діяльності по забезпеченню інформаційної безпеки	Суб'єкти забезпечення інформаційної безпеки

Економічний потенціал суспільства все більшою мірою визначається об'ємом інформаційних ресурсів і рівнем розвитку інформаційної інфраструктури. В той же час росте уразливість економічних структур від невірогідності, неоперативності і незаконного використання економічної інформації.

Інформаційне середовище, будучи системостворюючим чинником життєдіяльності суспільства, є самостійною сферою національної безпеки. Тільки чіткі уявлення про існуючі і потенційні погрози об'єктам інформаційної безпеки дозволяють побудувати адекватну ним систему захисту.

Інформаційна загроза є вхідними даними, спочатку призначеними для активізації в інформаційній системі алгоритмів, відповідальних за порушення звичного режиму функціонування системи.

Моделювання складної системи з управлінням і обуреннями, що є погрозами безпеці підприємства (включаючи внутрішні і зовнішні погрози, що реалізувалися, а також погрози, ініційовані ззовні, але що здійснюються внутрішніми силами і засобами). Система складається з підсистем: соціум, природа (територія, не поновні ресурси, жива природа), народне господарство (економіка), держава, що реалізовує дії, що управляють, зовнішній світ (обмеження глобальної безпеки, зовнішньополітичні і зовнішньоекономічні стосунки). Введемо наступні позначення:

S – безпека (safety);

T - безліч значень часу, на якому розглядається безпека;

i – інтереси підприємства, i^L – життєво-важливі інтереси, i^S – державні інтереси, i^N – національні інтереси;

m є **M** – загрози, що реалізуються, m^I – внутрішня загроза, m^E – зовнішня загроза, m^{EI} – загроза, ініційована ззовні, але яка реалізується внутрішніми силами та засобами, M^i , M^E , M^{EI} – багата кількість відповідних загроз;

m (t_0) – загроза, виявлена в початковий момент часу t_0 ;

N^t – нації, **N** – природа, **I** – народне господарство, **E** – зовнішній світ;

D – захищеність, **d** – збиток, **n** – потреба;

u – управління, U – багата кількість допустимих управлінь, $p=(m,k,...)$ – смута, k – катастрофа, K – велика кількість допустимих катастроф;

O^S – об'єкти безпеки: P – особистість, C – суспільство, S – держава, яка характеризується своїми векторами вихідних змінних y^p, y^c, y^s , і внутрішніх станів x^p, x^c, x^s ;

Y^p, Y^c, Y^s – вихідні функції;

X_0 – початковий стан, $H^0_{t_0}$ – велика кількість початкових станів, x – процес розвитку, $T(x) \in T$ – часовий інтервал процесу розвитку;

$$Y^0(t) = Y^0(t, x^0); x = x(t); D_{m(t_0)} * (i^L(P), i^L(C), i^L(S))$$

– захищеність життєво важливих інтересів, особистості, суспільства. Тоді безпека підприємства на відрізка часу T буде формалізовано так:

$$s^T \equiv (\forall t_0 \in T, \forall h^0_{t_0} \in H^0_{t_0}, m^I(t_0) \in M^I, \forall m^E(t_0) \in M^E, \forall m^{EI}(t_0) \in M^{EI}, \forall k \in k)$$

$$\exists u \in U | = (\forall x \in r(t_0, x_0, p, u), \forall t \in T(x))$$

$$D(i^L(P(y^p(t))), i^L(C(y^c(t))), i^L(S(y^s(t))))$$

Нехай захищеність D по відношенню до вектора життєво-важливих інтересів i^L об'єктів безпеки $P(y^p(t)), C(y^c(t)), S(y^s(t))$ виражається нерівностями:

$$dy(t) < d(y),$$

де $dy(t)$ – вектор безпеки, який прогнозується для даного часу t , $d(y)$ – гранично-критичне значення вектора безпеки, перевищення котрого реальним значенням цього вектора недопустиме по вимогам національної безпеки і котре повинно бути задано (граничне значення індикаторів безпеки); векторна нерівність розуміється як сукупність відповідних нерівностей.

З умовою використання прийнятої умови визначення безпеки на проміжку часу T прийме вид:

$$s^T \equiv (\forall t_0 \in T, \forall h^0_{t_0} \in H^0_{t_0}, m^I(t_0) \in M^I, \forall m^E(t_0) \in M^E, \forall m^{EI}(t_0) \in M^{EI}, \forall k \in k)$$

$$\exists u \in U | = (\forall x \in r(t_0, x_0, p, u), \forall t \in T(x))$$

$$d(y(t)) < d(y).$$

Дане уявлення може бути розширене на поняття інформаційної безпеки.

Агарков О. А.

доктор політичних наук, професор

професор кафедри психології

Навчально-наукового інституту

Дніпровського гуманітарного університету

КОНСЕРВАТИЗМ, ЛІБЕРАЛІЗМ І ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗАХИСТ

З моменту зародження сучасної цивілізації люди створювали історії, що відображали їх теорії про те, як влаштований світ і як слід діяти в цьому складному світі. Ці наративи описують і визначають людські дії та існують у калейдоскопі форм – від релігійних доктрин до політичних маніфестів, від расової диференціації до авторитарного націоналізму. Ці уявлення у

широкому розумінні називаються «ідеологіями» і значною мірою охоплюють особисте та соціальне життя людей. Таким чином, схильність до колективних ідеологій та участь у них надзвичайно поширені та важливі для повсякденного життя людей.

Хоча конкретні визначення ідеології різняться, вчені єдині у думці, що ідеології є силами, які організують суспільство епістемічно і соціально [1]. Психологи приділяли значну увагу ідеологіям: насправді, численні напрями досліджень у соціальній психології прагнули розкрити складні процеси, які впливають на формування у людей ідеологічних переконань. Зараз існує психологія політики, релігії, націоналізму, гуманізму, моралі, теорії змови, радикалізація тощо, тому розуміння в психології ідеології має різні контексти.

Причини такого поділу є історичні, методологічні, концептуальні, і, можливо, всі вони пов'язані з теоретичним інтересом до змісту ідеологічних переконань, а не до структури ідеологічного мислення. Психологи зосередилися на частоті, поширеності та популярності конкретних ідеологічних тверджень (наприклад, політичного консерватизму чи переконань у надприродному), а не на тому, чому ідеологічні установки – незалежно від їхнього змісту – так сильно захоплюють людську увагу. Акцент на змісті ідеологічних переконань виправдовує існуючий академічний ландшафт, в якому кожна ідеологічна область заслуговує на окрему дисципліну вивчення. Навпаки, теоретичне та емпіричне зосередження на систематичних процесах ідеологічного занурення потребує цілісного підходу. Ідеології мають дві важливі якості незалежно від змісту їх переконань, чи амбіцій: вони доктринальні і реляційні. Кожна з цих двох характеристик відповідає певним засобам ідеологічної обробки.

По-перше, доктринальна складова ідеологій обумовлена наявністю жорсткої догми, яку охоплює ідеологія. Ця догма передбачає існування єдиного істинного пояснення – і відповідного рішення – існуючих соціальних (і найчастіше особистих) умов. Догми часто мають незаперечну логіку, якщо вірити передумовам [2], і мають тенденцію нав'язувати різючу різницю між тими, хто володіє істиною ідеології, і тими, хто нею не володіє. Догми також зазвичай підтримують категоричний поділ між тим, що становить «добро» і «зло», і тим, хто належить до ідеологічної групи («ми»), а хто ні («вони»). Як припустив Едвард Шилз, «віра тих, хто займається політикою ідеологічна у тому, що вони одні мають істину про правильний устрій життя – життя загалом, а не лише політичного життя» [3, с. 451]. Таким чином, ідеологія породжує жорсткість та догматизм щодо істини, моралі та ідентичності.

По-друге, реляційна грань ідеологій, що характеризується обмеженим альтруїзмом по відношенню до однодумців та антагонізмом по відношенню до противників, та несхожих інших, що полегшується процесами демаркації ідентичності. Усі ідеології винаходять та приймають чіткі маркери ідентичності, такі як прапори, символи, гімни, костюми та ритуали, які сигналізують про належність та відданість. Приклади рясніють націоналістичними прапорами та одягом, релігійними та духовними

ритуалами, асоціаціями політичних партій та рухів з певними символами та жестами рук, а також піснями та кольорами спортивних команд. Загальна, видима та фізична природа цих маркерів ідентичності сприяє пристрасному почуттю занурення та зв'язку з ідеологічною групою. Справді, люди часто готові вбивати і вмирати через прапор або зіпсований ідеологічний символ, який представляє їхню групу. Важливо, що ці маркери ідентичності також сигналізують про те, хто є членом будь-якої ідеологічної групи, чи хто слабко з нею себе ідентифікує. Таким чином, символічні жести та ритуали слугують практичними та відчутними критеріями міжособистісної поведінки та легітимності колективних дій, що сприймаються всіма членами групи.

Співвідношення між консерватизмом, лібералізмом та психологічним захистом проявляються особливим чином. Теорія та дані про нейропсихологію політичного консерватизму мають певні узагальнені погляди. Ґрунтуючись на поглядах на психологічний захист, консерватизм поміщає людину у стійку психологічну систему, яка компенсує вразливість чи чутливість до негативних подій. Базуючись на уявленні про диспозиційну чутливість, консерватизм є когнітивним наслідком диспозиційної чутливості до негативних стимулів та подій. Ліберали більш схильні до невизначеності, новизни та двозначності, але захищаючись реагують на події, що викликають тривогу. Іншими словами, консерватори можуть більш послідовно захищатися, тоді як ліберали більш ситуативно обороняються.

Під час гострої економічної загрози люди з консервативними поглядами пов'язані з підвищеною реактивністю на аверсивні стимули. Хоча й небагато, за умов контролю консерватори виявилися менш чутливими, ніж ліберали. Це говорить про те, що консерватизм дійсно діє як свого роду психологічний захист від аверсивних переживань, тобто доти, доки сам захист (стійка і певна система та світогляд) не опиниться під загрозою (економічною тривоگوю) і консерватори не виявляться як більш чутливі до аверсивних переживань, тих же самих неприємних переживань. Хоча консерватори є менш чутливими ніж ліберали у стані контролю та, навпаки, більш чутливі у стані загрози.

Справді, ліберали оборонно реагують на загрозу, що свідчить про очевидне зрушення у бік психологічного притулку консервативнішої віри [4], або ефект «згуртування навколо прапора» посилення підтримки культурних лідерів та символів [5, с. 354-373]. Звичайно, ця ліберальна відповідь може залежати від контексту, тобто тип загрози може бути важливим для визначення того, захищаються ліберали чи ні. Для вирішення цих припущень потрібні подальші дослідження.

Однак загалом можна говорити про ключовий момент у розумінні нейронних механізмів політичної орієнтації та, зокрема, зв'язок між консерватизмом та схильністю до негативізму. Консерватизм психологічно ізолює від негативних подій та подразників, що узгоджується із психологічним захистом консерватизму. Ця ідеологічна орієнтація пов'язана з підвищеною вразливістю до негативних подій та подразників, що узгоджується з диспозиційно-чутливим поглядом на консерватизм. Зв'язок між

консерватизмом та схильністю до негативізму залежить від контексту, тобто від пережитих загроз.

Як компенсаторна та захисна ідеологія консерватизм пов'язаний зі зниженою реактивністю до негативних стимулів. Однак, переживаючи загрозу психологічним засадам консерватизм в контексті психологічного захисту, асоціюватиметься з підвищеною реактивністю до негативних подразників. Для консерваторів характерна мотивація захищати існуючі громадські інститути, такі як економічна система, і вони з більшою ймовірністю приймають ідеології, що виправдовують економічну систему, зокрема меритократичну ідеологію, ідеологію справедливого світу та справедливого ринку.

Список використаної літератури:

1. Адорно Т. Исследование авторитарной личности. Москва : Серебряные нити, 2001. 416 с.
2. Арндт Х. Джерела тоталітаризму. Київ : Дух і Літера, 2005. 540 с.
3. Shils E. Ideology and Civility: On the Politics of the Intellectual. *The Sewanee Review*. 1958. Vol. 66. № 3. The University of the South 1858-1958: The Centennial Symposia Summerpp. P. 450-480.
4. Nail Paul R., McGregor Ian, Drinkwater April E., Steele Garrett M., Thompson Anthony W. Threat causes liberals to think like conservatives. *Journal of Experimental Social Psychology*. 2009. Vol.45. №. 4. P. 901-907.
5. Crawford J. T. Are conservatives more sensitive to threat than liberals? It depends on how we define threat and conservatism. *Social Cognition*. 2017. № 35 (4). P. 354–373.

Акімова О. О.

здобувач вищої освіти
другого (магістерського) рівня вищої освіти
Навчально-наукового інституту
Дніпровського гуманітарного університету

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ – ВІД НАУКИ ДО ПРАКТИКИ

Наше суспільство постійно розвивається, зміни відбуваються у всіх його сферах: політиці, економіці, науці, освіті. У зв'язку з цим змінюється запит до навчальних закладів усіх рівнів. Стратегічні цілі освіти тісно пов'язані з проблемами розвитку суспільства, особливо з укріпленням демократичної правової держави та відносин всередині громадянського суспільства. Основною метою сучасної освіти є виховання активної, творчої особистості, що може взяти на себе відповідальність за своє благополуччя та за благополуччя суспільства в цілому.

Подальші соціально-економічні й політичні зміни в суспільстві, зміцнення державності України, входження її в цивілізоване світове

співтовариство неможливі без структурної реформи національної системи вищої освіти, спрямованої на забезпечення мобільності, працевлаштування та конкурентоспроможності фахівців з вищої освіти.

Важливою складовою кредитно-модульної системи навчання є самостійна робота студентів, яка, з одного боку, дає можливість індивідуалізувати, диференціювати і у певній мірі демократизувати процес навчання, а з іншого, зобов'язує якісно засвоювати зміст вищої освіти. Адже ніякі знання, якщо вони не здобуті у самостійній навчальній діяльності, не можуть стати справжнім здобутком людини.

Контроль як складова самостійної діяльності притаманний майже всім згаданим системам навчання, у тому числі і кредитно-модульній.

Відомо, що контроль здійснюється відповідно викладачем закладу вищої освіти кожний раз із певною метою. У кожному акті контролю є об'єкт контролю і оцінка та еталон, з яким порівнюється об'єкт. Об'єктом контролю і оцінки можуть бути факти виконання студентами певних дій, завдань викладача, характер і особливості виконання студентом цього завдання чи дії, рівень знань, навичок і умінь, розвиток певної якості тощо.

У програмованих методах навчання, а пізніше у Болонській системі навчання набули використання дидактичні тестові методи контролю.

У післявоєнні роки дидактичний тестовий контроль був поновлений у зв'язку із запровадженням програмованих методів навчання. Керував запровадженням програмованих методів навчання із дидактичним тестовим контролем знань український педагог В. І. Чепелєв. У той час було одержано в Україні навіть експериментальні матеріали про сильні і слабкі сторони дидактичного тестового контролю, який, на думку авторів, встановлює ступінь засвоєння його учнями, студентами. Ці автори вважали переваги дидактичного тестового контролю в їх об'єктивності, тобто незалежності перевірки і оцінки знань від учителя, викладача. Водночас вони справедливо вказували на те, щоб дидактичні тестові методи контролю відповідали вимогам надійності, валідності, об'єктивності. Надійність, на думку авторів, означає, що результати, виявлені у таких і схожих умовах, об'єктивні. Валідність, на їхню думку, свідчить, що розроблений тест вимірює ті знання і той досвід учнів та студентів, які намагались виявити розробники цього тесту, готуючи його.

Усі дидактичні тестові контрольні методи оцінювання знань, умінь і навичок учнів і студентів «перекочували» у кредитно-модульну систему навчання. І тому недаремно зазначається, що інтелектуально розвинуті учні і студенти за такого контролю їхніх знань з гуманітарних навчальних предметів не відрізняються високою результативністю в учінні порівняно з тими, у яких добре розвинута пам'ять.

А тому у закладі вищої освіти, як й в школі, має діяти принцип гуманістично-особистісної спрямованості навчання, активного продукування знань, індивідуалізації навчання, суб'єкт-суб'єктних рівноправних взаємин у навчальному процесі; емоційно-ціннісного ставлення до виучуваного, що

надасть засвоєному студентом особистісної значущості, підсилить мотивацію, розвиватиме ціннісно-сміслову сферу особистості майбутнього спеціаліста.

Цікавою спробою розробити принципи інноваційної освіти в Україні є генезо-принципи, визначені І. Д. Бехом, які стосуються здійснення навчальних і виховних завдань.

І. Д. Бех акцентує увагу на принципах діяльності, задачної форми навчального змісту, інтеграції навчального знання, опори на здібності в інтелектуальному становленні суб'єкта навчання, етико-мотиваційної контрастності у поступі вихованця до морально-духовної досконалості, емоційного зміщення, у вчинковому переорієнтуванні суб'єкта, внутрішнього досвіду, як захисного механізму від асоціальної поведінки особистості, підсилення «Я – минулим» морально-духовних намагань особистості та інші.

Отже, турбуючись про творчу реалізацію ідеї Болонської системи в Україні, з її кредитно-модульною концепцією, слід, на нашу думку, зосередити увагу на:

1) розгляді Болонської системи, як динамічної, що має розвиватись й удосконалюватись як у цілому, так і в її окремих взаємопов'язаних стійких елементах;

2) збагаченні цієї ідеї ідеями виховуючого навчання;

3) аналізі й узагальненні результатів використання дидактичних тестових методів контролю в Україні, починаючи із середини ХІХ ст., у 20-х роках ХХ ст. та у повоєнні роки;

4) ґрунтовній розробці дидактичних тестових методів контролю з більшості гуманітарних навчальних предметів з урахуванням не тільки розвитку пам'яті, а головне – розвитку мислення і творчості учнів та студентів.

Баб'як О. В.

кандидат медичних наук, доцент
доцент кафедри медико-профілактичних
дисциплін та лабораторної діагностики
Комунального закладу вищої освіти
«Рівненська медична академія»
Рівненської обласної ради

Сазонець І. Л.

доктор економічних наук, професор
професор кафедри туризму та
готельно-ресторанного бізнесу
Навчально-наукового інституту
Дніпровського гуманітарного університету

**ГУМАНІСТИЧНІ, СОЦІАЛЬНІ ТА ЕКОНОМІЧНІ НАПРЯМИ
СПІВПРАЦІ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ З ОРГАНАМИ
ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В СФЕРІ ПРОФІЛАКТИКИ ТА РЕАБІЛІТАЦІЇ**

Епідемії та пандемії, що призводили до вибуття значної кількості працездатного населення з господарського обороту, неодноразово відбувались в історії світової економіки і були вступним актом до серйозних економічних катаклізмів, що протікали, як правило, у формі фінансових криз. Однак, можна стверджувати, що ніколи раніше (починаючи з індустріального періоду розвитку суспільства) подія подібного типу не стала причиною настільки глобальної трансформації системи охорони здоров'я, зокрема системи профілактики та реабілітації захворювань. Пандемія COVID-19 виступила каталізатором потужних процесів, які розвиваються у руслі соціально-економічних трансформацій, що відбуваються кожні 50–60 років на зламі довгострокових економічних циклів, і запустила чергову світову економічну кризу (коронавірусну рецесію). Значний внесок у подолання пандемії та коронакризи внесли міжнародні організації, які співпрацювали з національними урядами та органами місцевого самоврядування в гуманітарному, соціальному та економічному контексті.

Важливість процесу реабілітації для існування суспільства визначається наступними підходами: з фізіологічної точки зору реабілітація може зменшити вплив широкого спектру негативних показників станів здоров'я, включаючи хвороби (гострі чи хронічні) та травми; із соціально-економічної точки зору - реабілітація – це інвестиція, яка приносить економічні вигоди як для окремих осіб, так і для суспільства; з точки зору державного управління реабілітація – це створення умов для повної реалізації соціальних, економічних і медичних переваг від повернення людей до звичного способу життя, їх інтеграції в діяльність суспільства та держави; з гуманістичної точки зору – реабілітація потрібна для відчуття людиною почуття своєї повноцінності як члена

суспільства, зменшення її страждань, як моральних, так і фізичних; з безпекової точки зору – реабілітація потрібна як відповідь на виклики. Стихійні небезпеки, такі як землетруси чи спалахи захворювань, а також небезпеки, спричинені людиною, включаючи військові конфлікти, тероризм або техногенні аварії, сприяють зростанню попиту на процедуру реабілітації внаслідок травми чи хвороби.

Найбільш великий вплив на діяльність органів державної влади в сфері реабілітації відіграє ВООЗ. У 2017 році ВООЗ запустила ініціативу «Реабілітація 2030», яка наголошує на необхідності зміцнення системи охорони здоров'я та закликає всіх зацікавлених сторін у всьому світі об'єднатися для роботи над різними пріоритетними напрямками, зокрема: покращення лідерства та управління; вдосконалення системи кадрового забезпечення реабілітації; розширення фінансування реабілітації; а також покращення збору даних і досліджень реабілітації.

В соціально-економічному контексті профілактика є більш широким явищем ніж реабілітація. Профілактика захворювань базується на економічних процесах підтримки достатнього рівня життя, харчовій та продовольчій безпеці, доступу до первинної ланки медико-санітарної допомоги, ефективної діяльності органів державної влади з питань надзвичайних ситуацій та співпраці органів державної влади з міжнародними організаціями в цій сфері.

Міжнародні організації, діяльність яких ми можемо віднести до діяльності в сфері профілактики захворювань дуже часто працюють з органами державної влади та місцевого самоврядування не тільки в сфері охорони здоров'я. Їх діяльність стосується широкого кола питань гуманітарного профілю. Серед неурядових міжнародних організації такого профілю проаналізовано діяльність найбільш відомих, таких як: GiveDirectly, Cure Violence Global, Greenpeace, Wild4Life, BRAC, ZanaAfrica, Mercy Corps, Médecins Sans Frontières. На основі аналізу фактичних матеріалів роботи цих організацій в країнах, що розвиваються та в індустріально розвинутих країнах, визначено велику складову, що стосується профілактики та реабілітації захворювань. В процесі своїх практичних дій в різних регіонах планети міжнародні неурядові організації співпрацюють із органами державної влади, органами місцевого самоврядування, місцевими громадами. Їх діяльність базується не тільки на наданні медичної та гуманітарної допомоги, але й на просвітницькій діяльності, підготовці кадрів для місцевого самоврядування та для кадрів для надання первинної медичної допомоги. Окремо необхідно підкреслити значення Міжнародного Червоного Хреста та ті гуманітарні та медичні місії, які він реалізує в Україні.

Список використаної літератури:

1. Баб'як О.В. Формування імперативів державного управління профілактикою та реабілітацією. *Держава та регіони. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2021. № 1(75). С. 119 – 123.

2. Інституційна трансформація державного управління охороною здоров'я: Україна та іноземний досвід : колект. монограф. [Сазонець Л.І., Саричев В.І. та ін.] ; за наук. ред. д.е.н., проф. І. Л. Сазонця. Рівне : Волин. обереги, 2019. 396 с.

3. Сазонець І. Л., Зима І. Я. Соціальні інститути в трансформації державної системи управління охороною здоров'я : монограф. Рівне : Волин. обереги, 2018. 168 с.

4. Сазонець О. М., Альшаафі Мохамед Алі. Функціонування галузі охорони здоров'я в сучасному суспільстві. *Проблеми розвитку малих відкритих економік* : матер. Всеукр. форуму з проблем міжнародних економічних відносин. (Житомир, 18 квіт. 2018 р.). Житомир, 2018. С. 95-98.

Джинджоян В. В.

доктор економічних наук, професор
професор кафедри туристичного
та готельно-ресторанного бізнесу
Навчально-наукового інституту
Дніпровського гуманітарного університету

ПОВЕДІНКОВІ АСПЕКТИ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Військовий конфлікт, який вперше розпочався на окремих територіях Донецької та Луганської областей у 2014 році та переріс у повномасштабну війну 24 лютого 2022 року, призвів до великих людських втрат та гуманітарної кризи, загострення фінансової нестабільності, уповільнення економічного зростання, прискорення інфляція, припинення інвестицій у сталий розвиток, реконфігурація глобального ланцюга поставок, зростання цін на продовольство, пальне тощо. Щоденні витрати України з державного бюджету, пов'язані з повноцінною війною, складають близько 2 млрд грн, а загальні щоденні втрати, пов'язані з руйнуванням інфраструктури та втратою економічного потенціалу становлять майже 4 млрд дол. США [5]. Зупинка підприємств через активні бойові дії в більшості міст через пошкодження або знищення цілих заводів та інфраструктури створила величезний дефіцит українського бюджету. Але малий та середній бізнес завжди був, є і буде локомотивом економіки та одним із ключових джерел поповнення бюджету. Тому збереження та відбудова бізнесу у всіх можливих формах у роки війни зараз є пріоритетом для України. Очевидно, це ускладнюється розривом виробничих і логістичних ланцюгів, вимушеною внутрішньою міграцією.

У березні-травні 2022 року Україна була фактично закрита для торгівлі та бізнесу. Через польський кордон до країни потрапляли лише найнеобхідніші товари. Зараз український бізнес перебуває у складних умовах. Український бізнес-індекс (UBI) серед МСБ сягнув найнижчого рівня з грудня 2020 року і на початку травня 2022 року становив 34 (зі 100 можливих).

Найгірші очікування у мікробізнесу – 23, найкращі – 43 бізнесу з довоєнним річним оборотом 50-500 млн грн. Середній очікуваний обсяг продажів у 2022 році порівняно з 2021 роком становить 54%. Проте український бізнес поступово повертається до життя [4]. Сотні підприємств відновлюють роботу, і держава цьому сприяє. Міністерство економіки України вже допомагає стабілізувати ситуацію на українському ринку (наприклад, запускає платформу цифрової взаємодії для допомоги бізнесу в переїзді). Однак, як і в будь-якому конфлікті, невизначеність висока. Незрозуміло, як розвиватимуться військові дії, політичні процеси та контрзаходи в усьому світі в короткостроковій та довгостроковій перспективі. Перед представниками бізнесу постає низка проблем (зміна сегментів ринку, запуск нових продуктів, зміна цільової аудиторії, зміна потреб споживачів, пошук можливостей виходу на зовнішні ринки, скорочення витрат, скорочення персоналу тощо). У воєнний час їх дії мають бути збалансованими, тому маркетинг є однією з найважливіших умов відновлення та подальшого розвитку бізнесу [9].

В умовах кризи першим напрямком скорочення бюджету компаній є маркетинг. Однак криза, спричинена пандемією COVID-19, показала протилежне: наскільки важливо використовувати маркетингові інструменти для утримання існуючої та завоювання нової аудиторії. Бізнес в Україні як ніколи потребує збереження клієнтської бази та відновлення попередніх рівнів прибутку. Для цього необхідно перебудувати відносини зі споживачами [2]. Очевидно, довгострокове стратегічне планування зараз є складним; ситуація змінюється щодня. Навіть якщо компанія не перебуває в зоні активних бойових дій, вона відчуває на собі усі наслідки війни: дестабілізацію економіки країни, порушення ланцюгів поставок, зниження купівельної спроможності, зростання інфляції тощо. Іншими словами, оперативно-тактичні рішення виходять на перший план. Важливо зазначити, що витрати компаній на вжиття заходів щодо відновлення діяльності – це завжди ризиковані інвестиції, які можуть не дати бажаного прибутку [1]. Імовірність цього ризику повинна бути визначена в рамках маркетингу. У той же час дослідження впливу збройного конфлікту є мультидисциплінарним, оскільки охоплює «вплив» з точки зору економіки, фінансів, навколишнього середовища, охорони здоров'я та соціології. Війна має руйнівні наслідки для людства, особливо щодо життя та засобів існування. Наслідки військових дій в Україні відчуваються майже в усьому світі, що викликало інтерес науковців до вивчення актуальних питань, пов'язаних з війною та її руйнівними наслідками.

В умовах складної економічної ситуації в Україні, спричиненої воєнними діями, поживлення підприємницької діяльності є ключовим чинником зміцнення економічної стабільності держави. Запорукою наповнення державного бюджету та збереження платоспроможності населення є створення національного бізнесу. Існуючі дослідження війни та бізнесу в основному зосереджені на економічній ситуації в країні в цілому, відтоку робочої сили, аналізі законодавства щодо підтримки бізнесу у воєнний

час тощо. Відсутність чітких даних щодо збитків бізнесу можна пояснити відсутністю даних, оскільки активні бойові дії ускладнюють збір достовірної інформації. Слід зазначити, що деякі організації, такі як Європейська Бізнес Асоціація, Асоціація рітейлерів України (RAU) тощо, намагаються проводити регулярні дослідження у формі опитувань (серед членів асоціації) щодо ділової активності в Україні [3]. Фактично, нині ці опитування та їх аналіз є ефективним інструментом для визначення загальної тенденції змін, які зазнав бізнес. Незважаючи на досить значний обсяг наукових досліджень (зважаючи на тривалість війни), невирішеними залишаються теоретичні та прикладні проблеми, насамперед щодо оцінки впливу війни на бізнес та його маркетингову діяльність в Україні. Тим не менш, такі дослідження можуть дати ефективні поради маркетологам, якими вони повинні скористатися у своїй діяльності у разі терористичних актів чи початку війни (крізь призму війни в Україні) [8].

Слід зазначити, що у квітні-травні зросла частка витрат комерційних підприємств на маркетинг і рекламу. Під час кризи реклама стає набагато важливішою, і правильна маркетингова стратегія може вберегти бізнес від втрати основного доходу. Станом на квітень темп зростання витрат на цифрову рекламу в Україні склав 25% (для порівняння, значення цього ж показника у 2021 році становило 55%). Проте, згідно з прогнозами, зробленими наприкінці 2021 року, ця цифра мала зрости у 2022 році майже на чверть [6].

Інтернет-магазини у воєнний час є порятунком для повсякденних покупців і компаній. Понад 11 млн українців купували в Інтернеті в довоєнний період – зараз в рази менше. На тлі згорілих складів і магазинів онлайн-шопінг – радше порятунок, ніж прибутковий бізнес. А поки що його місія – давати людям роботу, а покупцям – речі, необхідні для життя. Характеризуючи ринок SEO в Україні, слід зазначити, що всі інтернет-магазини просунулися; комерційні підприємства частково функціонують, але мають скорочені маркетингові бюджети, а SEO-експерти почали шукати роботу на Заході.

Серед основних викликів та наслідків війни для бізнесу та його маркетингової діяльності в Україні можна зазначити наступне [7]:

1. **Порушення ланцюга поставок.** Військовий конфлікт і численні економічні санкції, пов'язані з ним, посилюють тиск на глобальний ланцюг поставок, який не повністю оговтався від COVID-19. Наприклад, Interos, американська компанія з управління ланцюгами поставок, вважає, що понад 300 000 американських компаній залежать від ланцюжків поставок з Росії чи України. З початку конфлікту 24 лютого комерційне судноплавство в Одеському порту, найбільшому українському порту, призупинено. Maersk, друга за величиною контейнерна компанія у світі, почала перенаправляти вантажі до Порт-Саїду в Єгипті та порту Корфез у Туреччині. Крім того, кілька судноплавних гігантів також оголосили про призупинення транспортних перевезень несуттєвих транспортних засобів до Росії на виконання санкцій. Це

призведе до різкого зростання фрахтових ставок, а також затримок доставки, що впливає на торгівлю товарами.

2. Додатковий збір за доставку. Такий самий тиск на ланцюги постачання також підвищують ціни на бензин в Україні та в усьому світі. Із зростанням цін на бензин зростають витрати на транспортування. Великі флоти контейнеровозів, такі як Maersk, уже попереджають компанії про зростання цін на паливо та «ризик війни».

3. Споживчий попит. Серед причин, які заважають відродженню малого та середнього бізнесу в Україні, є відсутність достатньої кількості платоспроможних клієнтів на внутрішньому ринку. Цю причину зазначили 64% респондентів; інша частина вказала на непередбачуваність ситуації в Україні та внутрішньому ринку. В результаті зростають ціни на продукти харчування та товари першої необхідності, ситуація в Україні тривожна, люди втрачають роботу (зокрема, власники МСП звільнили третину працівників (33%) і відправили у відпустку третину (34%). Загалом було звільнено близько 1,2 млн осіб. Незважаючи на поступове відновлення української економіки, бойові дії та їх руйнівні наслідки вже призвели до девальвації гривні та зростання інфляції. У квітні інфляція прискорилося до 16,4% у річному обчисленні. За оцінками Національного банку України, у травні інфляція продовжувала прискорюватися через порушення бізнес-процесів та логістики, що, у свою чергу, призвело до зростання витрат для компаній та споживачів. Високі світові ціни на енергоносії також залишаються значним проінфляційним фактором і чинять тиск на споживчу інфляцію, як прямо, так і опосередковано, через зростання витрат на виробництво. За таких умов споживачі схильні відмовлятися від «безкоштовних покупок».

Список використаної літератури:

1. Єрмакова Я. В. Рітейл під вогнем: скільки магазинів втратили провідні торговельні мережі України. RAU. URL : <https://rau.ua/novyni/vtratilimerezhi-ukraini/#>

2. Прудников Ю., Назаренко А. Роль контент-маркетингу в просуванні медичних товарів і послуг. *Огляд економіки та менеджменту охорони здоров'я*. 2021. № 2(1). С. 23-29.

3. Чайка О. Втрати малого та середнього бізнесу в Україні через війну можуть досягти 85 мільярдів доларів. *Фокус*. URL : <https://focus.ua/uk/ukraine/516351-poteri-malogo-i-srednego-biznesaukrainy-iz-zavouny-mogut-dostigat-85-mlrd-issledovanie>

4. Чалюк Ю. Глобальні соціально-економічні наслідки російсько-української війни. *Економіка і суспільство*. URL : <https://ssrn.com/abstract=4102451>

5. Шмигаль Д. Через напад Росії український бюджет втрачає майже € 2 мільярди на день. Укрінформ. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3448246-cereznapad-rosii-ukrainskij-budzetvtracaemajze-2-milardi-nadensmigal.html>

6. Bürgi & Shields. Ukraine invasion exposes balancing act of brand responsibility in advertising. Digiday. URL : <https://digiday.com/marketing/ukraine-invasionexposes-balancing-act-of-brandresponsibility-in-advertising/>

7. McIntyre E. 5 Things Marketing Leaders Must Do in the Wake of the Russian Invasion of Ukraine. Gartner. URL : <https://www.gartner.com/en/articles/5-things-marketingleaders-must-do-in-the-wake-ofthe-russia-ukraine-war-1>

8. Sardak S., Korneyev M., Dzhyndzhoian V., Fedotova T., Tryfonova O. Current trends in global demographic processes. *Problems and Perspectives in Management*. 2018. № 16(1). С. 48-57.

9. Korneyev M., Berezniuk I., Dzhyndzhoian V., Kubakh T., Horb K. (2022). Business marketing activities in Ukraine during wartime. *Innovative Marketing*. № 18(3). С. 48-58.

Мосейко А. Г.

кандидат юридичних наук

доцент кафедри права

Навчально-наукового інституту

Дніпровського гуманітарного університету

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ІДЕНТИЧНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Актуальність дослідження ідентичності визначається необхідністю розуміння психологічних змін у становленні особистості в контексті тенденцій розвитку сучасного суспільства. Завдяки змінам, що відбуваються в сучасному суспільстві, молоді люди мають великий вибір ідеологічних, соціальних та професійних можливостей. Перед психологічною наукою постають нові питання про те, що саме наповнює внутрішній світ сучасної молодої людини, як відбувається становлення її індивідуальності.

Поняття ідентифікації спіткала порівняно краща доля. Найбільш популярні три його варіанти, в яких воно розроблялося раніше і продовжує розроблятися на сучасному етапі:

По-перше, ідентифікація розуміється як один з механізмів міжособистісного сприйняття. У цьому трактуванні під ідентифікацією розуміють спосіб розуміння іншої людини через усвідомлене чи несвідоме уподібнення його характеристикам самого суб'єкта. Цей тип ідентифікації дозволяє моделювати смислове поле партнера по спілкуванню, забезпечує процес взаєморозуміння і викликає відповідну поведінку.

По-друге, ідентифікація (часто в цьому випадку користуються терміном самоідентифікація) розуміється як центральний елемент самосвідомості. У

цьому випадку підкреслюється суб'єктивне відчуття власної приналежності до різних соціальних спільнот на основі стійкого емоційного зв'язку.

По-третє, ідентифікація в стратометричній концепції А. В. Петровського трактується як показник рівня розвитку групи (в випадку використовують поняття колективістської ідентифікації поряд з такими показниками як згуртованість як ціннісно-орієнтаційної єдності і об'єктивності у покладанні і прийнятті відповідальності за успіхи і невдачі в спільній діяльності). У даному випадку під ідентифікацією розуміють «виникла у спільній детельних форму гуманних відносин, при якому переживання одного з групи дані іншим як мотиви поведінки».

Фахівцями з проблем ідентичності пропонуються різні, часом суперечливі, підходи до вивчення цієї теми, нездатні, за їхніми ж власним визнанням, забезпечити отримання достовірних результатів. Термін «ідентичність» використовується також для позначення специфічних ознак спільнот; етнічних, національних, релігійних і т.п. Нами проведено дослідження, в якому взяло участь 80 осіб, із них 40 осіб жіночої статі та 40 осіб чоловічої статі.

По Методиці для визначення соціокультурної ідентичності (ОСКІ) отримано наступні результати діагностики, які наведені в таблиці 1.

Таблиця 1.

Дані по методиці для визначення соціокультурної ідентичності.

стать	Бали за шкалами			Разом
	Регіональна ідентичність	Соціокультур на ідентичність	Расизм	
Середнє значення	59.8 (40.4%)	59.2 (40.02%)	28.9 (19.58%)	147.9 (100%)
Середнє значення дівчат	35,85 (35.6%)	35,5 (35.27%)	29,3 (22.78%)	100.65(100%)
Середнє значення хлопців	83,66 (42.9%)	82,8 (42.47%)	28,5 (14.62%)	194.96(100%)

Таким чином, виходячи з результатів таблиці, можна зробити висновок, що з 3 шкал (регіональна, соціокультурна ідентичність і расизм), переважає шкала під назвою регіональна ідентичність. Виявлені статеві розбіжності в прояві значень: у хлопців середні значення приблизно в 2.5 рази переважають над значеннями дівчат (регіональна =2.33, соціокультурна ідентичність=2.33 і расизм=0.97).

Нижче графічно зобразимо співвідношення шкал:

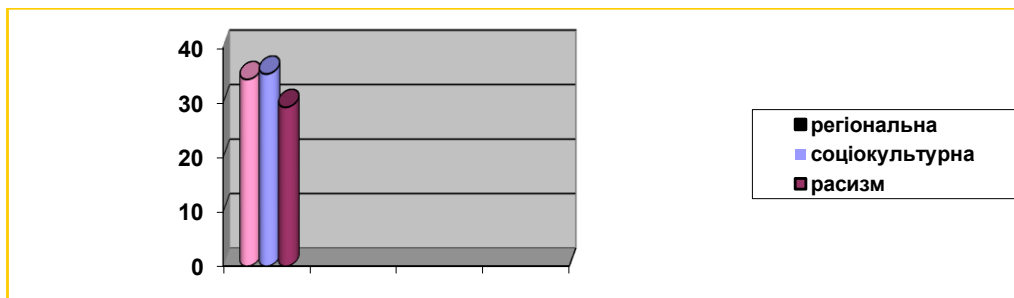

Рис.1 Результати діагностики по «Методиці для визначення соціокультурної ідентичності.(ОСКІ)»

Зокрема, останнім часом помітно зріс інтерес до вивчення юності як одного з визначальних етапів життєвого шляху. Важливо зрозуміти, які психологічні механізми сприяють становленню активної, гармонійно розвиненої, творчої та діяльної молоді людини. Згідно сучасним дослідженням, ідентичність – трансформована структура, вона розвивається протягом усього життя, проходить через подолання криз, може змінюватися в прогресивному або регресивному напрямках, тобто бути « позитивною» або «негативною».

Несправа М. В.

доктор філософських наук, професор
професор кафедри психології
Навчально-наукового інституту
Дніпровського гуманітарного університету

СТАВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ДО СИСТЕМИ ЦІННОСТЕЙ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

За останні десятиріччя як в нашій країні, так і за кордоном, проблема цінностей і ціннісних орієнтацій набула особливої актуальності. Ціннісна сфера, звільнившись від попередніх стереотипів, стає все більш самостійною і незалежною. Категорія «цінність» є предметом теоретичних досліджень багатьох наук: філософії, психології, соціології, етики, естетики, історії, релігії, педагогіки, політології, економіки, тощо. Кожна наука по-своєму розглядає поняття «цінності», але більшість досліджень присвячено просоціальним цінностям, що впливають на функціонування людини в соціумі. Головні проблеми, які спричинені знаходженням життєвоважливих цілей, сенсу життя і можливостей їх досягнення, стоять перед кожною особистістю. Ускладнення соціально-економічних суперечностей, зміни суспільної свідомості посилюють вимоги до процесу формування особистості, виховання у неї системи ціннісних орієнтацій, досвіду виживання в цьому насиченому конфліктами світі. Цінності кожної людини – це цілий світ: складний, динамічний, суперечливий. Кожна людина оцінює факти свого життя по їх значимості, реалізує ціннісне ставлення до світу.

Світ цінностей людина будує у процесі предметно-практичної діяльності. Будь-який акт діяльності охоплює ідеальний момент, у період якого складаються задум, дії, його ідеальна мета, а також життєвий сенс діяльності, тобто, заради чого здійснюються всі дії. Саме такий момент діяльності й характеризує поняття «цінності». Цінності – це те, що людина особливо цінує в житті, навколишньому світі, людях, матеріальній і духовній культурі; те, чому вона надає особливого значення. У психологічному словнику зазначається, що для особистісних цінностей характерна висока усвідомленість; вони відображаються у свідомості як ціннісні орієнтації і є важливим фактором регуляції соціальних взаємовідносин людей і поведінки індивіда. Таке визначення ще раз засвідчує, що цінності, за традиційним визначенням, розглядаються як основа свідомого вибору суб'єктом цілей та засобів їх досягнення.

Цінностями можуть бути світоглядні норми, уявлення, ідеали; окремі риси людини, зокрема доброта, співчуття, ніжність, прояв турботи; житло, домашній комфорт, одяг, успіх, кар'єра, здоров'я, улюблена праця, сім'я; діти в нашому суб'єктивному розумінні також виступають як певні цінності. Я. Гудечек виділяє п'ять основних типів ставлення особистості до системи цінностей сучасного суспільства в залежності від ступеня її внутрішнього прийняття:

- активне ставлення (вираз високого ступеня інтерналізації ціннісної системи);
- конформне ставлення (зовнішнє, пристосуванський вираз згоди без інтерналізації або ідентифікації з даною системою цінностей);
- індиферентність (байдужість, відсутність інтересу до даної ціннісної системи
- незгода (критика, осуд і негативна оцінка ціннісної системи, прагнення до її зміни);
- активна протидія (внутрішнє і зовнішнє заперечення системи цінностей).

Подібна типологія ціннісних систем пропонується і К. О. Абульхановою-Славською, В. Г. Алексєєвою та іншими вітчизняними авторами. Так, К. О. Абульханова-Славська на основі експериментальних даних виділяє три типи особистості:

- тип, що характеризується невизнанням громадських норм і цінностей, які обмежують його особисту свободу і прагне до звільнення від них, що не має бажання самому вчиняти «морально-ціннісним чином»;
- тип, що має негативне ставлення до системи цінностей суспільства і бере на себе відповідальність за реалізацію моральної функції;
- тип, що не заперечує, а конформістськи визнає соціальні норми як цінності, що не має внутрішніх принципових моральних і ціннісних позицій.

Основна форма існування цінностей – ідеал. Ідеал являє собою ціннісну характеристику певного явища у вигляді належного і виконує роль стратегічного орієнтира на шляху досягнення мети. Ідеал не тотожний меті,

плану або нормі, тому що він є цінністю. Ідеали виражаються в емоційно-насичених образах або уявленнях, в яких синтезуються вищі досягнення людини. На відміну від норм, ідеали не стільки результат досвіду минулого, вираження необхідності, скільки передбачення майбутнього, його бажана модель.

Таким чином, конкретні характеристики і закономірності процесу формування системи ціннісних орієнтацій особистості визначаються дією різних внутрішніх і зовнішніх факторів: рівнем розвитку когнітивної та емоційно-вольової сфери, особливостями соціального середовища, характером і формою психологічного впливу, специфікою порушень психічної діяльності. Зазначені діючі фактори, які можуть бути загальними або різними для кожної окремої людини, складають в сукупності фон, на якому реалізується та чи інша діяльність. При цьому описані чинники впливають як безпосередньо на особливості системи ціннісних орієнтацій, так і на характер формуючих її процесів, впливаючи на вибір психологічних механізмів їх реалізації. На різних стадіях індивідуального розвитку дотримання норм і цінностей соціального оточення послідовно визначається прагненням уникнути покарання отримати заохочення, орієнтацією на значущих інших, дією внутрішньої автономної системи цінностей. Ці стадії не прив'язані чітко до певного віку і послідовно змінюють один одного протягом життя людини. На кожній стадії особистісного розвитку вибір переважаючого механізму формування ціннісної системи визначається складним комплексом внутрішніх і зовнішніх факторів. Внутрішні психологічні чинники і фактори зовнішнього соціального середовища визначають особливості розвитку системи ціннісних орієнтацій, взаємодіючи між собою при здійсненні тієї чи іншої діяльності, в процесі цілеспрямованого психологічного впливу і при патологічному розвитку особистості.

При цьому кожна стадія може виявитися останньою, і досягнутий до цього моменту рівень розвитку стає індивідуальним типом. Переважне розвиток тих чи інших сфер на описаних стадіях особистісної динаміки відображає фазовий характер ряду циклічних процесів, які беруть участь у формуванні системи ціннісних орієнтацій особистості. До таких процесів можна віднести наступні:

- адаптацію, яка полягає в усуненні тривоги і підтримці балансу в системі людина – середовище за допомогою модифікації ціннісних орієнтацій;
- соціалізацію, яка відобразить внутрішнє прийняття цінностей значущих інших;
- індивідуалізацію, спрямовану на вироблення власної, автономної системи цінностей.

Дані процеси реалізуються, відповідно, за допомогою психологічних захисних механізмів усунення тривоги, механізмів ідентифікації та інтерналізації. Процеси адаптації, соціалізації та індивідуалізації визначають формування «захисного», «запозиченого» і «автономного» рівнів, або «пластів» системи ціннісних орієнтацій.

Таким чином, ціннісні орієнтації представляють собою особливі психологічні утворення, що завжди становлять ієрархічну систему і існують в структурі осіб тільки в якості її елементів. Ціннісні орієнтації – складний соціально-психологічний феномен, що характеризує спрямованість і зміст активності особистості. Неможливо уявити собі орієнтацію особистості на ту чи іншу цінність як деяке ізольоване утворення, що не враховує її пріоритетність, суб'єктивну важливість відносно інших цінностей, тобто не включене в систему.

Цінністю є для людини все, що має для неї певну значимість, особистісний або суспільний сенс.

Цінності в психологічних дослідженнях співвідносяться з бажаннями, потребами та ідеалами. Дослідники вказують, що цінності, як одне з центральних особистісних утворень, виражають свідоме ставлення людини до соціальної дійсності й завдяки цій якості визначають широку мотивацію її поведінки та впливають на всі грані діяльності.

Саленко А. С.

кандидат економічних наук
начальник відділу роботи з ризиками,
моніторингу операцій та ризиків,
Головного управління ДПС
у Одеській області

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ЧИННИКІВ НОВОГО ХАРАКТЕРУ ПРАЦІ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ СУСПІЛЬСТВА

Одним з напрямів досліджень процесу становлення постіндустріального суспільства, який потребує мультидисциплінарного, комплексного підходу є питання про зміни в соціальній структурі суспільства. Зокрема, в поданому дослідженні зроблено спробу проаналізувати чотири наукові позиції відносно визначення пріоритету змін в індивідуальному характері трансформації праці в постіндустріальному суспільстві та трансформації на цій основі соціальної структури суспільства. Наукові дослідження в цій сфері традиційно стосуються таких питань, як підвищення якості професійної діяльності, запровадження нових, нетрадиційних підходів в організації праці працівників окремих творчих професій в умовах постіндустріального суспільства, визначення нових функцій працівника у виробничому процесі, зміни особистих та професійних характеристик людей, що працюють у творчій, інноваційній, інформаційній сферах.

У нашій країні серед вчених, що досліджували соціальні процеси ми можемо виділити таких: Амоша О.І., Безтелесна Л.І., Сазонець І.Л., Сазонець О.М., Грیشнова О.А., Джинджоян В.В., Слесєєва О.К., Колот А.М.,

Лібанова Е.Є., Мельникова М.В., Назарова Г.В., Новікова О.Ф., Сардак С.Е., Саричев В.І. Коло наукових інтересів цих науковців сформувалося в процесі досліджень загальних тенденцій розвитку соціально-економічних систем, соціально-економічних та міграційних процесів в світовій економіці, соціальної структури національної економіки, соціальної діяльності промислових корпорацій, вирішення соціальних проблем в регіонах, соціального партнерства та соціальної відповідальності. Зміни в характері праці людини та зміни індивідуальних властивостей людини постіндустріального суспільства аналізувалися вченими економістами значно менше.

Трансформація характеру праці проходить в теперішній час, але для її ефективного дослідження необхідно сегментувати цей процес за наступними типами: рівень освіти вимагає якісної роботи університетів в напрямі підвищення класичних підходів до освіти, креативність необхідно формувати як складову трудового потенціалу фахівця шляхом запровадження нових форм навчання в межах університетів, що спираються на поєднання науки з практикою, дослідницькою діяльністю, виконанням творчих завдань, активізацією проведення конкурсів, олімпіад, студентських турнірів, професіоналізм потребує широкого запровадження методів дуальної освіти, організації практики на робочих місцях, сучасного обладнання в університетах, що дають можливість вивчення передових технологій ще під час навчання. Таким чином, цей перший підхід концентрує свою увагу на розвитку особистих якостей працівника.

Науковці, що додержуються іншої позиції визначають, що зміни в характері праці відбуваються шляхом акцентування уваги на професіоналізмі, креативності, творчості конкретного виконавця завдань на робочому місці. При цьому багато авторів наголошують про відсутності певного робочого місця. Воно також стає віртуальним. Постіндустріальні країни ставлять перед собою задачу максимального розширення кількості людей які можна віднести до середнього класу. Для таких країн середній клас складає основу суспільства. Працівники, що пов'язані технологічно із інформаційними технологіями, сферою освіти, наукою, мистецтвом, дизайном, іншими напрямками сфери послуг мають більші заробітні плати, ніж працівники традиційних галузей, що притаманні індустріальному суспільству.

Існує бачення на нову структуру суспільства, яке базується на необхідності задіяння механізмів вирівнювання доходів. Розширення суспільства ще лишається, тому розробка нових підходів до дотримання соціального балансу продовжує мати актуальне значення. Тенденція гуманізації суспільства та бізнесу стає все більш наочною. Розвиваються різні форми благодійництва, меценатства, формуються нові підходи до проведення гуманітарних акцій та місій.

Важливими для розуміння суспільних змін в постіндустріальному суспільстві є наукова позиція, яка спирається на пріоритетність трансформації

сімейних відносин та цінностей, зокрема – трансформації нуклеарної сім'ї. Така трансформація міститься в наступному:

по-перше, батьки та діти, подружжя, брати та сестри все менше залежать один від одного, зникає економічна основа фінансової залежності, яка тримала разом великі традиційні сім'ї;

по-друге, все більше стає двокар'єрних сімей, навіть у країнах, культурам яких не притаманна ця модель;

по-третє, діти, які не одружились більш довгий час залишаються членами нуклеарної сім'ї та формують разом з батьками загальний бюджет;

в-четверте, в структурі видатків сім'ї все більшу роль мають видатки на послуги, задоволення соціальних потреб і – все менше видатки на продукти харчування, одяг, комунальні платежі. Ці нові відносини в сім'ї мають великий вплив і на характер праці, способи її організації, визначення мотиваційних чинників.

Список використаної літератури:

1. Джинджоян В. В., Саленко А. С., Сазонець І. Л. Соціальні детермінанти розвитку сфери послуг в концепції формування постіндустріального суспільства. Рівне : Волин. обереги, 2021. 208 с.

2. Сазонець І. Л., Саленко А. С. Пріоритетність змін індивідуального характеру трансформації праці в постіндустріальному суспільстві. *Економіка та держава*. 2021. № 5. С. 28–32.

3. Сазонець О. М., Теремій А. А. Формування концепції корпоративної соціальної відповідальності на основі глобального договору ООН. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 21. С. 44–52.

Сергієні О. В.

доктор медичних наук, професор
професор кафедри психології та педагогіки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ТВОРЧА АКТИВНІСТЬ ОСОБИСТІСТІ – ВИКЛИК СУЧАСНОСТІ

Завдання виховання людини з творчим складом мислення і креативними здібностями стає соціальною необхідністю в наш час. Адже життя в епоху науково-технічного прогресу стає все більш різноманітним і складним. Воно потребує від людини не шаблонних, звичних дій, а гнучкості мислення, швидкої орієнтації в ситуації і адаптації до нових умов, творчого підходу до розв'язання великих і малих проблем.

Всі культурні цінності, що були накопичені людством – результат творчої діяльності людей. І те, наскільки просунеться вперед людське суспільство в майбутньому, буде визначатися творчим потенціалом

підростаючого покоління. Отже розвиток креативності, розкриття творчого потенціалу зростаючої людини стає невідкладною, актуальною проблемою.

Під креативністю розуміємо здатність породжувати незвичайні ідеї, відхилятися від традиційних схем мислення, швидко вирішувати проблемні ситуації. Серед інтелектуальних здібностей креативність виокремлено в особливий тип.

Психолого-педагогічні дослідження (Д. Богоявленська, Л. Виготський, А. Жуганов, В. Кан-Калик, Н. Кирилова, В. Краєвський, Ю. Кулюткин, М. Лазарєв, В. Лозова, Р. Низамов, А. Петровський, В. Смагин, О. Сущенко, П. Шевченко й ін.) дають нам підставу вважати: визначальною якістю творчої особистості є її творча активність, що розглядається як інтегративна характеристика особистості, у якій, з одного боку, відображені нові глибокі утворення в структурі особистості (творчі потреби, мотиви, прагнення), а, з іншого, – знаходять своє вираження якісні зміни в діяльності, що стає більш цілеспрямованою, потужною, продуктивною.

Я. А. Пономарьов, застосовуючи системний підхід до вивчення творчості, сформулював важливий принцип формування, розвитку й реалізації творчих здібностей: у розвиненому психологічному механізмі поведінки етапи його розвитку, трансформуючись, перетворюються в структурні рівні його організації й виступають як функціональні ступені рішення творчих завдань. Системний фактор тут – здатність діяти «в умі», обумовлена високим рівнем розвитку внутрішнього плану дій. Основна особливість центральної ланки психологічного механізму творчості – єдність інтуїтивного й логічного. Функція інтуїтивного (несвідомого) – творення нового, функція логічного (раціонального, рефлексивного) – його виявлення.

Зі здатністю до творчості, на думку Я. А. Пономарьова, сполучені дві особистісні якості – інтенсивність пошукової мотивації й чутливість до «побічного» продукту діяльності. Тобто суть креативності являє собою інтелектуальну активність і чутливість (сенситивність) до побічних продуктів своєї діяльності. Творча людина бачить побічні результати, які є створенням нового, а нетворча бачить тільки доцільні результати, проходячи повз новизну.

Таким чином, теорія творчості Я. А. Пономарьова дозволяє виділити наступні важливі якості, що сприяють процесу творчості, а виходить, і становленню креативності людини.

Психологічна гнучкість дозволяє легко взаємодіяти раціональному й інтуїтивному аспектам психіки людини, що дає можливість реалізації цілісності психологічного механізму творчості.

Сила творчої мотивації підтримує завзятість людини до пошуку нового в досить невизначеній, тобто психологічно фруструючій ситуації. Ця мотивація утримує людину від поспішного виходу із творчої ситуації або відходу до зони конкретності, визначеності.

Широта й глибина усвідомлення людиною різноманітних предметних, соціокультурних і інших контекстів дозволяє йому пізнати «побічні» інноваційні продукти свого творчого пошуку.

Можливість здійснення творчої діяльності людини забезпечується розвитком креативності, творчого потенціалу, інтелектуальною активністю (Д. Б. Богоявленська), надситуативною активністю (В. А. Петровський).

Креативність – це сукупність тих особливостей психіки, які забезпечують продуктивні перетворення в діяльності особистості. Ознаки креативності, визнані більшістю авторів: наявність інтелектуальної творчої ініціативи, своєрідна відкритість досвіду, чутливість до нового, вміння бачити й ставити проблеми й ін.

Творчий потенціал – це «не тільки здатність до створення нового в науці або мистецтві, але й нестандартність ставлення до себе, своєї праці, спілкування, взаємодії з іншими людьми, вирішення різноманітних проблемних ситуацій і взагалі до життя в цілому».

Наукові дослідження сьогодення мають тенденцію до переходу від розробки загальної теорії творчості до знаходження шляхів навчання творчої діяльності. Але в самій проблемі навчання творчості закладена внутрішня розбіжність. Феномен творчості передбачає створення якісно нового, котре раніше не існувало. Не можна навчити тому, що не створено, але можна навчити механізмів його створення, сформуванню здатності до творчої діяльності, її рушійні мотиви.

Скрябін О. М.

доктор юридичних наук, професор
професор кафедри цивільного та
господарського права факультету №2
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного
університету внутрішніх справ

Устінова-Бойченко Г. М.

кандидат юридичних наук, доцент
завідувач кафедри цивільного та
господарського права факультету №2
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного
університету внутрішніх справ

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНІХ
СВІДКІВ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ**

Встановлення істини та досягнення справедливості при розгляді цивільних справ залежить в певній мірі від отримання об'єктивної інформації від свідків. Нерідко у цивільних справах свідками виступають неповнолітні особи, допит яких відрізняється своїми особливостями. Слідчий повинен розуміти процес формування показань неповнолітніх свідків, враховуючи їх психологічні та соціальні особливості, зумовлені віковими відмінностями.

Допит – це:

- 1) різновид слідчої дії, в процесі якого отримується доказова інформація;
- 2) процесуальний засіб перевірки доказів.

В процесі допиту можна здобути та перевірити інформацію щодо цивільної справи, встановити мету та мотив скоєння правопорушення, визначити умови, які сприяли його скоєнню.

Так, Т. Шмиголь зазначає, що «допит неповнолітніх відноситься до чи не найскладнішої слідчої дії. Ця складність обумовлюється рядом моментів: тими, які визначають складність будь-якого допиту (труднощами формування контакту, необхідністю отримання повних і правдивих показань про події, що давно минули, відсутністю доброї волі і тощо); особливостями психології неповнолітніх, схильних до фантазування, самонавіювання, необхідністю допитувати неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого за участю адвоката, законних представників і педагога (психолога), які мають право задавати питання» [5].

З метою отримання достовірної та об'єктивної інформації при проведенні допиту неповнолітнього свідка під час розгляду цивільних справ важливо враховувати характерні психологічні особливості, які впливають на процес давання показань.

Існує достатньо прикладів, коли дані, отримані під час допиту неповнолітніх свідків, ставали визначальними при розгляді цивільних справ. При цьому рекомендується допитувати неповнолітніх осіб лише у крайніх випадках, так як сам процес допиту та обстановка, у якій він проводиться, можуть травмувати психіку допитуваного.

Це свідчить про важливість ретельної підготовки до проведення допиту неповнолітніх свідків. Доцільно вивчити особистість неповнолітнього свідка, уточнити соціальні та сімейні обставини його життя. Якщо під час проведення допиту буде встановлений психологічний контакт, то допитуваний зможе надати достовірну та об'єктивну інформацію.

Щоб зрозуміти психологічну характеристику неповнолітнього свідка під час розгляду цивільних справ доцільно отримати наступні дані:

- умови проживання неповнолітнього свідка – склад сім'ї, відносини з батьками та між батьками, проведення вільного часу дитини, відвідування навчальних закладів;

- рівень інтелектуального розвитку неповнолітнього свідка;

- інформованість неповнолітнього свідка про різні сторони життя, в залежності від особливостей цивільної справи, що розглядається;

- риси характеру неповнолітнього свідка;

- фізичний рівень розвитку дитини;

- стан здоров'я неповнолітнього свідка;

- що неповнолітній свідок робив під час скоєння правопорушення та чи розповідав він комусь про те, що бачив [2, с. 182-184].

Одним із важливих кроків для оптимізації процесу допиту неповнолітніх свідків є розробка методики «зелена кімната»

Серед основних завдань використання цієї методики є:

- встановлення контакту зі свідком, враховуючи його вікові та психологічні особливості, що сприяє встановленню відкритого спілкування;

- отримання достовірної та об'єктивної інформації від неповнолітнього свідка в дружніх до нього умовах;

- створення умов, що не допустять повторного нанесення травм неповнолітній особі, зниження стресу, який може виникнути під час допитування [1, с. 19].

Проведення допиту за методикою «зелена кімната» передбачає дотримання наступних умов:

1. Дотримання формули ефективної взаємодії допитувача та допитуваного, що передбачає такі складові, як «безпечне місце» та «безпечний дорослий», що в сумі дозволяє створити умови «дитина в безпеці».

2. Допит повинен проходити у відповідності до етапів, які рекомендуються для підвищення ефективності процедури:

- попередня фаза – на цьому етапі уточнюється інформація щодо особистості допитуваного;

– вступна фаза – знайомство та налагодження контакту з неповнолітнім свідком, під час якого йому надається інформація щодо його ролі та значення в розгляді цивільної справи;

– фаза вільної розповіді – вільна розповідь свідка про події, важливі для розгляду цивільної справи без уточнюючих запитань від допитувача;

– фаза детальних запитань – уточнення деталей справи в форматі розмови; бажано на цьому етапі віддати провідну роль психологу;

– заключна фаза – завершення розмови зі свідком – на цьому етапі доцільно запитати про емоційний стан свідка, подякувати за взаємодію та співпрацю [1, с. 21-31].

Під час допиту неповнолітніх свідків при розгляді цивільних справ можуть використовуватися наступні методи психологічного впливу:

1) «переконавання є складним, але дієвим методом, який є способом словесного впливу та включає в себе систему доведень, побудованих на законах логіки. Специфічними тактичними прийомами, що можуть застосовуватися при допитах неповнолітніх з метою переконання, є роз'яснення важливості повідомлення правдивих показань; демонстрація поінформованості про обставини життя допитуваного, його потреби, інтереси; роз'яснення неправильно прийнятої позиції» [4, с. 154].

2) маніпуляція – це прихований вплив, що переслідує однобічні інтереси допитувача. Такий метод психологічного впливу є недопустимим при проведенні допиту свідків [3].

3) наслідування, яке може застосовуватися лише для спонукання неповнолітнього говорити правду.

4) навіювання – це цілеспрямований, неаргументований вплив однієї людини на іншу. При навіюванні відбувається некритичне сприйняття інформації, чужого погляду чи позиції, прийняття її як своєї власної.

5) зараження – особливий спосіб психологічного впливу, який здійснюється не через свідомість та інтелект, а через емоційну сферу. Під час психічного зараження передається емоційний стан від однієї особи до іншої на несвідомому рівні. Сфера свідомості за таких умов різко звужується, майже зникає критичність до подій, інформації, що надходить з різних джерел.

Обираючи метод психологічного впливу важливо аналізувати об'єктивні характеристики свідка та оцінювати необхідність застосування розглянутих методів.

Таким чином, допит неповнолітніх свідків під час розгляду цивільних справ характеризується певними особливостями, що визначаються віковими та соціально-психологічними характеристиками неповнолітніх осіб. Для отримання достовірної та об'єктивної інформації від неповнолітніх свідків важливо встановити контакт та забезпечити безпечні умови. В цьому аспекті доцільно використовувати методику «зелена кімната», яка передбачає створення «безпечних умов» та «безпечного дорослого», що сприятиме створенню ситуації «дитина в безпеці». Проведення допиту повинно відбуватися у відповідності з рекомендованими етапами: попередня фаза;

вступна фаза; фаза вільної розповіді; фаза детальних запитань та заключна фаза. Дотримання зазначених рекомендацій дозволить з'ясувати достовірні дані для розгляду цивільної справи, а також мінімізувати нанесення травми та відчуття стресу для неповнолітнього свідка.

Список використаної літератури:

1. Методичні рекомендації щодо організації роботи з дітьми за методикою «Зелена кімната» для слідчих та ювенальних поліцейських. Київ, 2021. 48 с.
2. Плева К. В., Степанова Г. М. Психологічні аспекти допиту неповнолітніх. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. Вип. 1. 2018. С. 179–187.
3. Процюк О.М. Застосування методів психологічного впливу під час допиту неповнолітніх. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Вип. 1. 2013. С. 402–412.
4. Суворова А. О., Литвинчук О. І. Психологічні особливості допиту неповнолітніх осіб. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/4150/1/%20%D0%97%D0%91%D0%86%D0%A0%D0%9D%D0%98%D0%9A%20%D0%A2%D0%95%D0%97%20%20%D0%BE%D1%81%D1%82._p151-153.pdf (дата звернення: 28.12.2022).
5. Шмиголь Т. Особливості тактики проведення допиту при розслідуванні злочинів, учинених неповнолітніми. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 8. С. 134–137.

Ханіна О.

кандидат медичних наук
докторант кафедри
публічного управління та землеустрою
Класичного приватного університету

ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКІ ВПЛИВИ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ

Державне управління в практичному контексті містить в собі такі складові як управління соціальними процесами, управління економічними процесами, управління діяльністю органів державної влади в політичній сфері, управління комунікаціями та процесами інформатизації та багато інших. Таким чином і наука про державне управління комплексно досліджує соціальні, економічні, політичні, інформатизаційні аспекти державного управління і з наукової точки зору підводить під ці дослідження філософську базу, виявляє закономірності запровадження гуманістичних підходів в управління державою, запозичує кращі практики менеджменту та адміністрування. Нами систематизовано державно-управлінські впливи на рівні формування здорового способу життя.

Таблиця 1

Державно-управлінські впливи на рівні формування
здорового способу життя [складено автором на основі 1]

№	Рівень	Масштаб охоплення	Напрями державно-управлінського впливу
1	Здоров'я окремої людини	Психофізіологічний рівень індивідуального здоров'я та власне ставлення до свого здоров'я	Існування громадянина як члена громадянського суспільства в соціальній державі. Дотримання прав та обов'язків пацієнта
2	Здоров'я певної групи людей	сім'я, родичі, друзі, знайомі	Система профілактики та реабілітації, що створена в державі, державна підтримка традицій піклування в сім'ї, розроблені правові механізми захисту дітей та літніх людей
3	Рівень організації	сфери виробництва, послуг, науки, культури, релігії, правові і соціальні інституції	Законодавчі акти, що регулюють сферу корпоративної діяльності, суспільного виробництва, практика дотримання Глобального договору ООН, принципів КСВ, надання соціальних пакетів з елементами медичного забезпечення
4	Рівень здоров'я громади	Наявність в громаді культурних цінностей, звичок, традицій, спілкування, побуту, праці, відпочинку	Законодавчі акти, що регулюють сферу розвитку фізичної культури та спорту, боротьба з всіма видами залежності, створення ефективної системи медичного забезпечення на регіональному рівні
5	Рівень певної країни	Ставлення влади країни до громадського здоров'я своєї країни, відповідність чинного законодавства світовим поглядам з питань здоров'я	Створення державно-інституційної системи охорони здоров'я, запровадження принципів здорового способу життя державному законодавчому полі
6	Світовий рівень	Проблеми охорони здоров'я глобального масштабу	Посилення координуючої ролі міжнародних організацій сфери охорони здоров'я, підписання міжнародних Хартій, Актів, Угод, що створюють глобальне середовище піклування про здоровий спосіб життя

Державне управління в практичному контексті містить в собі такі складові як управління соціальними процесами, управління економічними процесами, управління діяльністю органів державної влади в політичній сфері, управління комунікаціями та процесами інформатизації та багато інших. Таким чином і наука про державне управління комплексно досліджує соціальні, економічні, політичні, інформатизаційні аспекти державного управління і з наукової точки зору підводить під ці дослідження філософську базу, виявляє закономірності запровадження гуманістичних підходів в управління державою, запозичує кращі практики менеджменту та адміністрування.

Визначення поняття здоров'я є однією з основних теоретичних проблем наук, що досліджують систему охорони здоров'я, державне управління охороною здоров'я, процеси рекреації, валеологічні процеси та інші дотичні

галузі наук. Здоров'я є багатограним феноменом, в якому віддзеркалюються процеси, що проходять в суспільстві в цілому як на глобальному, так і на національному рівнях, ступінь розвитку медичної та інших видів наук, які напряду стосуються психофізіології людини, досягнення в різних суспільствах, державах та окремими громадянами певного рівня матеріального статку.

Антропометричний еталон найбільшою мірою спрямований на визначення здоров'я як цінності для всього суспільства і повинен реалізовуватися в межах макрорівня економічної діяльності. Уміння людини бути членом соціуму, утримувати життєву рівновагу, бути учасником соціально-економічних процесів, досягати поставленої мети визначає необхідність створення відповідних комплексних механізмів державного управління соціально-економічними процесами в багатьох сферах життя суспільства з метою покращання стану здоров'я людини, нації в цілому, а не тільки суто в управлінні медичною сферою, системою охорони здоров'я.

Популяційне здоров'я – більш новий термін та науковий підхід, який почав формуватися разом із процесами глобалізації. Науковці, що досліджують проблеми організації систем охорони здоров'я, державного управління охороною здоров'я, з початком діяльності міжнародних організацій цієї сфери та появою статистичного обліку показників здоров'я на світовому рівні отримали вагомий інструмент наукових досліджень популяційного здоров'я та надали можливість органам державного управління різних країн об'єктивно оцінити стан здоров'я населення.

Слід визначити важливість здоров'я в економічному сенсі і для окремого домогосподарства. Негативні чинники здоров'я будь кого з членів сім'ї призводять до матеріальних негараздів в родині. Якщо хворіють батьки – вини не можуть заробляти кошти на утримання членів родини і витрачають кошти інших на власне лікування. Якщо хворіють діти, то це призводить, як до надмірних фінансових витрат на лікування, так і на витрати щодо соціальної адаптації дітей в суспільства, надання адекватної освіти.

Завдання в сфері державного управління охороною здоров'я повинні бути спрямовані на створення ефективної системи медичного обслуговування та надання медичних послуг; створення ефективної системи профілактики захворювань, їх раннього виявлення в групах ризику; функціонування системи відновлення організму після тривалого періоду лікування (реабілітація); створення державою економічного підґрунтя для гідних умов життя населення, що відповідають всім санітарно-епідеміологічним нормам, стандартам харчування, можливостям для отримання вакцинації, тощо; наявність методів державного регулювання сучасного світогляду, який спрямовано на формування ціннісних орієнтацій населення, що пов'язані зі здоровим способом життя; створення державою умов для масових занять фізичною культурою та спортом; заходи державного регулювання в сфері мінімізації впливу на здоров'я загроз інформаційного середовища.

Нами представлено державно-управлінські впливи на рівні формування здорового способу життя за такими напрямками як: індивідуальний рівень, тобто здоров'я окремої людини, рівень здоров'я певної групи людей, рівень організації, рівень здоров'я громади, рівень певної країни, світовий рівень.

Список використаної літератури:

1. Загальна теорія здоров'я та здоров'язбереження : колект. монограф. ; за заг. ред. проф. Ю. Д. Бойчука. Харків : Вид. Рожко С. Г., 2017. 488 с.
2. Інституційна трансформація державного управління охороною здоров'я: Україна та іноземний досвід : колект. монограф. [Сазонець Л.І., Саричев В.І. та ін.] ; за наук. ред. д.е.н., проф. І. Л. Сазонця. Рівне : Волин. обереги, 2019. 396 с.
3. Сазонець О. М. Альшаафі Мохамед Алі. Функціонування галузі охорони здоров'я в сучасному суспільстві. *Проблеми розвитку малих відкритих економік* : матер. Всеукр. форуму з проблем міжнародних економічних відносин. (Житомир, 18 квіт. 2018 р.). Житомир, 2018. С. 95-98.
4. Ханіна О. І. Значення медичної науки в подоланні коронакризи COVID-19. *Сучасні технології менеджменту* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 23 лист. 2021 р.). Луцьк, 2021. С. 148-150.

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ В УМОВАХ ПОЛІТИЧНОЇ
ТА ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Матеріали

Міжнародної науково-практичної конференції

(21 грудня 2022 року, ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»)

Оригінал-макет – *Мірошник А.Д.*

Дніпровський
ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ